Lokalna Grupa Działania
„Północne Mazowsze”

LOKALNA STRATEGIA ROZWOJU na lata 2016 - 2022

Zielona, maj 2018

Wstęp

Lokalna Strategia Rozwoju (LSR) jest podstawowym instrumentem realizacji rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność - tzw. podejścia LEADER - dla obszaru Lokalnej Grupy Działania (LGD) "Północne Mazowsze" w perspektywie finansowej 2016 - 2022.

Strategia powstała w sposób uspołeczniony z udziałem społeczności lokalnej gmin LGD i jej reprezentantów i określa cele ogólne, szczegółowe oraz pożądane przedsięwzięcia przyczyniające się do realizacji wielofunkcyjnego i zrównoważonego rozwoju lokalnego, wzrostu przedsiębiorczości, tworzenia nowych miejsc pracy i skutecznego rozwiązywania problemów społecznych. W obszar gmin LGD objętych strategią wchodzą gminy, które przystąpiły do stowarzyszenia "Północne Mazowsze" w 2015 r.: Ciechanów (gmina); Czernice Borowe, Dzierzgowo, Grudusk, Gołymin-Ośrodek, Karniewo, Krasne, Krzynowłoga Mała, Ojrzeń, Opinogóra Górna, Przasnysz (gmina), Przasnysz (miasto), Regimin, Sońsk, Stupsk, Szydłowo, Wieczfnia Kościelna. Strategia stanowi kontynuację partnerskiego i uspołecznionego programowania lokalnego rozwoju, prowadzonego na tym obszarze od 2006 r. przez LGD Fundacja Partnerska Grupa Lokalnego Działania "Ciuchcia Krasińskich".

LEADER to europejski program wspierający społeczności lokalne, które stawiają na współpracę partnerską między mieszkańcami, organizacjami społecznymi, przedsiębiorcami i jednostkami samorządowymi - gminami. Program LEADER realizowany jest w Polsce w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014 - 2020. Czas realizacji LSR pokrywa się zatem z obecną perspektywą finansową Unii Europejskiej i okresem programowania i rozliczania środków funduszy europejskich 2014 - 2020. Program LEADER jest współfinansowany ze środków publicznych krajowych w wys. 36,37%.

Do głównych zasad rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność, a tym samym zasad, którym hołduje LSR, należy: partycypacja i partnerstwo - czyli aktywny współudział, współpraca, współodpowiedzialność i współdziałanie mieszkańców, organizacji społecznych, przedsiębiorstw i samorządów gminnych w tworzeniu lokalnego rozwoju i polepszaniu jakości życia; zintegrowanie i zharmonizowanie działań oraz innowacyjność. Na gruncie programu LEADER przez innowacyjność rozumie się wdrożenie nowego na danym obszarze lub znacząco udoskonalonego produktu, usługi, procesu, organizacji lub nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych. Innowacje nie muszą więc mieć tylko charakteru technicznego czy materialnego, ale również organizacyjny, kulturowy i społeczny, oraz ekologiczny (tzw. ekoinnowacje).

Zadaniem LSR jest umożliwienie mieszkańcom obszaru LGD realizacji własnych przedsięwzięć ukierunkowanych na tworzenie miejsc pracy, pomoc wzajemną, rozwiązywanie problemów społecznych i dbanie o naturalne środowisko, które łącznie przyczynią się do lokalnego rozwoju i poprawy jakości życia na obszarze LGD. Realizując LSR, zatwierdzoną przez Samorząd Województwa Mazowieckiego, LGD wybiera projekty do realizacji w ramach środków przyznanych na realizację strategii, jak również wspiera wnioskodawców w przygotowaniu wniosków o dofinansowanie.

LSR stanowi praktyczny instrument osiągania celów i realizacji wizji rozwoju obszaru LGD:

Wizja: *Naszą małą ojczyznę widzimy jako obszar o wysokich walorach krajobrazu, dziedzictwa kulturowego i czystym środowisku przyrodniczym, sprzyjających rozwojowi różnych form turystyki, produktów i usług lokalnych oraz gospodarki i rolnictwa przyjaznych środowisku i klimatowi. Obszar z pełną infrastrukturą techniczną i społeczną, tworzącą warunki do bezpiecznego i godnego życia jego mieszkańców, złączonych więzami kapitału społecznego*.

Misja: *Trwały i wielofunkcyjny rozwój obszaru LGD poprzez zrównoważone wykorzystanie lokalnych zasobów przyrodniczych, społecznych i kulturowych, tworzący nowe miejsca pracy i podnoszący jakość życia mieszkańców i atrakcyjność gmin*.

Zespół LSR

I. Charakterystyka Lokalnej Grupy Działania 4
1.1. Nazwa i status prawny LGD 4
1.2. Obszar LGD 4
1.3. Potencjał LGD 6
1.3.1. Historia powstania LGD i doświadczenie 6
1.3.2. Członkowie i partnerzy 7
1.3.3. Struktura decyzyjna 8
1.3.4. Zasady funkcjonowania 9
1.3.5. Potencjał ludzki 9

II Partycypacyjny charakter LSR 10
2.1. Definiowanie potrzeb i problemów obszaru LGD 10
2.2. Badania ankietowe i wywiady indywidualne 11
2.3. Określanie celów, przedsięwzięć i sposobów realizacji strategii 12
2.4. Partycypacyjna realizacja i aktualizacja strategii 12

III Diagnoza - opis obszaru i ludności LGD 14
3.1. Diagnozowanie obszaru LGD 14
3.2. Sytuacja społeczna obszaru LGD 14
3.2.1. Problemy społeczne i grupy zagrożone wykluczeniem 15
3.2.2. Grupy defaworyzowane 18
3.2.3. Organizacje pozarządowe i ekonomia społeczna 22
3.2.4. Stan i perspektywy rozwoju społecznego 22
3.3. Sytuacja gospodarcza obszaru LGD 23
3.3.1. Gospodarka i zatrudnienie 23
3.3.2. Turystyka i agroturystyka. 25
3.3.3. Tendencje zmian i potencjał rozwojowy obszaru 26
3.4. Uwarunkowania przyrodnicze i kulturowe i atrakcyjność turystyczna LGD 28
3.4.1. Uwarunkowania geograficzne i przyrodnicze 28
3.4.2. Dziedzictwo historyczne i kulturowe obszaru 29
3.4.3. Walory turystyczne gmin LGD 30

IV. Analiza SWOT 33
V. Cele i wskaźniki 36
5.1. Cele i wskaźniki ich realizacji 36
5.2. Kierunki działań i wsparcia 37
5.3. Projekty współpracy 38
VI. Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru 39
VII. Plan działania 41
VIII. Budżet LSR 42
IX. Plan komunikacji 43
9.1. Uwarunkowania i potrzeby informacyjne i komunikacyjne mieszkańców LGG 43
9.2. Potrzeba działań innowacyjnych w komunikacji 43
9.3. Cele działań komunikacyjnych 43
9.4. Instrumenty i zakres działań komunikacyjnych 45
X. Zintegrowanie 46
10.1. Zintegrowany charakter celów LSR 46
10.2. Komplementarność, zrównoważenie i spójność celów i przedsięwzięć 47
XI. Monitoring i Ewaluacja LSR i LGD 49
11.1 Monitorowanie realizacji LSR i działania LGD 49
11.2. Ewaluacja 49
XII. Strategiczna ocena oddziaływania na środowisko 50

Załączniki 51
Załącznik nr. 1. Tabelaryczne zestawienie celów i wskaźników 51
Załącznik nr 2. Matryca logiczna 61
Załącznik nr 3. Plan działania 67
Załącznik nr 4. Plan komunikacji 76
Załącznik nr 5. Kryteria szczegółowe – lokalne 78

I. Charakterystyka Lokalnej Grupy Działania

1.1. Nazwa i status prawny LGD

Lokalna Grupa Działania "Północne Mazowsze" działa w formie prawnej stowarzyszenia specjalnego, zarejestrowanego w Krajowym Rejestrze Sądowym w dniu 30 grudnia 2015 r. Zgodnie z zapisami statutu LGD "Północne Mazowsze" jest dobrowolnym, samorządnym, trwałym zrzeszeniem zawiązanym dla rozwoju obszarów gmin: Czernice Borowe, Ciechanów, Dzierzgowo, Gołymin-Ośrodek, Grudusk, Karniewo, Krasne, Krzynowłoga Mała, Ojrzeń, Opinogóra Górna, Sońsk, Przasnysz, Regimin, Stupsk, Szydłowo, Wieczfnia Kościelna oraz miasta Przasnysz. LGD jest lokalnym partnerstwem, składającym się z przedstawicieli sektora publicznego, gospodarczego, społecznego oraz mieszkańców. Od kwietnia 2006 roku do grudnia 2015 LGD działała jako Fundacja Partnerska Grupa Lokalnego Działania „Ciuchcia Krasińskich", która następnie weszła w skład stowarzyszenia LGD "Północne Mazowsze".

1.2. Obszar LGD

Obszar LGD obejmuje 17 gmin z terenu czterech powiatów: przasnyskiego (5 gmin, w tym gmina miejska Przasnysz), ciechanowskiego (7 gmin), mławskiego (4 gminy), makowskiego (1 gmina) oraz 481 sołectw. Wykaz gmin LGD przedstawia tabela nr 1.

L.p.	Nazwa gminy	Powiat	Typ gminy	Identyfikator jednostki podziału terytorialnego kraju[1]
1	Ciechanów	ciechanowski	wiejska	**1402022**
2	Grudusk	ciechanowski	wiejska	**1402052**
3	Ojrzeń	ciechanowski	wiejska	**1402062**
4	Opinogóra Górna	ciechanowski	wiejska	**1402072**
5	Regimin	ciechanowski	wiejska	**1402082**
6	Sońsk	ciechanowski	wiejska	**1402092**
7	Gołymin-Ośrodek	ciechanowski	wiejska	**1402042**
8	Karniewo	makowski	wiejska	**1411032**
9	Dzierzgowo	mławski	wiejska	**1413022**
10	Stupsk	mławski	wiejska	**1413062**
11	Szydłowo	mławski	wiejska	**1413082**
12	Wieczfnia Kościelna	mławski	wiejska	**1413092**
13	Czernice Borowe	przasnyski	wiejska	**1422032**
14	Krasne	przasnyski	wiejska	**1422052**
15	Krzynowłoga Mała	przasnyski	wiejska	**1422062**
16	Przasnysz	przasnyski	wiejska	**1422072**
17	Przasnysz	przasnyski	miejska	**1422011**

Tabela nr 1. Wykaz gmin obszaru działania LGD.

Obszar LGD położony jest w północnej części Województwa Mazowieckiego. Granice administracyjne obszaru obrazuje mapa (rys. nr 1.)

[1] Identyfikator jednostki podziału terytorialnego kraju, zgodnie z przepisami art. 47 ustawy z dnia 29 czerwca 1995r. o statystyce publicznej (Dz.U. nr 88, poz. 439 z późn. zm.).

Rys. nr 1. Mapa obszaru LGD z podziałem na gminy i powiaty.

Z kolei rysunek nr. 2 obrazuje położenie obszaru LGD na mapie województwa mazowieckiego.

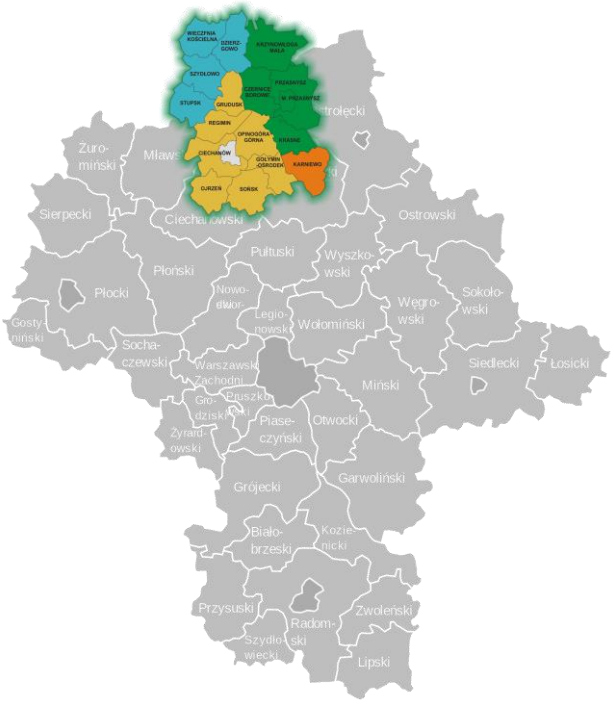

Rys. nr 2. Położenie obszaru LGD na mapie Województwa Mazowieckiego.

Powierzchnia obszaru LGD wynosi **2 128 km²**. Liczba mieszkańców obszaru LGD wg. stanu na 31.12.2013 r. wynosiła **96 493 osób,** w tym kobiet 48 144 (dane GUS BDL). Rozkład powierzchni poszczególnych gmin wraz z liczbą mieszkańców i gęstością zaludnienia zawiera tabela nr. 2.

l.p.	Gmina	Powierzchnia w km²	Liczba mieszkańców 31.12.2013	Udział %	Gęstość zaludnienia (osoby/km²)
1	Ciechanów	141	6885	7,13	48,80
2	Czernice Borowe	120	3933	4,07	32,77
3	Dzierzgowo	151	3301	3,42	21,90
4	Grudusk	97	3823	3,96	39,41
5	Gołymin-Ośrodek	111	3934	4,08	35,44
6	Karniewo	129	5314	5,51	41,20
7	Krasne	101	3783	3,92	37,45
8	Krzynowłoga Mała	185	3599	3,73	19,45
9	Ojrzeń	120	4384	4,54	36,53
10	Opinogóra Górna	139	5982	6,20	43,46
11	Przasnysz	184	7351	7,62	40,00
12	Przasnysz (miasto)	25	17326	18,00	693,04
13	Regimin	111	5069	5,25	45,70
14	Sońsk	154	7938	8,23	51,54
15	Stupsk	118	4996	5,18	42,34
16	Szydłowo	122	4653	4,82	38,14
17	Wieczfnia Kościelna	120	4222	4,38	35,20
	Obszar LGD	**2 128**	**96 493**	**100%**	**45,34**

Tabela nr 2. Powierzchnia, liczba mieszkańców i gęstość zaludnienia gmin LGD. Dane BDL GUS.

Dane dotyczące poziomu bezrobocia i dochodów podatkowych mieszkańców znajdują się w rozdz. 3.2 LSR.

1.3. Potencjał LGD

1.3.1 Historia powstania LGD i doświadczenie

Pierwszy projekt partnerstwa Lokalnej Grupy Działania powstał w 2004 r. z inicjatywy społecznej z udziałem 4-ech gmin: Krasne, Karniewo, Czernice Borowe i Przasnysz i został on złożony do schematu I Programu LEADER+ przez gminę Krasne. Na początkowym etapie budowy partnerstwa koncentrowaliśmy się na zdobywaniu doświadczeń, organizowaniu wizyt studyjnych w innych grupach lokalnych i wypracowywaniu wspólnego programu działania. W końcu 2005 r. została podpisana umowa z Fundacją FAPA i odbyło się pierwsze spotkanie zespołu mającego zarządzać projektem. W skład zespołu zarządzającego weszły reprezentatywne osoby z sektora zarówno samorządowego, jaki i społecznego i gospodarczego. Powołano koordynatorów gminnych, odpowiedzialnych za realizację zadań objętych projektem na terenie poszczególnych gmin. Na przełomie roku 2005 i 2006-go odbył się cykl debat problemowych liderów i reprezentantów społeczności lokalnych, z udziałem ekspertów i specjalistów Programu LEADER. W trakcie tych spotkań wyłoniono grupę osób do opracowania lokalnej Zintegrowanej Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich (ZSROW), a w jej skład weszli przedstawiciele trzech sektorów. Dokonano wyboru tematów priorytetowych, określono wizję, misję, priorytety, cele strategiczne i operacyjne. Działania te zintegrowały, umocniły i zjednoczyły grupę w realizacji wspólnego przedsięwzięcia projektowania atrakcyjnej przyszłości dla swojego regionu. Wybraliśmy Fundację jako najbardziej odpowiednią do realizacji planowanych działań grupy. W trakcie ponad dwuletniej działalności nasza LGD wykazała się nie tylko zrealizowanym projektem w ramach programu Leader+ lecz również kilkunastoma innymi projektami.

Po zakończeniu działań i projektów w ramach Programu LEADER+ LGD „Ciuchcia Krasińskich" przystąpiła w 2008 roku do powiększania obszaru swojego działania, poszerzając partnerstwo o kolejne 12 gmin. Zarząd LGD, korzystając z doświadczeń zdobytych przy opracowywaniu metodą partnerską społeczno-ekspercką ZSROW, powołał zespół roboczy ds. opracowania LSR na okres 2007 - 2013 składający się z członków LGD 16 koordynatorów gminnych oraz konsultantów zewnętrznych. LSR 2007 - 2013 uzyskała dofinansowania w ramach działania LEADER PROW 2007 - 2013. W 2011 r. do Partnerstwa przystąpiła 17-ta gmina Gołymin-Ośrodek. W 2015 roku do nowotworzonej LGD przystąpiło Miasto Przasnysz, które w poprzednim programowaniu ze względu na liczbę mieszkańców nie mogło korzystać ze wsparcia w ramach PROW 2007-2013. W 2015 r. z LGD „Północne Mazowsze" wystąpiła gmina Chorzele.

W ramach LSR 2007 - 2013 realizowane były trzy cele ogólne: 1) Wielofunkcyjny rozwój obszaru LGD poprzez rozwój mikroprzedsiębiorczości i różnicowanie działalności gospodarczej mieszkańców; 2) Rozwój turystyczny obszaru w oparciu o zasoby przyrodnicze i kulturowe oraz 3) Wzrost kapitału społecznego na obszarze LGD. Osiągnięte efekty, wskaźniki i rezultaty zrealizowanych działań pozwalają stwierdzić, iż w zasadniczym zakresie cele ogólne i szczegółowe zostały osiągnięte. W kategorii "Małe projekty" zrealizowano 177 operacji na łączną kwotę 3.379.023,50 zł. W

ramach "Odnowy wsi" 18 projektów na kwotę 2.850.167,58 zł; w ramach "Różnicowania w kierunku działalności nierolniczej" 27 projektów o wartości 2.020.925,30 zł, zaś w kategorii "Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw" 7 projektów na kwotę 946.841,00 zł. **Średni stopień wykorzystania budżetu przez wnioski wybrane do dofinansowania przez LGD w ramach LSR 2007 - 2013, dla których została wypłacona pomoc finansowa, wyniósł 83%**.

O ile jednak kierunki działań poprzedniej LSR skupiały się na rozwoju zasobów obszaru (społecznych, kulturowych, przyrodniczych) i rozwoju bazy technicznej i infrastruktury do rozwoju działalności gospodarczej i turystyki, o tyle w obecnej LSR nacisk kładziony będzie na ekonomiczne wykorzystywanie tych zasobów, tworzenie nowych miejsc pracy, innowacyjność i konkurencyjność oraz proekologiczność i proklimatyczność działań rozwojowych. Wykorzystywanej będą też zdobyte doświadczenia i kontynuowane kierunki wsparcia wymagające dalszej interwencji. Do szczególnych obszarów wymagających kontynuowania wsparcia, gdyż osiągnięte efekty nie były w pełni zadowalające, należą: dalsze przeciwdziałanie bezrobociu, szczególnie określonych grup defaworyzowanych; rozwój gospodarczej współpracy branżowej, międzybranżowej i międzysektorowej, doskonalenie i zwiększenie komercyjnego wykorzystania produktów lokalnych i produktów turystycznych; zwiększenie samoorganizacji i samopomocy społecznej; dalszy rozwój przedsiębiorczości i ekonomii społecznej; ekologizacja działalności rolniczej i gospodarczej.

W ramach minionej LSR Fundacja zrealizowała jeden projekt współpracy międzyregionalnej i jeden w ramach współpracy ponadnarodowej. Informacje nt. tej współpracy i planów jej kontynuowania znajdują się w rozdziale 5.3. Poza przedsięwzięciami w zakresie Programu Leader, LGD zrealizowało w ostatnich latach szereg projektów edukacyjnych i aktywizacyjnych, w szczególności:

1. "Inteligentna energia w domu i w gminie. Kampania edukacyjna na rzecz promowania Inteligentnych Sieci Energetycznych w Polsce" 2013 - 2014 (dotacja NFOŚIGW);
2. "Lokomotywa Ekonomii Społecznej obszaru LGD" 2012 (PO Kapitał Ludzki);
3." Lokomotywa zrównoważonego rozwoju - partnerstwo na rzecz ekorozwoju w gminie" 2011 - 2012 (dotacja NFOŚiGW);
4. "Dialog obywatelski na rzecz edukacji" 2012 (PO Kapitał Ludzki);
5. "Akademia rozwoju wiejskich organizacji pozarządowych" 2011 (PO Kapitał Ludzki);
6. "Gminny animator przedsiębiorczości społecznej 2011" (PO Kapitał Ludzki);
7. "Zintegrowana Strategia Integracji Społecznej" 2010 (PO Kapitał Ludzki);

Wartość powyższych projektów wyniosła ponad 810 tys. zł.

Obecna LSR stanowi kontynuację procesu programowania zrównoważonego rozwoju lokalnego na obszarze LGD i określa zarówno nowe sposoby rozwiązywania zdiagnozowanych problemów, jak i definiuje nowe wyzwania, które nie były podejmowane w poprzednich strategiach.

1.3.2. Członkowie i partnerzy

Partnerstwo LGD tworzą przedstawiciele trzech sektorów: publiczno-samorządowego, gospodarczego pozarządowego oraz osoby fizyczne - mieszkańcy w liczbie 69 podmiotów, przedstawionych w tabeli.

Sektor publiczny (samorząd gminny)	Sektor społeczny (organizacja pozarządowa)	Sektor gospodarczy (przedsiębiorstwa)	Mieszkańcy
Gmina Ciechanów	Ochotnicza Straż Pożarna w Gołyminie-Ośrodku	P.P.H.U. STOL-TRAK MGR PIOTR SARNOWSKI 06-461 Lekówiec 1	Barbara Betlińska 06-461 Klice 22
Gmina Czernice Borowe	Uczniowski Klub Sportowy „ISKRA”	Witold Pszczółkowski Sklep spożywczo-przemysłowy USŁUGI KURIERSKIE I POCZTOWE 06-316 Krzynowłoga Mała, ul. Kościelna 30	Jerzy Kanigowski 06-400 Przążewo 4
Gmina Dzierzgowo	Ochotnicza Straż Pożarna w Bądkowie	Usługi dla rolnictwa – Helena Kanigowska., 06-400 Przążewo 15	Sławomir Zaborowski 06-520 Kurki 2
Gmina Grudusk	Stowarzyszenie Na Rzecz Rozwoju Wsi Konopki	Wojciech Kanownik Usługi Rolnicze Rol-Kan 06-420 Osiek-Wólka 3	Maria Piechnik 06-300 Leszno 145
Gmina Gołymin-Ośrodek	Stowarzyszenie Rozwoju i Promocji Gminy Wieczfnia Kościelna „Nasza Gmina”	„BLIŹNIACZEK” 06-440 Cichawy 6	Monika Malinowska 06-415 Kosmowo 4
Gmina Karniewo	Stowarzyszenie Wspierania Inicjatyw Społecznych Gminy Dzierzgowo „ARKA”	Sylwia Umińska	Jan Mordwiński 06-425 Karniewo, ul. Pułtuska 31
Gmina Krasne	Stowarzyszenie „Klub Dobrej Gospodyni”	„BARTEX”, 06-520 Wasiły 4	Jarosław Falkowski 06-408 Krasne, ul. Polna 1

Gmina Krzynowłoga Mała	Stowarzyszenie Pomocy Potrzebującym w Gminie Grudusk	Jan Martczak, 06-456 Kicin 17	Alina Władysława Zając 06-406 Pomorze 22
Gmina Ojrzeń	Ochotnicza Straż Pożarna w Kraszewie	Maciak Paweł Firma Usługowo-Handlowa Makson, 06-516 Szydłówek 6A	Paulina Kuczyńska 06-456 Ojrzeń, ul. Pułtuska 5
Gmina Opinogóra Górna	Ochotnicza Straż Pożarna w Chmieleniu Wielkim	„INTER-BOR" GRZEGORZ I WOJCIECH BORKOWSCY SPÓŁKA JAWNA, 06-300 Przasnysz, ul. Miła 42	Hanna Bęcławska 06-460 Grudusk, ul. Ciechanowska 64A
Gmina Przasnysz	Przasnyska Fundacja Pomocy Dzieciom i Młodzieży Niepełnosprawnej „Świetlik"	SZEMPLIŃSKI JAROSŁAW Przedsiębiorstwo Produkcyjno -Handlowo – Usługowe „Defpol" 06-415 Żebry-Marcisze 1	Waldemar Gebert, ul. A. Bąkowskiej 6, 06-430 Gołotczyzna
Miasto Przasnysz	Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Gminy Przasnysz	SŁAWOMIR BOCZKOWSKI USŁUGI GEODEZYJNE Karniewo, ul. Makowska 22	Jarosław Szmulski 06-300 Przasnysz, ul. Cicha 16
Gmina Regimin	Stowarzyszenie Rozwoju Ziemi Szydłowskiej	Czaplicka Alina Przedsiębiorstwo Handlowe „ALINAM" 06-406 Łaguny 1	Mariusz Gębala 06-513 Windyki 50A
Gmina Sońsk	Auto Moto Klub „Rzemieślnik"	Renata Żmijewska F.U.H. i „AGROSUKCES" Biuro Doradcze 06-408 Kraski-Ślesice 12	Mariusz Olszewski 06-560 Żmijewo-Trojany 16
Gmina Stupsk	Fundacja „Lilium"	PHU ROLCZAR PIOTR CZARNOWSKI 06-100 Pułtusk, ul. Al. Kardynała Wyszyńskiego 10	Paweł Kamiński 06-430 Sarnowa Góra 37
Gmina Szydłowo	Stowarzyszenie „Nasze Szwelice"		Mariusz Rapczyński 06-516 Szydłowo, ul. Mazowiecka 57
Gmina Wieczfnia Kościelna	Fundacja Partnerska Grupa Lokalnego Działania „Ciuchcia Krasińskich"		Katarzyna Borkowska 06-420 Smosarz-Pianki 10
	Stowarzyszenie Przyjaciół ZSP „Karniewiaczek"		Marcin Kłobucki, ul. Mazowiecka 17, 06-516 Szydłowo
	Ochotnicza Straż Pożarna w Nasierowie Górnym		

1.3.3. Struktura decyzyjna

W dniu 30 grudnia 2015r. w drodze uchwały Walnego Zebrania Członków Stowarzyszenia LGD "Północne Mazowsze" wybrano skład organu decyzyjnego, w który weszło 15 członków reprezentujących wszystkie sektory oraz przedstawiciele mieszkańców, zapobiegając tym samym dominacji jakiejkolwiek grupy interesu. Dla kandydatów na członków rady zostało zorganizowane szkolenie oraz przeprowadzony test sprawdzający poziom wiedzy dotyczący PROW na lata 2014-2020. Do udziału w szkoleniu zgłosiło się 24 osoby, które zostały oddelegowane przez członków Stowarzyszenia LGD „Północne Mazowsze". Spośród 24 osób zostało pozytywnie zaopiniowanych przez Zarząd LGD 15 osób, których kandydatury zostały przedstawione Walnemu Zgromadzeniu Członków Stowarzyszenia. W trakcie wyłaniania kandydatów były brane pod uwagę wyniki testu, doświadczenie i wiedza uczestników świadczące o dobrym przygotowaniu do pracy w Radzie. Część składu Rady posiada doświadczenie w pracy w Komisji Oceny Projektów w ramach LSR 2007 - 2013 wdrażanej przez Fundację Partnerska Grupa Lokalnego Działania „Ciuchcia Krasińskich". Uczestnicy szkolenia poznali zasady pracy Rady i dokumenty dotyczące wdrażania LSR. Wśród członków Rady znajdują się przedstawiciele następujących sektorów: 6 osób reprezentuje sektor publiczny, 4 osoby sektor społeczny, 4 osoby reprezentują sektor mieszkańców. **W składzie Rady jest 8 kobiet oraz 5 osób poniżej 35 roku życia i 1 osoba jest przedstawicielem sektora gospodarczego**. Sektor publiczny reprezentuje tylko jedna Pani Wójt, pozostałe osoby to wyznaczeni pełnomocnicy reprezentujący jednostki sektora samorządowego z obszaru LGD.

Członkowie rady w trakcie swoich prac w organie decyzyjnym będą zobowiązani do uczestniczenia w szkoleniach dotyczących wdrażania LSR organizowanych przez LGD. Większość składu Rady posiada doświadczenie w przygotowywaniu wniosków oraz realizacji projektów w ramach PROW 2007-2013 oraz innych programów wdrażanych w poprzednim okresie programowania. Większość osób uczestniczyła w szkoleniach związanych z realizacją projektów i przygotowywaniem projektów. Przedstawiciele sektora publicznego posiadają również przygotowanie administracyjne zapewniające właściwą realizację zadań przypisanych Radzie. Przedstawiciele sektora społecznego realizowali projekty w ramach poprzedniej LSR. Szkolenia organizowane przez LGD przed naborami wniosków dla członków Rady będą obowiązkowe, członkowie Rady będą poddawani testom sprawdzającym przygotowanie do pracy w Radzie. W celu zapewnienia transparentności i przejrzystości w wyborze operacji:

- określono mierzalne i przejrzyste Kryteria Wyboru Operacji oraz Kryteria Wyboru Grantów, a w przypadku kryteriów jakościowych opisano podejście do ich oceny;
- zagwarantowano stosowanie tych samych Kryteriów Wyboru Operacji w całym procesie wyboru w ramach danego naboru;
- wprowadzono papierowe karty oceny operacji i przyjmowanie wniosków w drodze uchwał Rady,

- zapewniono zachowanie parytetu w poszczególnych głosowaniach organu decyzyjnego gwarantującego, że co najmniej 50% głosów podczas dokonywania wyboru operacji nie pochodzi od przedstawicieli sektora publicznego,
- założono prowadzenie rejestru interesów członków Rady;
- opracowano procedury wyboru wniosków/grantów oraz opisano sposób udostępnia ich do wiadomości publicznej,
- w procedurach wyboru operacji/grantów opisano sposoby oceny zgodności operacji z LSR i wyboru operacji do dofinansowania zapobiegające rozbieżnym ocenom tych samych kryteriów, przyznawaniu błędnej punktacji itp.,
- określono zadania i zakres odpowiedzialności osób/organów biorących udział w ocenie operacji,
- opisano zasady wnoszenia i rozpatrywania odwołań/protestu od decyzji organu decyzyjnego;

1.3.4. Zasady funkcjonowania

Strukturę LGD tworzą – zgodnie z uchwalonym statutem stowarzyszenia – następujące organy:

a) Walne Zebranie Członków
c) Zarząd
d) Komisja Rewizyjna
b) Rada

Podstawowym dokumentem regulującym funkcjonowanie LGD jest Regulamin Organizacyjny Stowarzyszenia Regulamin określa organizację i przebieg: Walnego Zebrania Członków, tryb powoływania Zarządu, Komisji Rewizyjnej i Rady LGD, zasady funkcjonowania, organizację oraz tryb działania i kompetencje Zarządu, Komisji Rewizyjnej, Biura LGD i Rady. Do wewnętrznych dokumentów regulacyjnych partnerstwo LGD należą:

1. Statut – podstawowy dokument prawny regulujący działalność Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania „Północne Mazowsze", zawierający regulacje dotyczące działalności stowarzyszenia, określenie władz, tryb ich wyboru, uprawnienia.

2. Regulamin organizacyjny LGD – zawierający szczegółowe regulacje związane z trybem pracy organów władzy Walnego Zebrania Członków, Zarządu, Komisji Rewizyjnej, Rady oraz zasady funkcjonowania biura LGD. Regulamin organizacyjny w swej treści stanowi również regulamin Zarządu LGD, regulamin Komisji Rewizyjnej, regulamin biura LGD. Poszczególne rozdziały opisują zasady pracy i funkcjonowania poszczególnych organów władzy i biura.

3. Regulamin Rady – zawierający szczegółowe regulacje związane z trybem pracy Rady, prawami i obowiązkami członków Rady, tryb zwoływania posiedzeń, rejestr wyłączeń członków Rady, procedury ogłaszania naborów wniosków, wyboru wniosków, rozpatrywania protestów.

1.3.5. Potencjał ludzki

LGD „Północne Mazowsze" posiada wysoki poziom kapitału ludzkiego i organizacyjnego ponieważ jest kontynuatorką działalności Fundacji Partnerska Grupa Lokalnego Działania „Ciuchcia Krasińskich" mającej duże doświadczenie w zarządzaniu LGD i wdrażaniu lokalnych strategii rozwoju przez ostatnie 10 lat (od pilotażu programu LEADER do LSR 2007-2013). Zbudowany przez LGD „Ciuchcia Krasińskich" do dnia dzisiejszego potencjał kadrowy będzie nadal budowany, a ten który już jest, będzie wykorzystywany. Członkowie wszystkich władz LGD „Północne Mazowsze" i zatrudnionych pracowników, stanowiących potencjał ludzki organizacji, legitymują się niezbędną wiedzą i doświadczeniem wymaganym do pełnienia danej funkcji w organach LGD.

Podział kompetencji pomiędzy poszczególnymi organami LGD „Północne Mazowsze" zapewnia rozdział funkcji decyzyjnej od zarządczej. Kwestie kompetencji organów reguluje Statut LGD oraz szczegółowo Regulamin Organizacyjny, który określa m. innymi tryb działania, kompetencje i podział zadań członków Zarządu, Komisji Rewizyjnej, Rady i Biura LGD.

Duże doświadczenie i kwalifikacje reprezentują członkowie Rady podejmujący najważniejsze z punktu widzenia LGD decyzje związane z wyborem operacji objętych dofinansowaniem w ramach wdrażania LSR i ustaleniem kwoty wsparcia dla tych operacji. Wszyscy wybrani członkowie Rady, będący reprezentantami czterech sektorów (społecznego, publicznego, gospodarczego i mieszkańców), udokumentowali swoje doświadczenia i odbyli specjalistyczne szkolenie w ramach programu przygotowawczego oraz zdali pozytywnie egzamin kwalifikacyjny i uzyskali najwyższą liczbę punktów w postępowaniu rekrutacyjnym. W celu podnoszenia wiedzy i kompetencji członkowie Rady mają obowiązek uczestniczenia w szkoleniach, wizytach studyjnych i zebraniach organizowanych przez Zarząd i Biuro LGD.

W skład Zarządu LGD wchodzą osoby posiadające doświadczenie i wiedzę niezbędną do prac w tym organie związane m. innymi z działalnością LGD, realizacją LSR, w tym z aktualizowaniem dokumentów strategicznych oraz realizacją projektów. Prezes i Skarbnik Stowarzyszenia od wielu lat pracują w LGD lub współpracują z Lokalnymi Grupami Działania na obszarze województwa mazowieckiego. Pozostali członkowie znają specyfikę programu LEADER ponieważ brali udział w licznych szkoleniach związanych z działalnością LGD i związanych z wielofunkcyjnym rozwojem obszarów wiejskich oraz realizowali projekty w ramach konkursów ogłaszanych przez LGD „Ciuchcia Krasińskich". Członkowie Zarządu będący pracownikami Biura LGD zobligowani są do uczestniczenia w szkoleniach podnoszących stan wiedzy i kompetencje organizowane przez UM, MRiRW, ARiMR oraz KSOW.

W skład Komisji Rewizyjnej, stanowiącej organ LGD kontrolny LGD, wchodzą przedstawiciele sektora publicznego oraz społecznego. Posiadają oni wieloletnie doświadczenie związane z pracą w lokalnych samorządach i działalnością społeczną na obszarze LGD. Jeden z członków Komisji Rewizyjnej posiada wykształcenie prawnicze i b. dobrą znajomość prawnych aspektów związanych z pełnioną funkcją w LGD.

Bieżącą obsługę działalności LGD „Północne Mazowsze" prowadzi Biuro LGD. Strukturę organizacyjną Biura, skład osobowy i zakres obowiązków pracowników reguluje i określa Statut i Regulamin Biura. Pracownikami etatowymi Biura mogą być członkowie Zarządu. Personel tworzą w większości te same osoby, które rozpoczęły pracę w LGD „Ciuchcia Krasińskich już od początku realizacji Schematu II Leadera+. Wszyscy z zatrudnionych pracowników, dzięki swojej wieloletniej pracy w LGD „Ciuchcia Krasińskich" legitymują się doświadczeniem w realizacji LSR i wielu projektów, oraz

umiejętnościami, wiedzą i praktyką niezbędną w nowym okresie programowania. Uczestniczyli oni również w wielu szkoleniach, kursach, seminariach związanych z programami rozwoju obszarów wiejskich i Programem Leader i posiadają wyjątkowo duże kompetencje, wiedzę teoretyczną i praktyczną oraz potencjał organizacyjny.
Zgodnie z Regulaminem Biura, zawartym w Regulaminie organizacyjnym LGD „Północne Mazowsze", funkcję Kierownika Biura sprawuje Prezes Zarządu, posiadający duże doświadczenie związane z wieloletnim pełnieniem Funkcji Prezesa Zarządu i zarazem Kierownika Biura LGD „Ciuchcia Krasińskich" jak również koordynatora projektów związanych z funkcjonowaniem, nabywaniem umiejętności i aktywizacją oraz wdrażaniem LSR. Prowadził on również usługi doradcze dla wnioskodawców i beneficjentów realizujących projekty w ramach konkursów ogłaszanych przez LGD. Pozostali pracownicy etatowi Biura, tj.: koordynator ds. wdrażania LSR oraz asystent ds. organizacyjno-promocyjnych i współpracy również posiadają niezbędne kwalifikacje zawodowe (merytoryczne i organizacyjne) związane z pracą w LGD „Ciuchcia Krasińskich" i innych LGD z terenu Północnego Mazowsza. Biuro zatrudni w miarę potrzeb pracowników do prowadzenia spraw i usług: finansowo-księgowych, prawnych, informatycznych, konsultacyjno-doradczych i szkoleniowych oraz innych usług specjalistycznych.
Warunki zatrudniania, wynagradzania, kwalifikacji i wymagań oraz przyznawania innych świadczeń związanych z pracą pracownikom zatrudnionym w LGD „Północne Mazowsze" określają zatwierdzone przez Zarząd „Zasady zatrudniania pracowników LGD Północne Mazowsze" oraz „Zasady wynagradzania pracowników LGD Północne Mazowsze".
Nabór pracowników na wolne stanowiska pracy przeprowadzany będzie bezpośrednio przez Zarząd Stowarzyszenia zgodnie z umową ramową na wdrażanie LSR i Regulaminem Biura oraz ustaloną przez Zarząd wielkością zatrudnienia.
Miernikiem potencjału ludzkiego LGD jest również poziom jakości świadczonych usług doradczych dla potencjalnych wnioskodawców świadczonych przez pracowników Biura i ekspertów zewnętrznych. Miernikiem jakości tych usług jest zatwierdzona przez Zarząd ankieta oceniająca efektywność i jakość świadczonego doradztwa oraz przygotowanie merytoryczne doradcy. Ankietę wypełniają osoby korzystające z usług doradczych.
W podsumowaniu należy podkreślić, że przewidziani do zatrudnienia pracownicy LGD, którzy byli również członkami zespołu opracowującego LSR na lata 2014-2020 w ramach programu przygotowawczego realizowanego przez LGD „Ciuchcia Krasińskich", posiadają doświadczenie i niezbędną wiedzę i przygotowanie merytoryczne do wdrażania i aktualizacji dokumentów strategicznych LGD, doświadczenie w zakresie zarządzania projektami oraz kompetencje do świadczenia doradztwa dla społeczności lokalnych.

II Partycypacyjny charakter LSR

Proces inicjowania konsultacji społecznych rozpoczął się w czerwcu 2015 r. z inicjatywy dotychczasowej grupy zarządzającej LGD Fundacja "Ciuchcia Krasińskich". W celu założenia nowej organizacji, która będzie mogła ubiegać się o środki na wdrażanie LSR, w trakcie spotkań roboczych organizowanych przez LGD (starą grupę) wyłoniła się grupa robocza na przełomie czerwca i lipca 2015 r. Podmioty te wystąpiły we wniosku na wsparcie przygotowawcze, a w konsekwencji były tymi, które weszły w skład nowego stowarzyszenia. Na początkowym etapie prac opracowano roboczy plan angażowania społeczności lokalnych w przygotowanie nowej LSR oraz powołania nowej formuły organizacyjnej LGD - stowarzyszenia. W procesie konsultacji społecznych, mających na celu przygotowanie reprezentatywnego materiału merytorycznego do LSR, wykorzystaliśmy doświadczenia i metody partycypacyjne stosowane dotychczas w pracy LGD "Ciuchcia Krasińskich", jak i nowe zalecane techniki. Uspołeczniony charakter miały poszczególne etapy procesu konsultacji społecznych, a uznane metody partycypacyjne zostały zastosowane na kluczowych etapach tworzenia LSR: definiowania potrzeb i problemów; określania celów i ich hierarchii; określania przedsięwzięć i sposobów realizacji strategii; formułowania wskaźników LSR.

2.1. Definiowanie potrzeb i problemów obszaru LGD

Na początkowym etapie podejścia do przygotowania nowej LSR, w czerwcu 2015r. rozpoczął działalność punkt informacyjno-konsultacyjny w siedzibie (biurze) LGD celem informowania i zapoznania wszystkich zainteresowanych z zasadami procesu programowania rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność, celami planowanych konsultacji i badań społecznych. Informacji w punkcie udzielali dyspozycyjni pracownicy LGD, jak również współpracujący eksperci. Mieszkańcy mogli w ogólnodostępny sposób uzyskać informacje na temat nowego programu Leader oraz zgłaszać swoje opinie, uwagi lub propozycje w odpowiedzi na ogłoszenie zamiaru przystąpienia LGD do szerokich konsultacji społecznych związanych z przystąpieniem do programu i opracowywania nowej strategii lokalnej na okres do 2022 r. Konsultacje w ramach punktu, który działał w trybie ciągłym w godzinach urzędowania, prowadzone były na miejscu, telefonicznie oraz za pośrednictwem e-mail.

Na stronie partnerstwa oraz na stronach gmin LGD zamieszczane były informacje i materiały związane z programem, a następnie grafik zaplanowanych spotkań terenowych w gminach. W ramach działalności punktu zbierane były na wszystkich etapach tworzenia LSR opinie mieszkańców na temat lokalnych potrzeb i problemów społecznych i ekonomicznych, jak również uwagi i propozycje dotyczące kierunków i rodzajów pożądanego wsparcia. Ogólnodostępne spotkania konsultacyjne w gminach partnerskich LGD poświęcone określaniu potrzeb i problemów społeczno-gospodarczych leżących u podstaw potrzeby stworzenia LSR odbywały się od drugiej połowy sierpnia do połowy września 2015 r. W spotkaniach uczestniczyli mieszkańcy gmin LGD, w tym przedstawiciele sektorowi - przedsiębiorcy, przedstawiciele organizacji społecznych i urzędów gmin - oraz reprezentanci dotychczasowej LGD "Ciuchcia Krasińskich". Kalendarz odbytych, w ramach wsparcia przygotowawczego, 7-mio godzinnych spotkań konsultacyjnych, prezentuje poniższa tabela:

Gmina (miejscowość)	Termin spotkania konsultacyjnego
Krzynowłoga Mała	19.08.2015
Czernice Borowe (Rostkowo)	20.08.2015
miasto Przasnysz (Przasnysz)	21.08.2015
Krasne	25.08.2015
Wieczfnia Kościelna	26.08.2015
Dzierzgowo	27.08.2015
Szydłowo	28.08.2015
Grudusk	31.08.2015
Stupsk	01.09.2015
Regimin	02.09.2015
Ciechanów	03.09.2015
Opinogóra Górna	04.09.2015
Gołymin-Ośrodek	07.09.2015
Ojrzeń	08.09.2015
Sońsk	09.09.2015
Karniewo	10.09.2015
gmina Przasnysz (Przasnysz)	11.09.2015

Tabela nr 3. Terminarz głównych spotkań konsultacyjnych w gminach LGD.

W cyklu 17-tu spotkań wzięły udział łącznie 172 osoby. Na początku spotkań omawiane i dyskutowane były zagadnienia związane z podejściem i programem Leader i instrumentem rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność, wyzwania i zadania LGD związane z nową perspektywą finansową 14-20, zasady tworzenia LSR i warunki programowania wsparcia - jak i przede wszystkim kwestie merytoryczne, związane z tworzeniem diagnozy społeczno-gospodarczej obszaru LGD i potrzebą przeprowadzenia lokalnie szerokich badań społecznych (ankietyzacji). Konsultacje na spotkaniach miały formę wywiadów grupowych sektorowych (przedsiębiorcy, społecznicy, urzędnicy i mieszkańcy razem), sektorowych grup roboczych, a następnie warsztatów poświęconych głównym problemom poszczególnych gmin i potrzebom ich precyzowania i grupowania. W tym celu stosowane była metoda tzw. drzewa problemów. Opinie uczestników w formie notatek i ankiet warsztatowych stanowiły cenną bazę informacyjną do wyjściowej diagnostyki obszaru LGD.

Efektem cyklu 17-tu spotkań w gminach LGD, a zwłaszcza ich części warsztatowych było określenie wyjściowej sytuacji problemowej poszczególnych gmin LGD oraz wytycznych co do zakresu i formy dalszej, pogłębionej diagnozy społecznej obszaru LGD w aspektach społecznych, gospodarczych i środowiskowych. W wyniku spotkań powstały cząstkowe (gminne) analizy SWOT, które posłużyły za materiał wyjściowy do głównej analizy SWOT, zamieszczonej w rozdziale IV. Zbierane wyniki były następnie porównywane z danymi zbieranymi na podstawie strategii gminnych, danych OPS, PUP, PCPR i GUS. Efektem organizacyjnym spotkań było wyłonienie (wytypowanie) reprezentantów do konsultacyjnej grupy roboczej, obejmującej łącznie przedstawicieli sektorów: publicznego, społecznego, gospodarczego i mieszkańców, w celu kontaktów roboczych i dalszego tworzenia LSR.

2.2. Badania ankietowe i wywiady indywidualne

Badania ankietowe w gminach LSR były pogłębieniem i poszerzeniem fazy definiowania potrzeb i problemów, ale również wkraczały w fazę rysowania celów i ich priorytetyzacji, sondując pożądane przez społeczności lokalne kierunki działania. Pytania ankiety miały charakter zarówno otwarty, jak i punktowany, kompleksowo sondujący opinie, potrzeby i preferencje mieszkańców odnośnie najważniejszych kwestii społecznych, gospodarczych, kulturalnych i środowiskowych. W przypadku każdej ankiety respondent określał swoją tożsamość sektorową. Prowadzone były one w trzech różnych formach:

- ankietyzacji mieszkańców gmin LGD w terenie i wywiadów indywidualnych. Ankieterzy poświęcali dużo więcej, niż standardowo, czasu na rozmowę z mieszkańcami, udzielając im jednocześnie informacji o nowym okresie programowania Leader. Ankieterzy pełnili funkcje konsultantów i zbierali informacje zwrotne od respondentów wzbogacając materiał diagnostyczny LSR, wykorzystany później w jej tworzeniu. Sam proces ankietyzacji miał więc również charakter partycypacyjny. W działaniu tym wykorzystano technikę partycypacyjną wywiadu indywidualnego w celu poznania opinii, potrzeb i preferencji poszczególnych osób, a pośrednio również społeczności poszczególnych gmin, jaki sektorów i płci w objętych ankietą obszarach.

- ankietyzacji mieszkańców w formule online. Do procesu ankietyzacji, w celu jego usprawnienia i wykorzystania rozwiązań innowacyjnych skorzystano z interaktywnej platformy Stowarzyszenia na rzecz badań społecznych Omikron wraz ze wsparciem socjologicznym. LGD zdecydowała się skorzystać z tego instrumentu z uwagi na pozytywne efekty i doświadczenia z tym związane w innych LGD. Równolegle do samej ankiety,

prowadzonej metodą CAWI (Computer-Assisted Web Interview) prowadzone były konsultacje społeczne online - wszyscy zainteresowani mogli zadawać pytania za pośrednictwem portalu, zgłaszać swoje uwagi, opinie i propozycje oraz otrzymywali odpowiedzi.

- ankietyzacji mieszkańców na warsztatach gminnych. W tej formule konsultacji zastosowano technikę partycypacji określaną jako (fokusowy) zogniskowany wywiad grupowy. Celem tego było poznanie szerszych i reprezentatywnych opinii, potrzeb i preferencji uczestników warsztatów na tematy podjęte w ankietach. Obok ankiet ogólnych przeprowadzono na warsztatach tematyczną ankietę poświęconą problemom społecznym, wykorzystaną następnie w diagnozie. W ramach warsztatów i przeprowadzonego wywiadu prowadzone były dyskusje moderowane przez prowadzącego z biura LGD.

W rezultacie przeprowadzenia szerokiej ankietyzacji zebrano 983 ankiety, a ich wyniki, poza rezultatami z konsultacji warsztatowych i spotkań, posłużyły za bazowy materiał diagnostyczny, podstawę analizy SWOT oraz priorytetyzacji kierunków interwencji i wyznaczani celów strategii. Na etapie opracowywania ankiet nawiązaliśmy bliższą współpracę z dwoma ekspertami (socjologiem i ekonomistą) wspierającymi od strony naukowo-badawczej i analitycznej proces diagnozowania obszaru LGD, jak również proces analizy niezbędnych danych i dokumentów strategicznych i programowych szczebla lokalnego i ponadlokalnego (w tym wojewódzkiego), które uwzględniono w LSR, jak strategie rozwoju, strategie rozwiązywania problemów społecznych, programy ochrony środowiska. W ramach spotkań z ekspertami prowadzone były eksperckie spotkania konsultacyjne reprezentantów grupy roboczej w siedzibie LGD - w ramach działającego punktu konsultacyjnego - poświęcone problemom i potrzebom konkretnych grup sektorowych.

Aktywny udział mieszkańców w procesie wypełniania ankiet należy uznać za przejaw partycypacji, a udział procentowy płci w badaniu i konsultacjach społecznych (60,3% udział kobiet wobec 39,7% mężczyzn) stanowi również istotny wskaźnik zaangażowania społecznego i jest brany pod uwagę w części programowej strategii. Spośród respondentów ankiety zdecydowana większość mieszka w swoich miejscowościach od początku (57% względem 59% z poprzedniego badania ankietowego na potrzeby poprzedniej LSR w 2008 r.), a ponad 1/4 dłużej, niż 11 lat. Niewiele zmienił się również udział osób mieszkających krócej niż rok (ok. 2,5%), a krócej, niż 5 lat mieszka jedynie 7,3% mieszkańców. Można zatem stwierdzić, że opinie wyrażone w badaniu są reprezentatywne dla stałych (wieloletnich) mieszkańców gmin LGD, a tym samym dla samego obszaru LGD. Według wieku najwięcej w badaniu ankietowym wzięło udział osób młodych 18-35 lat (40,6%); 36-50 lat (35,3%); 51-67 (21,4%). Osób bardzo młodych 15-17 lat było 1,6%, a powyżej 67 lat 1,2%. Wysoki był też udział w ankiecie osób z wyższym wykształceniem 47,9%; średnim 30,9%; zawodowym 10,8; policealnym 7,6; podstawowym/gimnazjalnym 2,8%.

W porównaniu do LSR 7-13 na uwagę zasługuje zmniejszenie się udziału w badaniu osób bezrobotnych (z 10% do 7,3%). Najwięcej respondentów identyfikuje się z sektorem stricte obywatelskim, czyli ze swoją rolą jako mieszkańca (50,8%). Na drugim miejscu plasuje się sektor publiczny (22,5%), a dalej sektor społeczny (15,6%) i gospodarczy (11,1%). Należy odznaczyć tendencję do większego stopnia identyfikowania się osób związanych z sektorem publicznym (administracją) z tym właśnie sektorem, niż jako z mieszkańcem, w przeciwieństwie do osób z sektora społecznego (pozarządowego) i gospodarczego, częściej identyfikujących się w badaniu społecznym z rolą mieszkańca, niż "biznesmena" czy "społecznika". Badanie ankietowe uwzględniło również strukturę zawodową, wiekową i przynależność gminną uczestników ankiet. Jeśli chodzi o udział respondentów zaangażowanych bezpośrednio lub pośrednio w realizację projektów w ramach konkursów ogłaszanych przez LGD w ramach LSR 2007 - 2013, udział ten w wśród respondentów wyniósł niemal 22,6%.

2.3. Określanie celów, przedsięwzięć i sposobów realizacji strategii

Na kolejnych etapach tworzenia LSR zastosowano kilka różnych form i technik partycypacji. Na etapie ustalania celów, ich hierarchii oraz określania grup celowych i defaworyzowanych prace ciągłe prowadził konsultacyjny zespół roboczy. Na spotkaniach zespołu dokonano opracowania i analizy, początkowo cząstkowych, a następnie końcowych wyników badań ankietowych, przeprowadzono szereg analiz i konsultacji eksperckich, w tym analiz dokumentów strategicznych gmin i powiatów LGD i opracowano wstępną analizę SWOT. Zorganizowano również cykl otwartych spotkań w gminach, na obszarach powiatowych, w pierwszej połowie października w: Dzierzgowie (06.10.2015); Przasnyszu (08.10.2015) oraz w Ciechanowie (12.10.2015). W trakcie spotkań, w których wzięło udział 30 osób, prowadzone były tematyczne warsztaty robocze oraz warsztaty przyszłościowe, celem określenia celów strategicznych, wizji i misji LGD. Ich elementem była ankieta przyszłościowa, której wyniki uwzględniono w formułowaniu celów ogólnych. Na podstawie wyników konsultacji ze spotkań określono też wstępnie grupy docelowe strategii, do szczegółowego dookreślenia wynikami prowadzonych ankiet i zaproponowano formuły i strukturę celów ogólnych i szczegółowych. Na dalszym etapie prowadzone były konsultacje online oraz stale funkcjonował punkt konsultacyjny.

Na etapie poszukiwania rozwiązań i określania przedsięwzięć stanowiących sposoby realizacji LSR oraz formułowania jej wskaźników zorganizowano w listopadzie cykl spotkań konsultacyjnego zespołu roboczego, a główną stosowaną metodą były warsztaty konsultacyjne członków zespołu, prowadzone przez osoby z biura LGD, których głównym efektem była synteza wyników i ustaleń dotychczasowych konsultacji, analiz i badań społecznych. W wyniku postępów konsultacji wyłonił się zespół roboczy odpowiedzialny za formułowanie poszczególnych zapisów i treści LSR. Zespół ten miał charakter lokalno-ekspercki i angażował grono 4-ech stałych osób. Do zadań zespołu należało opracowywanie i rekomendowanie w grudniu roboczych zapisów (sformułowań) kluczowych elementów strategii, czuwanie nad spójnością, a docelowo redagowanie zapisów ostatecznych strategii. Ostateczne zapisy struktury celów szczegółowych, przedsięwzięć, wartości wskaźników i harmonogram rzeczowo-finansowy - Plan działania LSR - zostały przyjęte na dwóch końcowych spotkaniach LGD, które odbyły się w dniu 17 i 21 grudnia w siedzibie LGD, w których uczestniczyło 28 osób. Podrozdziały LSR zawierają informacje o źródle danych z konsultacji partycypacyjnych.

W ramach partycypacyjnego procesu przygotowania diagnozy i LSR wykorzystano więc w sumie dziesięć technik partycypacyjnych (punkt konsultacyjny, wywiady grupowe, spotkania warsztatowe, wywiady indywidualne, badania ankietowe, konsultacje online, konsultacyjny zespół roboczy, spotkania otwarte, warsztaty przyszłościowe, spotkania konsultacyjne). Informacje o prowadzonych formach konsultacji były zamieszczane na stronie internetowej LGD, na stronach gmin LGD, na stronach współpracujących organizacji, na plakatach i ogłoszeniach w urzędach gmin, jak również rozsyłane mailowo wg. posiadanych baz adresowych interesariuszy i mieszkańców.

Obecna LSR została opracowana z wykorzystaniem zarówno konwencjonalnych metod konsultacji społecznych, do których należą przeprowadzone badania ankietowe, jak z zastosowaniem nowych technik konsultacji społecznych oraz innowacyjnego (zinformatyzowanego) instrumentu badania opinii społecznej i ankietyzacji ze wsparciem technicznym i socjologicznym. Zastosowanie technik elektronicznych w procesie diagnozy problemów i potrzeb społecznych wynikało z przekonania członków LGD, że nowoczesne techniki badań społecznych i konsultacji zwiększają sprawność i skuteczność ich prowadzenia i przyczyniają się do rozwoju społeczeństwa informacyjnego i cyfrowego. Wg. opinii ankieterów cyfrowe formy ankietyzacji i perspektywa podtrzymywania kontaktu online z całym LGD spotykają się z dużym zainteresowaniem mieszkańców, w tym potencjalnych beneficjentów i wnioskodawców (realizatorów operacji) LSR. Ponieważ zastosowana technika ankiet elektronicznych jest nowym instrumentem w stosunku do uprzednio stosowanych, a LGD nie posiadało w tym zakresie doświadczeń, zdecydowano się na skorzystanie z tego instrumentu ze wsparciem technicznym i merytorycznym, profesjonalnych socjologów. Pozyskane wsparcie metodologiczne i porady znalazły odzwierciedlenie w procesie konstruowania LSR.

2.4. Partycypacyjna realizacja i aktualizacja strategii

Partycypacyjny i uspołeczniony charakter strategii przejawia się nie tylko w procesie sposobu diagnozowania problemów lokalnych i tworzenia programu działań, jaki stanowi LSR, ale również planowany jest na etapie jej realizacji. Międzysektorowość realizacji strategii jest zapewniona przez taki dobór celów i rodzajów przedsięwzięć, aby mogły być one realizowane komplementarnie przez podmioty wszystkich sektorów (społecznego, gospodarczego i publicznego oraz mieszkańców), oraz angażowały ich reprezentantów jako beneficjentów przedsięwzięć i operacji.

Obok partycypacji w przedmiocie realizacji strategii, uspołeczniony charakter będzie miała również procedura oceny i wyboru operacji, gdzie w skład gremium decydującego (rady decyzyjnej) wchodzić będą przedstawiciele wszystkich 3-ech sektorów i mieszkańców.

Zapewnienie partycypacyjnego charakteru wdrażania strategii zapewni również przestrzeganie zasad:

- otwartości - polegającej na jawności wszystkich działań podejmowanych i prowadzonych przez LGD i możliwości zgłaszania uwag i propozycji przez wszystkie zainteresowane podmioty;
- oddolności - polegającej na realizacji strategii w wyniku określenia potrzeb przez społeczności lokalne oraz dla celów społeczności lokalnych - poszczególnych grup ceowych i sektorowych i z ich aktywnym udziałem;
- empowerment - polegającej na angażowaniu beneficjentów działań (grup celowych) w proces zarządzania LGD, przygotowywania i wdrażania przedsięwzięć

W procesie realizacji LSR, w ramach procesu komunikacji przewiduje się stały kontakt z grupami docelowymi, jak i środowiskami sektorowymi, w tym za pośrednictwem planowanej platformy interaktywnej komunikacji online.

Poszczególne grupy celowe będą angażowane zatem zarówno na płaszczyźnie informacyjnej, a instrumenty w tym zakresie przewiduje plan komunikacji, jak i na płaszczyźnie praktyczno-wdrożeniowej, gdzie grupy te będą realizatorami lub beneficjentami konkretnych przedsięwzięć.

Partycypacyjny charakter monitorowania i ewaluacji strategii został opisany w rozdziale XI i będzie polegał zarówno na cyklicznym badaniu opinii i uwag poszczególnych grup sektorowych - przedsiębiorców, organizacji społecznych i podmiotów publicznych, oraz ogólnie mieszkańców, jak również poprzez udział przedstawicieli społeczności lokalnych, reprezentantów grup sektorowych i docelowych (w tym defaworyzowanych) w działaniach zespołu ewaluacyjnego. W przypadku potrzeby aktualizacji lub zmiany zapisów strategii lub kryteriów wyboru projektów będą przeprowadzane spotkania konsultacyjne poświęcone potrzebom, zakresowi i zasadności planowanych zmian, z zastosowaniem sprawdzonych technik konsultacji, opisanych wyżej.

III Diagnoza - opis obszaru i ludności LGD

3.1. Diagnozowanie obszaru LGD

Pierwsza kompleksowa diagnoza sytuacji i problemów społeczno-gospodarczych obszaru LGD, pod kątem pożądanych zmian i kierunków zrównoważonego rozwoju lokalnego, została przeprowadzona w 2008 r. na potrzeby tworzenia LSR 2007-2013, a wcześniej w 2006 r. na potrzeby Zintegrowanej Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Schematu II PP Leader+. Podstawą diagnozy były szerokie konsultacje społeczne prowadzone w gminach LGD oraz badania ankietowe społeczności lokalnych, które w 2008 r. objęły niemal 2% ogólnej liczby mieszkańców (dodatkowe badanie przeprowadzono jeszcze w 2011 w przypadku gminy Gołymin-Ośrodek, która wówczas dołączyła do LGD). Szerokie badania problemów społecznych zostały również przeprowadzone na potrzeby utworzenia Zintegrowanej Strategii Integracji Społecznej (ZSIS) w 2010 r.

Przeprowadzone dotychczas badania i konsultacje diagnostyczne pozwalają na stworzenie szerokiego i adekwatnego do rzeczywistości spektrum problemów oraz zidentyfikowanie charakteru, dynamiki i tendencji zmian na obszarze LGD w perspektywie wieloletniej. Aktualna, przedstawiona niżej diagnoza ma charakter kompleksowy i opiera się na:

- analizie wyników konsultacji społecznych i badań ankietowych przeprowadzonych w okresie sierpień - listopad 2015 r. i prezentowanych na tle diagnozy przeprowadzonej na potrzeby LSR 2007-2013 w 2008 r. w celu wychwycenia dynamiki zmian i tendencji w sytuacji problemowej obszaru LGD (konstruując ankiety badawcze na potrzeby bieżącej LSR celowo zachowaliśmy spójność ze strukturą poprzedniej ankiety, aby móc uchwycić tendencje);
- diagnozach zawartych w gminnych i powiatowych strategiach rozwoju, strategiach rozwiązywania problemów społecznych, programach ochrony środowiska i innych dokumentach strategicznych i programowych dotyczących obszaru LGD, powstałych w ostatnich latach;
- diagnozie problemów społecznych przeprowadzonej na potrzeby Zintegrowanej Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych obszaru LGD w 2010 r. oraz wynikach tego partycypacyjnego dokumentu.

Strategie rozwiązywania problemów społecznych na poziomie gmin LGD oraz towarzyszące im analizy i diagnozy społeczne, powstały podobnie jak w innych gminach kraju, w wyniku regulacji ustawy z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej, w latach 2006 - 2008 i obejmowały swym horyzontem okres do 2015 r. Strategie gminne obszaru LGD i zawarte w nich diagnozy społeczne były przedmiotem kompleksowej analizy porównawczej przeprowadzonej w ramach wspomnianej ZSIS metodą społeczno-ekspercką. Wykorzystanie tych wyników jest tym bardziej celowe, że przygotowywanie nowych gminnych strategii rozwiązywania problemów społecznych w większości gmin LGD jeszcze trwa, a diagnozy społeczne będące ich podstawą mają charakter roboczy (ich uwzględnienie w obecnej LSR miało formę konsultacji z samorządami je przygotowującymi). Z kolei wytyczne LSR mogą być również uwzględniane w tworzonych strategiach gminnych, przyczyniając się do ich większej spójności i lepszego zintegrowania.

Określając strukturę zalet i wad obszaru LGD w konsultacjach społecznych, w tym w ramach ankietowania wprowadzono ich podział na trzy kategorie - o charakterze społecznym, gospodarczym i środowiskowym. Podział taki wydał nam się celowy, gdyż umożliwił uporządkowanie oraz porównywalność (wspólny mianownik) identyfikowanych cech, w ramach trzech zbiorów, odzwierciedlonych również w analizie SWOT. Podział taki nie występował w badaniu na potrzeby LSR 2007 - 2013, gdzie aspekty te były badane łącznie.

3.2. Sytuacja społeczna obszaru LGD

Liczba mieszkańców obszaru LGD wg. stanu na 31.12.2013 r. wynosiła 96 493 osoby (dane GUS). Względem 2007 roku liczba ludności wzrosła (na koniec 2007 r. wynosiła 95 183), lecz względem 2010 r. zmalała (na koniec 2010 r. liczba mieszk. wyn. 97 306). Strukturę produkcyjną mieszkańców LGD oraz liczby osób pracujących i bezrobotnych na obszarze LGD w latach 2007 - 2013 prezentuje tabela nr 6, w tym rozkład procentowy liczby bezrobotnych do osób w wieku produkcyjnym. Ten ostatni wskaźnik dla obszaru LGD na koniec 2013 r. wynosił **10,6%, zaś dla kobiet 11,1%** i był we wszystkich latach wyższy, niż mężczyzn. Jest on również wyższy, niż wskaźnik dla całego województwa 8,52%. **Średni dochód podatkowy na mieszkańca LGD w 2013 r.** (wskaźnik G) **wyniósł 1 016,33 zł** wobec średniej 1 170,15 dla woj. mazowieckiego. Z kolei dochody własne budżetu gminy na mieszkańca LGD w 2013 r. wyniosły 1125,64 zł i od 2007 r. wykazują tendencję wzrostową, choć ich rozkład jest nierównomierny, co w okresie 2007 - 2013 prezentuje tabela nr 4 poniżej.

Gmina	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Dochody własne budżetu gmin LGD na 1-go mieszkańca							
Ciechanów	999,87	1055,07	1157,77	1228,65	1278,00	1502,40	1802,28
Czernice Borowe	649,79	783,06	703,05	681,36	925,74	908,34	1011,58
Dzierzgowo	550,15	612,68	591,84	474,92	597,25	665,57	699,19
Grudusk	658,88	839,60	845,36	780,48	892,51	983,32	1121,28
Gołymin-Ośrodek	637,46	809,81	683,06	618,51	677,97	882,91	974,33
Karniewo	488,58	638,15	596,32	521,08	590,67	714,32	888,23
Krasne	959,66	1252,36	1098,90	1014,86	1084,81	1345,14	1455,41
Krzynowłoga Mała	708,13	977,18	762,71	785,68	953,87	1054,70	961,90
Ojrzeń	596,87	584,72	703,45	682,39	680,81	783,60	900,20
Opinogóra Górna	835,43	1063,51	999,88	948,18	1094,25	1172,53	1386,63
Przasnysz	529,89	642,20	681,81	714,33	604,00	689,69	820,30
Przasnysz (miasto)	1062,81	1290,47	1267,33	1151,00	1297,80	1413,49	1576,47
Regimin	1162,02	1138,37	1324,90	1009,43	1082,62	1112,06	1289,55
Sońsk	640,99	833,37	750,59	686,83	912,65	1093,14	1100,82
Stupsk	564,90	706,32	600,16	570,94	562,01	616,30	805,36
Szydłowo	523,83	912,10	646,65	594,82	615,61	724,76	852,13
Wieczfnia Kościelna	698,32	982,70	929,18	3272,76	2176,01	1565,56	1490,28
Obszar LGD	**721,62**	**889,51**	**843,7**	**925,66**	**942,74**	**1013,4**	**1125,64**

Tabela nr 4. Dochody podatkowe (własne) gmin LGD w przeliczeniu na 1-go mieszkańca w okresie 2007 - 2013 r. Dane BDL GUS.

3.2.1. Problemy społeczne i grupy zagrożone wykluczeniem

Na podstawie doświadczeń własnych LGD z ponad 10-letniego okresu jej funkcjonowania, współpracy z samorządami gminnymi oraz analizy gminnych i powiatowych strategii rozwiązywania problemów społecznych (SRPS) opracowanych dla poszczególnych obszarów LGD można wyróżnić osiem głównych problemów społecznych obszaru LGD, które bezpośrednio lub pośrednio wpływają na dostęp wielu grup osób do rynku pracy. Grupy osób dotknięte tymi problemami, często wzajemnie powiązanymi, powodują ich społeczne wykluczanie. Poniżej wyszczególniono te problemy pod względem częstości korzystania z ośrodków pomocy społecznej grup nimi dotkniętych i tym samym zagrożonych marginalizacją lub już wykluczonych.

Ubóstwo - to brak dostatecznych środków materialnych do życia, bieda i chroniczny niedostatek, który uniemożliwia i w istotnym stopniu ogranicza realizację podstawowych funkcji życiowych. Wg, danych GUS liczba osób korzystających z pomocy społecznej (świadczeń) wynosiła na obszarze LGD na koniec 2013 r. 10 931 osób. Stanowi to 11,33% ogólnej liczby mieszkańców LGD. Rozkład liczbowy świadczeniobiorców ośrodków pomocy społecznej w podziale na gminy prezentuje poniższa tabela.

Gmina	ogółem	poniżej kryterium dochodowego	powyżej kryterium dochodowego
Ciechanów	1009	909	100
Gołymin-Ośrodek	448	244	204
Grudusk	413	225	188
Ojrzeń	706	511	195
Opinogóra Górna	574	454	120
Regimin	565	411	154
Sońsk	544	430	114
Dzierzgowo	416	293	123
Stupsk	495	482	12
Szydłowo	503	408	95
Wieczfnia Kościelna	438	375	63
Karniewo	617	406	211
Przasnysz (miasto)	1690	1312	378
Czernice Borowe	501	358	143
Krasne	435	299	136
Krzynowłoga Mała	526	455	71
Przasnysz	1051	835	216

Razem	**10931**	**8407**	**2523**

Tabela nr 5. Liczba osób korzystających z pomocy społecznej w gminach LGD na koniec 2013 r. Dane GUS i OPS.

Do czynników, które mają najczęstszy wpływ na ubóstwo rodzin i społeczności LGD należą wg. danych OPS: alkoholizm w rodzinie, niezaradność życiowa, niepełnosprawność, wielodzietność, oraz podeszły wiek i niskie świadczenia emerytalne i rentowe. Przyczynami ubóstwa są również często: bezrobocie, bezdomność, brak wykształcenia, nieumiejętność społecznego komunikowania się, nadmierne zadłużenie rodzin. Dotyka ono więc przede wszystkim rodziny wielodzietne, gospodarstwa domowe osób o niskim poziomie wykształcenia i zagrożone bezrobociem. Do najczęstszych form pomocy udzielanych rodzinom i osobom ubogim należy pomoc finansowa i materialna, ale także dożywianie dzieci w szkołach i praca socjalna zmierzająca do podniesienia aktywności społecznej i zaradności życiowej. Do działań zmierzających do ograniczenia zjawiska ubóstwa lokalne SRPS, oprócz różnych form zwiększenia możliwości zatrudnienia, zaliczają: aktywizowanie osób dotkniętych problemem ubóstwa poprzez pracę socjalną; tworzenie grup samopomocowych; powstawanie centrów integracji społecznej.

Bezrobocie. Drugą „wiodącą" grupą osób korzystających z pomocy społecznej są osoby bezrobotne, w szczególności długotrwale pozostający bez pracy. Według danych GUS **na koniec 2013 r. w gminach LGD zarejestrowanych było 6 428 bezrobotnych**, w tym 3036 kobiet. **Stosunek liczby bezrobotnych do liczby osób w wieku produkcyjnym na obszarze LGD wynosił więc na koniec 2013 r. 10,64% (w woj. mazowieckim 8,52).** Strukturę i liczebność poszczególnych grup bezrobotnych na obszarze LGD podano w podrozdz. 3.2.2. Z kolei strukturę liczbową ludności w podziale na wiek produkcyjny, pracujących i bezrobotnych oraz procentowy udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym za okres 2007 - 2013 wg. danych Banu Danych Lokalnych GUS dla obszaru LGD prezentuje poniższa tabela.

	Jednostka miary	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Ludność w wieku:								
przedprodukcyjnym	osoba	22050	21423	20926	20778	20321	19971	19629
produkcyjnym	osoba	57695	58021	58378	60873	60818	60783	60413
poprodukcyjnym	osoba	15438	15423	15409	15655	15919	16153	16451
Pracujący:								
ogółem	osoba	9777	10458	10486	10729	10748	10675	11574
mężczyźni	osoba	4722	4776	4970	5194	5361	5340	5759
kobiety	osoba	5055	5682	5516	5535	5387	5335	5815
Bezrobotni zarejestrowani:								
ogółem	osoba	5327	4383	5572	5492	5845	6241	6428
mężczyźni	osoba	2395	2041	2870	2807	2941	3214	3392
kobiety	osoba	2932	2342	2702	2685	2904	3027	3036
Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym:								
ogółem	%	9,2	7,6	9,4	9	9,6	10,3	10,6
kobiety	%	11	8,8	10,2	9,6	10,4	11,1	11,1
mężczyźni	%	7,8	6,5	8,8	8,4	8,8	9,6	10,2

Tabela nr 6. Struktura liczbowa bezrobocia na obszarze LGD w okresie 2007 - 2013 r. Dane BDL GUS.

Jak wynika z danych PUP i OPS obszaru LGD bezrobocie ma największy wpływ od kilku lat na niedostatek wielu rodzin obszaru LGD. Według gmin wśród przyczyn bezrobocia dominuje brak ofert pracy, ale także mała aktywność osób bezrobotnych i ich niskie kwalifikacje, niechęć do podejmowania pracy w innym zawodzie lub zbyt nisko wynagradzanej oraz problem pracy „na czarno". Spośród form pomocy do najczęściej świadczonych przez GOPS-y należą: pomoc finansowa i pomoc rzeczowa, ale także praca socjalna, pomoc w uzyskaniu pracy sezonowej oraz prac interwencyjnych. Do działań zmierzających do ograniczenia skutków bezrobocia, poza potrzebą tworzenia nowych miejsc pracy, w SRPS wymienia się: tworzenie klubów integracji społecznej i grup samopomocowych, pomoc merytoryczna i finansowa w podejmowaniu własnej działalności gospodarczej, kierowanie i dofinansowanie do szkoleń i kursów podnoszących kwalifikacje, jak również przeciwdziałanie dyskryminacji na rynku pracy i tworzenie spółdzielni socjalnych.

Niepełnosprawność i długotrwała choroba. Trzecią, pod względem liczebności grupą osób korzystających z pomocy społecznej są osoby niepełnosprawne i długotrwale chore, bądź rodziny, w których żyje osoba niepełnosprawna oraz rodziny, gdzie dominującym problemem jest długotrwała choroba. Zły stan zdrowia jest czynnikiem silnie wpływającym na obniżenie dochodów rodziny, związanych z koniecznością leczenia i rehabilitacji. Wg. danych GUS na obszarze LGD na koniec 2013 r. było 3316 osób niepełnosprawnych korzystających z pomocy GOPS (dane z GOPS LGD). Konieczność sprawowania opieki nad niepełnosprawnym członkiem rodziny ogranicza, a w wielu wypadkach wyklucza pracę zarobkową. Wśród form pomocy oferowanych przez gminy dla tych osób, poza pomocą finansową i materialną oraz usługami opiekuńczymi w miejscu zamieszkania, świadczona jest pomoc w załatwianiu dokumentów niezbędnych do uzyskania dofinansowania, dopłaty do turnusu czy zakupu sprzętu rehabilitacyjnego, pomoc w umożliwieniu dotarcia na rehabilitację, ale także prowadzenie pracy socjalnej i kierowanie do ośrodków wsparcia i domów pomocy społecznej. Wśród działań mających na celu ograniczenie skutków niepełnosprawności i długotrwałej w ramach realizacji SRPS projektowane są: doskonalenie systemu pomocy osobom niepełnosprawnym, likwidacja barier architektonicznych i transportowych oraz rozwój specjalistycznych usług opiekuńczych i zapewnienie pomocy psychologicznej i prawnej tym osobom.

Bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego. Kolejną pod względem liczebności grupą osób korzystających z pomocy społecznej na terenie LGD są osoby bezradne w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego. Wg. danych GOPS na koniec 2013 r. z pomocy społecznej korzystało 972 takie rodziny. Problem bezradności występuje przede wszystkim w grupie rodzin wielodzietnych i niepełnych, a spowodowany jest głównie bezrobociem, alkoholizmem, brakiem perspektyw życiowych, prawidłowych wzorców wychowawczych, oparcia w środowisku rodzinnym i najbliższym otoczeniu. Wśród form pomocy oferowanych tym osobom dominuje pomoc finansowa i w naturze, usługi opiekuńcze oraz praca socjalna mająca na celu zmniejszenie i zniwelowanie problemu bezradności poprzez poradnictwo i kompleksową terapię całej rodziny, załatwianie spraw podopiecznych, a także utrzymywanie stałej współpracy z kuratorami zawodowymi i społecznymi czy tworzenie grup samopomocowych i świetlic socjoterapeutycznych. Wśród działań zmierzających do ograniczenia bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych gminy postulują przede wszystkim: ułatwienie dostępu do poradnictwa specjalistycznego, dalsze tworzenie świetlic socjoterapeutycznych i organizowanie zajęć profilaktycznych, a także edukację rodziców w zakresie opieki nad dzieckiem.

Rodziny wielodzietne i niepełne. W środowisku rodzin wielodzietnych (troje i więcej dzieci) występuje nagromadzenie całego szeregu problemów społecznych, począwszy od ubóstwa spowodowanego m. in. bezrobociem rodziców, poprzez alkoholizm, aż do zachowań przestępczych wśród rodziców, a także wśród dzieci. Na koniec grudnia 2013 r. z pomocy GOPS korzystało 982 rodziny wielodzietne. Rodziny niepełne również borykają się z wieloma problemami, głównie dotyka je problem złej sytuacji materialno-bytowej. Na osamotnionym rodzicu spoczywa obowiązek zapewnienia i zabezpieczenia podstawowych potrzeb życiowych. Niejednokrotnie rodzic jest osobą bezrobotną, utrzymuje rodzinę jedynie ze świadczeń rodzinnych, zaliczki alimentacyjnej, bądź alimentów na dzieci. Jednym z powodów istnienia rodzin niepełnych są rozwody. Najczęściej rodziny wielodzietne i niepełne korzystają z pomocy finansowej, materialnej (żywność, odzież), dożywiania dzieci w szkołach, ale także organizowany jest dla dzieci wypoczynek letni i prowadzona praca socjalna w celu rozwiązywania kryzysów rodzinnych i szkolnych, świadczona jest pomoc w unormowaniu sytuacji rodzinnej (np. uzyskaniu alimentów, ustaleniu ojcostwa). Do najczęstszych działań zmierzających do pomocy rodzinom wielodzietnym należy: zapewnienie dostępu do poradnictwa specjalistycznego: psychologicznego, pedagogicznego i prawnego, tworzenie świetlic profilaktyczno-wychowawczych i terapii rodzinnej, a także położenie nacisku na organizowanie czasu wolnego dzieci i młodzieży. Według ostatnich badań ankietowych do głównych problemów dzieci i młodzieży wskazanych przez mieszkańców w badaniach ankietowych należą: 1. brak organizacji czasu wolnego i kółek zainteresowań (56,2% wskazań); 2. brak placów zabaw i miejsc do spędzania czasu wolnego (39%); 3. brak miejsc do uprawiania sportu (33,3%). Do wskazywanych przez mieszkańców w ankietach problemów dotyczących tej grupy należą: słaby stan i poziom obiektów sportowych; brak środków na finansowanie sportu; mała ilość miejsc do uprawiania sportu; brak zainteresowań sportowych dzieci i młodzieży, w tym lenistwo; brak komunikacji w godzinach/dniach wolnych; brak miejsc i osób rozwijających talenty i zdolności, agresja, alkoholizm.

Alkoholizm i uzależnienia. Mimo, że pod względem liczebności grupa osób korzystających z pomocy społecznej ze względu na alkoholizm jest niewielka, to skutki społeczne tych patologii są znaczące. Problem alkoholizmu występuje bowiem przede wszystkim w grupie rodzin wielodzietnych i najczęściej najuboższych, a spowodowany jest głównie bezrobociem, brakiem perspektyw życiowych i prawidłowych wzorców wychowawczych. Według danych GOPS na koniec 2013 r. z pomocy ośrodków korzystało w gminach LGD 618 osób. Szczególnie niepokoi wzrost tego zjawiska wśród kobiet oraz osób młodych do 18 roku życia. Wśród form pomocy osobom uzależnionym od alkoholu i ich rodzinom świadczonym przez gminy dominują: możliwość korzystania z punktów konsultacyjnych, grup wsparcia AA i grup samopomocowych AL.-ANON, pomoc w uzyskaniu zgody na zamknięte leczenie odwykowe i zwrot kosztów dojazdu na terapię, możliwość korzystania z porad psychologa i prawnika, uczestnictwo w programach profilaktyczno-edukacyjnych dla dzieci, młodzieży i osób dorosłych, a także pomoc finansowa, w naturze i praca socjalna. Wiele gmin zgłaszało potrzebę powstawania grup AA oraz grup wsparcia AL.- ANON, dostępu do poradnictwa specjalistycznego, tworzenia systemu pomocy całej rodzinie, ale także kreowania i propagowania modelu trzeźwego stylu życia poprzez edukację całego środowiska lokalnego. W ramach działań mających na celu ograniczenie zjawiska narkomanii zwraca się uwagę na wczesną profilaktykę, realizację programów profilaktycznych oraz przeznaczonych dla rodziców i kadry pedagogicznej, a także stworzenie młodzieży alternatywnych możliwości spędzenia wolnego czasu.

Bezdomność. Na koniec 2013 r. z pomocy GOPS-ów gmin LGD korzystało 75 osób bezdomnych. Do głównych przyczyn bezdomności wg. informacji GOPS należą: utrata zatrudnienia, rozpad rodziny, eksmisje, opuszczenie zakładu karnego przy jednoczesnym braku możliwości powrotu do mieszkania, brak stałych dochodów, przemoc w rodzinie, uzależnienie od alkoholu lub narkotyków oraz brak schronienia spowodowany opuszczeniem placówki opiekuńczo-wychowawczej. Najczęstszą formą pomocy udzielanej tym osobom jest zapewnienie wsparcia finansowego, pomoc rzeczowa (żywność, odzież), pobyt w miejscach przygotowanych dla osób bezdomnych oraz praca socjalna, wspieranie tych osób w wychodzeniu z bezdomności. Wiele osób bezdomnych to między innymi osoby zwolnione z zakładu karnego. Poza brakiem mieszkania, najbardziej dotkliwy dla tych osób jest brak stałych źródeł dochodu. Według przedstawicieli sektora publicznego, poza doraźnym wsparciem materialnym, osobom tym należy zapewnić pracę w formie prac społecznie użytecznych.

Sytuacja ludzi starszych. Demograficzne starzenie się ludności staje się powszechnym zjawiskiem, a sytuacja materialna osób starszych jest coraz częściej zła. Na obszarze LGD liczba osób w wieku poprodukcyjnym wynosiła na koniec 2013 r. 16 451, co stanowi 17% ogółu ludności. Wydatki związane z utrzymaniem mieszkania i leczeniem osób starszych pokrywają często ponad połowę dochodów. Aktywność społeczna ludzi starszych jest znikoma – większość z nich jest skazana na funkcjonowanie w obrębie własnych mieszkań i samotność. Jedną z form pomocy, jakie świadczą ośrodki pomocy społecznej są usługi opiekuńcze skierowane do osób samotnych, które ze względu na wiek i choroby wymagają pomocy innych osób, a rodzina nie może takiego wsparcia zapewnić. Usługi opiekuńcze obejmują pomoc w zaspokajaniu codziennych potrzeb życiowych, opiekę higieniczną, zakupy, sprzątanie, jednak potrzeby te są ciągle znaczące. Poza usługami opiekuńczymi, OPS-y świadczą także specjalistyczne usługi opiekuńcze, które są skierowane do osób z zaburzeniami psychicznymi. Usługi te są jednak zbyt ograniczone w stosunku do obecnych potrzeb i stale powiększającej się liczby osób starych.

Obok elementów właściwych dla poszczególnych gmin, do problemów wymienianych w niemal wszystkich diagnozach i analizach SWOT gminnych

strategii rozwiązywania problemów społecznych obszaru LGD należą: bezrobocie i brak miejsc pracy; duży udział wśród osób bezrobotnych ludzi młodych; starzenie się społeczności lokalnych; migracje młodych do miast i za granicę; brak działań organizacji pozarządowych w określonych obszarach społecznych (np. na rzecz osób starszych, niepełnosprawnych); wzrost destruktywnych postaw śród młodzieży (agresja, używki, patologie); niedostateczna liczba i jakość usług społecznych (w tym zdrowotnych); niedostatek środków względem potrzeb społecznych i rozwojowych; niedostateczna liczba atrakcji i zajęć (usług) dla dzieci, młodzieży i osób starszych. W strategiach gminnych i powiatowych często diagnozowany jest również: brak działań edukacyjno-szkoleniowych w zakresie uzależnień; niewystarczająca liczba wolontariuszy wspierających osoby starsze w codziennym życiu i brak działań inicjujących wolontariat na rzecz osób niepełnosprawnych oraz niedostateczny dostęp tych osób do imprez sportowych, kulturalnych, rekreacyjnych i turystycznych. Diagnozuje się również niedostateczną liczbę pracowników socjalnych i wypalenie zawodowe pracowników pomocy społecznej.

Mimo podejmowania wielu działań przez gminne ośrodki pomocy społecznej, są one nadal niedostateczne w stosunku do obserwowanych i przewidywanych potrzeb. Widoczna jest również koncentracja pomocy, dostępna w miejscowościach gminnych i brak sieciowej struktury wsparcia na miejscach. Za niedostateczny uznaliśmy również zakres współpracy samorządowych OPS z innymi instytucjami, jak szkoły, parafie, ośrodki zdrowia, w szczególności zaś organizacje pozarządowe i tworzące się w ostatnich latach podmioty ekonomii społecznej. Istotnym mankamentem jest niewykorzystywanie potencjału samopomocy, wolontariatu i rozwoju rynku bardziej zindywidualizowanych i spersonalizowanych usług społecznych i socjalnych, w tym opiekuńczych i pielęgniarskich oraz animacyjnych.

3.2.2. Grupy defaworyzowane

Problemy i wyzwania określone w diagnozie LSR dotyczą różnych grup społecznych. Do grup tych należą: młodzież i absolwenci, osoby bezrobotne, rolnicy, przedsiębiorcy, organizacje społeczne, osoby starsze, ubogie, osoby niepełnosprawne, pracownicy gmin czy ogólnie mieszkańcy. Z uwagi na ograniczony budżet, zakres możliwych interwencji i określone ramy czasowe LSR nie jest możliwe zaplanowanie wyczerpujących działań kierowanych na rozwiązanie wszystkich zidentyfikowanych i zgłaszanych przez poszczególne grupy problemów. Ich rozwiązywanie, tworzenie rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność i wzrost jakości życia na obszarze LGD wymaga realizacji wielu przedsięwzięć adresowanych do tych grup, ale również ich wdrażania z ich udziałem. Zgodnie z metodyką LSR konieczne jest skoncentrowanie się na określonych typach problemów i wyodrębnienie tzw. grup defaworyzowanych, najbardziej wymagających wsparcia. Jednocześnie kierunki interwencji LSR powinny być komplementarne względem działań w ramach polityki i pomocy społecznej prowadzonych przez jednostki samorządowe i gminne ośrodki pomocy społecznej oraz powiatowe urzędy pracy. Zgodnie z ramowym celem PROW **działania LSR skoncentrowane są głównie na tworzeniu miejsc pracy i warunków do ich rozwoju oraz na likwidowaniu przyczyn problemów w dostępie do rynku pracy określonych grup społecznych** (tzw. defaworyzowanych ze względu na dostęp do rynku pracy). Określeniu tych grup służyły m.in. wielomiesięczne konsultacje społeczne prowadzone na terenie LGD i szeroko prowadzone ankietyzacje. Proces diagnozowania najpilniejszych problemów nie rozpoczął się wszakże dopiero w 2015 r., lecz prowadzony był od lat, w tym na potrzeby poprzedniej LSR 2007 - 2013. W 2010 r., obok diagnozy problemowej na podstawie gminnych i powiatowych strategii rozwiązywania problemów społecznych na obszarze LGD przeprowadziliśmy szerokie badania społeczne w postaci szerokiej ankietyzacji. W rezultacie diagnozy na potrzeby tworzonej wówczas Zintegrowanej Strategii Integracji Społecznej wyróżniono 11 społecznych obszarów problemowych terenu LGD. W ramach głównych konkluzji diagnostycznych ZSIS stworzono hierarchię ważności problemów społecznych obszaru, a za trzy najważniejsze zostały uznane:

1. ubożenie społeczeństwa;

2. problem młodych ludzi, którzy już się nie uczą, ale nie mogą znaleźć pracy;

3. brak aktywności społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych.

Dokument strategiczny ZSIS nie posiadał programu wykonawczego i budżetu, lecz miał jedynie na celu określenie pożądanej wizji i kierunków możliwych i konstruktywnych działań mających na celu kompleksowe, długofalowe, innowacyjne i zintegrowanie rozwiązywanie problemów społecznych obszaru LGD.

Obok scharakteryzowanych w podrodz. 3.2.1. grup społecznych mieszkańców LGD zagrożonych wykluczeniem społecznych, do grup celowych objętych wsparciem w ramach LSR należą podmioty sektorowe:

- przedstawiciele trzeciego sektora (organizacje pozarządowe, OSP, grupy nieformalne, w tym Koła Gospodyń Wiejskich, zespoły regionalne i ludowe, itp.) – podmioty działające na rzecz społeczności, kultury, środowiska przyrodniczego;
- samorządy gminne – podmioty odpowiedzialne m. in. za rozwój infrastruktury, polityki społecznej i kulturalnej;
- przedsiębiorcy i podmioty gospodarcze, lokalni wytwórcy – podmioty, które – rozwijając oraz dywersyfikując swoją działalność mogą przyczynić się do przywrócenia grup defaworyzowanych i zagrożonych wykluczeniem na rynek pracy i do życia społecznego.

Według przeprowadzonych na potrzeby obecnej LSR badań ankietowych i konsultacji za grupy społeczne mające najbardziej utrudniony dostęp do rynku pracy zostały uznane przez mieszkańców:
1. młodzież w wieku do 29 lat (34,5% wskazań);
2. kobiety 50+ (29,4%)
3. absolwenci szkół (28,6%).
Na dalszych pozycjach wg. wyników ankiet znalazły się: osoby bezrobotne, w tym długotrwale i ubogie (26,2%); kobiety 30-50 lat (19,7%); mężczyźni 50+ (18,3%); osoby niepełnosprawne (12,9%); osoby dotknięte patologiami (np. alkoholizmem, narkomanią) - (12,2%); samotne matki (12,1%); mężczyźni 30 - 50 lat (9%); osoby powracające na rynek pracy po urlopach macierzyńskich/wychowawczych (6,5%). Strukturę wiekową mieszkańców LGD ilustruje tabela niżej.

Przedział wiekowy mieszkańców LGD	Liczba mieszkańców
0-4 lat	5267
5-9 lat	5057
10-14 lat	5496
15-19 lat	6497
20-24 lat	7481
25-29 lat	7522
30-34 lat	7204
35-39 lat	6639
40-44 lat	6082
45-49 lat	6168
50-54 lat	6795
55-59 lat	6957
60-64 lat	5843
65-69 lat	3711
70 lat i więcej	9774

Tabela nr 7 . Struktura liczbowa mieszkańców LGD wg. grup wiekowych na 31.12.2013 r. Dane BDL GUS.

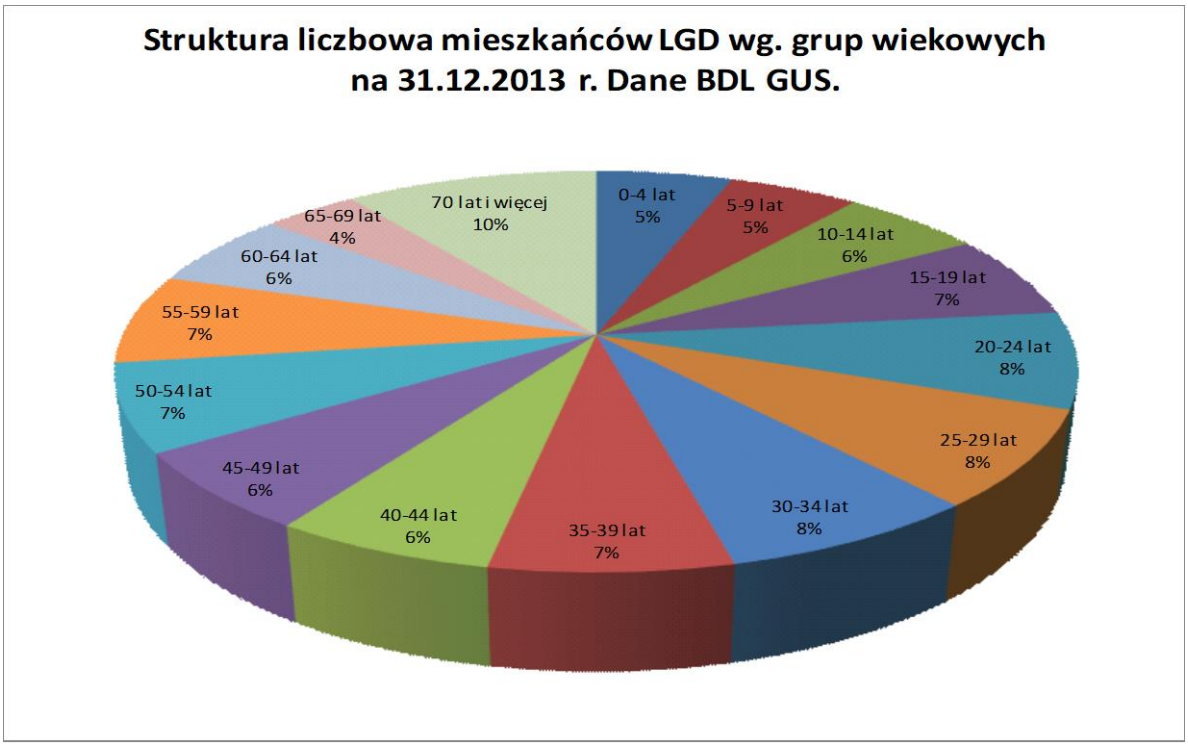

Osoby młode, z przedziału wiekowego 20 - 34 lat stanowią, jak pokazują dane najliczniejszą grupę osób (22 207). Stosunkowo liczna jest też grupa osób w wieku pow. 70 lat. Strukturę liczbową grup osób bezrobotnych obszaru LGD, według danych statystycznych Powiatowych Urzędów Pracy w Przasnyszu, Ciechanowie, Mławie i Makowie Maz. prezentuje poniższa tabela.

Gmina	Osoby bezrobotne razem	w tym bezrobotne kobiety	w tym osoby do 25 r. życia	w tym osoby pow. 50 r. życia	w tym długotrwale bezrobotni
Ciechanów	389	174	74	75	197
Czernice Borowe	261	119	89	51	157
Dzierzgowo	226	100	64	44	150
Grudusk	263	126	56	48	142
Gołymin-Ośrodek	265	114	62	64	148
Karniewo	487	229	167	73	317
Krasne	213	103	61	35	132
Krzynowłoga Mała	231	120	69	39	141
Ojrzeń	295	130	56	79	142
Opinogóra Górna	390	153	71	78	160
Przasnysz	571	266	185	105	348
Przasnysz (miasto)	1200	631	232	278	684
Regimin	392	156	72	95	218
Sońsk	389	176	93	82	196
Stupsk	316	158	84	59	159
Szydłowo	303	147	72	63	152
Wieczfnia Kościelna	237	134	58	51	115
Obszar LGD	**6428**	**3036**	**1565**	**1319**	**3558**

Tabela nr 8. Dane liczbowe nt. struktury bezrobocia na obszarze gmin LGD. Dane PUP obszaru LGD.

Jak wynika z przeprowadzonych konsultacji i badań ankietowych obszaru LGD do grup defaworyzowanych ze względu na dostęp do rynku pracy, wymagających szczególnego wsparcia w ramach LSR należą:

1. Niepracujące osoby młode i absolwenci
2. Niepracujące kobiety, w szczególności z grupy wiekowej 50+
3. Osoby bezrobotne, w tym niepełnosprawne

Liczba osób młodych w wieku 20 - 24 lata na obszarze LGD wg. danych GUS na koniec 2013 r. wynosiła 7 481 osób, co stanowi 7,75 ogółu ludności. Liczba osób poniżej 25 roku życia w grupie osób bezrobotnych stanowi niemal 25%. Jednocześnie bezrobocie w grupie wiekowej 20 - 24 lata (1565 osób) kształtuje się na poziomie aż 20,9%, czyli prawie dwukrotnie więcej, niż w przypadku ogólnego stosunku osób bezrobotnych do ogółu osób w wieku produkcyjnym. Dane statystyczne potwierdzają więc wagę społeczną problemu bezrobocia osób młodych.

Udział kobiet w ogólnej liczbie osób bezrobotnych wynosi ponad 47%, jednak udział kobiet bezrobotnych w stosunku do liczby ludności w wieku produkcyjnym jest większy, niż analogiczny udział mężczyzn. Wg. danych za 2007 różnica ta wynosiła 3,2%, a za 2013 0,5%. Kobiety cechuje wyższy poziom przedsiębiorczości odzwierciedlony wyższym udziałem kobiet w ogóle pracujących na obszarze LGD (5815 kobiet wobec 5759 mężczyzn), mimo naturalnych i konwencjonalnych barier w dostępie do rynku pracy kobiet. Liczba kobiet przypadająca średnio na 100 mężczyzn na terenie LGD wynosi 98.

Choć najliczniejszą grupę osób wśród bezrobotnych stanowią osoby długotrwale bezrobotne - ponad 55% - nie stanowią one bezpośredniej defaworyzowanej grupy celowej LSR. Działania adresowane do tej grupy wykluczenia prowadzone w ramach polityki społecznej przez PUP i OPS obszaru LGD zostały w trakcie konsultacji społecznych uznane za wystarczające i długofalowe i nie wymagające specjalnej interwencji w ramach LSR. To samo dotyczy osób bezdomnych, osób uzależnionych i osób (rodzin) dotkniętych patologiami, wymagających specjalistycznego traktowania, choć osoby z tych grup mogą stać się pośrednimi beneficjentami wsparcia świadczonego w ramach realizacji prospołecznych przedsięwzięć LSR, np. w ramach usług socjalnych.

Szerokie i złożone przyczyny wykluczenia grup osób młodych oraz kobiet i osób 50+ z rynku pracy, w szczególności na obszarach wiejskich są dobrze opisane w literaturze naukowej poświęconej sprawom społecznym i bezrobociu i są również reprezentatywne dla obszaru LGD. Do przyczyn szczególnego wykluczenia (defaworyzowania) osób młodych wskazywanych na konsultacjach należą najczęściej:

- niedopasowanie kwalifikacji do aktualnych potrzeb rynku pracy;
- brak dostatecznego doświadczenia zawodowego;
- brak rozeznania i umiejętności prowadzenia działalności gospodarczej;
- brak asertywności i kompetencji miękkich oraz dostatecznej elastyczności i motywacji;
- brak wizji kariery zawodowej i umiejętności poszukiwania pracy i planowania przyszłości zawodowej;
- słaba mobilność i brak środków finansowych (ubóstwo);
- odziedziczone niekonstruktywne wzorce działania, pasywność i brak przedsiębiorczości.

Do czynników defaworyzacji, obecnych również w tych grupach, obok samego bezrobocia, należy również często ubóstwo i niepełnosprawność oraz stereotypy płciowe. Problemy te, w kontekście utrudnień w dostępie do rynku pracy, sprowadzają się, jak wynika zarówno z analiz naukowych, jak i

konsultacji społecznych, w wielu przypadkach do:

- braku dostatecznego poziomu kapitału ludzkiego, umiejętności, kwalifikacji i kompetencji miękkich;
- braku dostatecznego kapitału finansowego i rzeczowego;
- braku wiedzy o możliwościach uzyskania wsparcia;
- braku współpracy z innymi podmiotami i zintegrowania środowiska.

Usuwanie tych barier i braków jest zatem głównym obszarem interwencji działań LSR adresowanych do tych grup. Równolegle pożądane jest wsparcie finansowe działań organizacyjnych i technicznych ukierunkowanych na podejmowanie działalności gospodarczej przez osoby młode i kobiety oraz równoległe wsparcie doradcze w jej prowadzeniu. Aspekty: braku pracy, wieku, bycia absolwentem, płci i niepełnosprawności oraz braku środków (ubóstwa) będą brane pod uwagę w realizacji przedsięwzięć LSR i kryteriach wyboru operacji do dofinansowania. Za wsparciem osób młodych oraz kobiet przemawiają również argumenty ekonomiczne. Osoby młode stanowią przyszłość regionu i wsparcie ich aktywności na rynku pracy będzie istotnym czynnikiem stymulowania rozwoju gospodarczego. Kobiety, jak pokazują zarówno dane, jak i zebrane w konsultacjach i ankietach opinie, cechuje większa aktywność i troska o dobro wspólne. Wspieranie przedsięwzięć, w które będą zaangażowane pozwoli również podbudować przedsiębiorczość gospodarczą w regionie i zmniejszyć dysproporcje płciowe w prowadzeniu działalności.

Potrzebę podejmowania działań kierowanych do typowanych grup celowych wskazali również uczestnicy konsultacji społecznych w gminach LGD poświęconych określeniu najpilniejszych kierunków działań w zakresie rozwiązywania problemów społecznych, którzy w wypełnionych ankietach za najpilniejszy problem do rozwiązania uznali wsparcie dla bezrobotnej młodzieży i absolwentów. Hierarchię pilności działań na rzecz tej i pozostałych grup zagrożonych wykluczeniem wg. wskazań uczestników warsztatów prezentuje poniższa tabela.

Kierunki działania	Brak zdania (% wskazań)	Problem mało ważny (%)	Problem ważny (%)	Problem bardzo ważny (%)	Problem pilny do rozwiązania (%)
wsparcie dla bezrobotnej młodzieży i absolwentów	2,1	3,1	30,9	41,2	22,7
rozwój miejsc spędzania czasu wolnego dla dzieci i młodzieży, w tym infrastruktury sportowej i rekreacyjnej	2,1	15,5	41,2	23,7	17,5
poszerzenie dostępności, oferty i jakości opieki medycznej ośrodków zdrowia	4,2	16,7	43,8	20,8	14,6
pomoc dzieciom z biednych rodzin, chorym i niepełnosprawnym (wsparcie socjalne, pedagogiczno-psychologiczne)	2,1	6,3	40	40	11,6
pomoc bezrobotnym i osobom zagrożonym społecznym wykluczeniem w przekwalifikowaniu się i znalezieniu pracy (pośrednictwo pracy, rozwój przedsiębiorczości społecznej, zakładanie spółdzielni socjalnych)	2,1	11,5	40,6	34,4	11,5
zwiększenie liczby placówek wychowania przedszkolnego i organizacja alternatywnych form wychowania przedszkolnego	11,5	30,2	29,2	19,8	9,4
finansowanie działań prospołecznych i socjalnych i wspierających lokalne inicjatywy obywatelskie	12,5	18,8	39,6	19,8	9,4
pomoc osobom niepełnosprawnym (likwidacja barier architektonicznych i aktywizacja)	0	15,5	47,4	28,9	8,2
większe wykorzystanie bazy szkolnej w czasie pozalekcyjnym	8,3	18,8	35,4	30,2	7,3
pomoc rodzinom dysfunkcyjnym (pomoc psychologiczna, sąsiedzka, policji)	2,1	18,8	52,1	20,8	6,3
utworzenie gminnego centrum integracji społecznej CIS na potrzeby aktywizacji osób zagrożonych wykluczeniem społecznym	9,5	30,5	42,1	11,6	6,3
wsparcie dla osób z uzależnieniami (organizacja grup samopomocowych, organizacja terapii, działań aktywizacyjnych i integracyjnych)	7,3	22,9	47,9	15,6	6,3
pomoc ludziom starym, samotnym (organizacja opieki socjalnej, zajęć, rozrywki)	3,1	9,3	49,5	32	6,2
pomoc bezdomnym (organizacja ośrodków pomocy wychodzenia z bezdomności, organizacja prac socjalizujących i integrujących społeczne, budownictwo socjalne)	15,4	19,8	42,9	17,6	4,4
zwiększenie bezpieczeństwa na ulicach i osiedlach (monitoring obywatelski i policyjny)	6,3	31,3	41,7	16,7	4,2
zwiększenie liczby świetlic, imprez społecznych i wydarzeń środowiskowych	16,5	28,9	30,9	20,6	3,1
pomoc dla samotnych kobiet w ciąży i matek (prowadzenie domów samotnej matki)	9,3	27,8	42,3	18,6	2,1

Tabela nr 9. Waga kierunków wsparcia względem grup osób zagrożonych wykluczeniem społecznym wg. wskazań mieszkańców LGD (uczestników warsztatów społecznych w gminach LGD).

Struktura operacji w Planie działania LSR i planowany rozkład środków na przedsięwzięcia uwzględnia preferencje społeczności LGD sformułowane w wyniku konsultacji i ankiet społecznych.

3.2.3. Organizacje pozarządowe i ekonomia społeczna

Na terenie gmin LGD działa wiele organizacji pozarządowych. Zarejestrowanych w KRS stowarzyszeń i fundacji działało na koniec 2015 r. 85 (nie licząc ochotniczych straży pożarnych, spółdzielni i organizacji rolniczych, stowarzyszeń kultury fizycznej i oddziałów terenowych ogólnopolskich i regionalnych organizacji pozarządowych). Organizacje te zaczęły powstawać w latach dwutysięcznych, a zwiększenie intensywności ich tworzenia wg. dat rejestracji widać po roku 2007. Ich głównym obszarem aktywności są cele prospołeczne, działanie na rzecz rozwoju konkretnych miejscowości, animowanie i wspieranie rozwoju kulturalnego i artystycznego, sportu, ochrony środowiska. Obok stowarzyszeń i fundacji rejestrowanych działają też organizacje ochotniczej straży pożarnej (74 OSP), spółdzielnie i organizacje rolnicze oraz stowarzyszenia zwykłe i stowarzyszenia kultury fizycznej - gminne kluby sportowe, których na koniec 2013 r. było na terenie LGD 35 oraz 56 sekcji sportowych.

Rozwój sektora podmiotów ekonomii społecznej na obszarze LGD można datować od początku obecnej dekady, a ich bardziej dynamiczny rozwój nastąpił dopiero w ostatnich latach. W 2010 roku powstał pierwszy Klub Integracji Społecznej przy GOPS w Przasnyszu, w 2014 przy GOPS w Opinogórze Górnej, w Ciechanowie oraz w Gołyminie i Sońsku. Inicjatywy te były wspierane w ramach Programu POKL Priorytet VII, Działanie 7.2. W 2013 r. w Ciechanowie rozpoczął również działalność Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej. Na początku 2014 r. w gminie Opinogóra Górna powstała Spółdzielnia Socjalna "Domino", świadcząca usługi ogólnobudowlane, ogrodnicze, sprzątania zewnętrznego budynków. W 2014 r., również w Opinogórze, powstała spółdzielnia socjalna "Haven: działająca w obszarze: rekreacji i turystyki, edukacji, usług ogólnobudowlanych oraz rękodzieła. Spółdzielnia ta jest jedynym ośrodkiem upoważnionym do przeprowadzania egzaminów żeglarskich, zarówno w subregionie ciechanowskim jak i na całym północnym Mazowszu.

W połowie 2014 r. w Czernicach Borowych powstała Spółdzielnia socjalna "Lokomotywa", której głównym obszarem działalności jest remont torowiska kolejki wąskotorowej. Dodatkowo spółdzielnia wynajmuje i serwisuje toalety i wywozi nieczystości płynne, zajmuje się również pracami ogrodowymi, porządkowymi, sprzątaniem grobów, odśnieżaniem oraz wywożeniem śniegu. Urząd Gminy w Czernicach Borowych udostępnił Spółdzielni lokal oraz pomieszczenie do przechowywania zakupionego towaru i sprzętu. Do sukcesów spółdzielni należy m. in. organizacja bitwy przasnyskiej. W końcu 2014 r. powstała Spółdzielnia socjalna Auto Kompleks zajmująca się szeroko rozumianą mechaniką samochodową i serwisem pojazdów. Choć działa w Ciechanowie, obszar jej działalności obejmuje również teren gminy Ciechanów i inne. W marcu 2015 r. w Grudusku powstała Spółdzielnia socjalna "Grodzisko", której celem jest dbanie o utworzony średniowieczny Gród - główną atrakcję turystyczną gminy - który rozpoczyna właśnie działalność. Członkowie spółdzielni przygotowują się do przyszłej pracy na terenie Grodu, oraz do świadczenia usług gastronomicznych dla zwiedzających. Zamierzają też uczestniczyć w kursach garncarskich, wypieku chleba, średniowiecznych zajęciach. Spółdzielnia wykonuje też prace porządkowe, sprzątania i dbania o zieleń.

Uczestnicy konsultacji społecznych byli generalnie zgodni co do potrzeby dalszego rozwoju ekonomii społecznej na obszarze LGD. Zgodnie z ustaleniami szczególne pole do rozwoju tego sektora stanowi działalność gospodarcza działających w gminach LGD organizacji pozarządowych. Zdecydowana większość z nich działa w sferze społecznej, lecz nie prowadzi jeszcze działalności gospodarczej, co mogłoby polepszyć ich kondycję ekonomiczną i perspektywy rozwoju. Działalność ta mogłaby się rozwinąć docelowo w obszarze usług społecznych i socjalnych na potrzeby grup potrzebujących pomocy i wsparcia w społecznościach wiejskich, jak również wprowadzania innowacji społecznych, pierwotnie zaś zmobilizować zasoby wolontariatu do świadczenia usług prospołecznych. Rozwój działań w tym zakresie wymaga współpracy i koordynacji sektora społecznego z władzami gmin, w tym określenia warunków kontraktowania usług socjalnych świadczonych na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Według wyników konsultacji społecznych dalszy rozwój ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznych obszaru LGD będzie uzależniony zarówno od krajowej i regionalnej polityki społecznej, w szczególności w zakresie możliwego wsparcia dla tych podmiotów (finansowego, prawnego, doradczego), dostępnych na te działania funduszy europejskich, jak i od inicjatywy i przedsiębiorczości samych interesariuszy. Duże możliwości w tym zakresie stwarza również stała współpraca zarówno z władzami samorządowymi, jak i podmiotami biznesowymi. W przypadku spółdzielni socjalnych duże nadzieje wiąże się z rozwojem usług socjalnych i reintegracyjnych kierowanych do grup zagrożenia wykluczeniem społecznym wym. w podrozdz. 3.2.1.

3.2.4. Stan i perspektywy rozwoju społecznego

Według wyników konsultacji za mocne strony o charakterze społecznym mieszkańcy uznają (wg. procentu wskazań): estetyczny wygląd gminy (53,6%), przyjazne dla mieszkańców urzędy gmin (40,4), stan zachowania lokalnego dziedzictwa historyczno-kulturowego (34,4%). Opiekę zdrowotną za mocną stronę uznaje 25,6% a ofertę kulturalną i rekreacyjno-wypoczynkową (18,1%). Za prężnie działające organizacje pozarządowe uznaje 16,3% respondentów. Najniższy wskaźnik uzyskał poziom wsparcia dla osób niepełnosprawnych i wykluczonych (7,1%). Odpowiedzią opisową mocnych stron LGD, która padała najczęściej w ankietach jest dobry poziom edukacji i zajęć w szkołach.

Za najsłabsze strony w aspekcie społecznym mieszkańcy obszaru LGD uznali: małą aktywność społeczną i niskie wsparcie inicjatyw obywatelskich (42%); zanikanie tradycji, dziedzictwa kulturowego i tradycyjnych zawodów (37,2%) oraz niedostateczną liczbę form i miejsc aktywizacji i integracji dla osób wykluczonych społecznie (np. kursy, doradztwo zawodowe i psychologiczne, działania środowiskowe i integracyjne) - (37%). Na kolejnych pozycjach znalazły się: brak lub niski poziom usług opiekuńczych dla osób tego wymagających (w tym dla osób starszych, niepełnosprawnych) - (25,4%); niski lub niewystarczający poziom rozwoju infrastruktury społecznej (ochrona zdrowia, pomoc społeczna, oświata, kultura, kultura fizyczna) - (25,3%). Do opisowych wskazań słabych stron o charakterze społecznym i gospodarczym należą: brak miejsc parkingowych dla niepełnosprawnych, podjazdów do urzędów, brak żyjących świetlic i innych miejsc służących osobom niepełnosprawnym, niedostateczny poziom i dostępność usług medycznych, niewystarczająca aktywność urzędów gmin.

Ważnym, perspektywicznym czynnikiem rozwoju, zwłaszcza w kontekście przeciwdziałania bezrobociu osób młodych i absolwentów jest lepsze dopasowanie oferty edukacyjnej oraz struktury wykształcenia i kwalifikacji do potrzeb lokalnego i regionalnego rynku pracy, jak również wprowadzanie w regionalnych placówkach edukacyjnych kierunków przygotowujących do pracy w sektorze usług społecznych i socjalnych. Dotyczy to w szczególności takich obszarów, jak: pedagogika specjalna, pielęgniarstwo, rehabilitacja, usługi prozdrowotne, opiekuńcze, wychowawcze, animacja społeczna, kulturowa i in. Do czynników związanych z działaniami prowadzonymi na szczeblu centralnym i regionalnym, które mogą dodatnio wpłynąć na rozwiązywanie problemów społecznych LGD i tworzyć lepsze perspektywy rozwojowe, należy z pewnością polityka prorodzinna, aktywna polityka społeczna, polityka senioralna czy polityka gospodarcza przeciwdziałająca emigracji zarobkowej.

Podsumowując, diagnoza sytuacji społecznej obszaru LGD wskazuje na istnienie licznych problemów i grup zagrożonych wykluczeniem społecznym i ekonomicznym. Poprawa sytuacji i warunków osób bezrobotnych, w szczególności młodych i absolwentów oraz kobiet, wymaga inwestycji w kapitał ludzki, w celu umożliwienia lepszego radzenia sobie z sytuacjami problemowymi oraz uruchomienia mechanizmów wsparcia wzajemnego i lokalnego. Przekłada się to na potrzebę wzrostu kapitału społecznego, w tym działań samopomocowych, integracji, wykorzystania zasobów wolontariatu i rozwoju sektora usług społecznych i socjalnych dla osób marginalizowanych, w tym świadczonych z udziałem organizacji pozarządowych i podmiotów ekonomii społecznej. Rozwój odpowiedniej jakości kapitału ludzkiego i społecznego wymaga zatem wsparcia w ramach LSR.

W trakcie konsultacji społecznych osoby młode zgłaszały zapotrzebowanie na podwyższanie swoich kwalifikacji, odbycie profesjonalnych szkoleń i kursów odpowiadających aktualnym zapotrzebowaniom na rynku pracy, ale również w zakresie podnoszenia kompetencji w umiejętnym komunikowaniu się, autoprezentacji, planowania własne kariery, zarządzania czasem i in. praktycznych umiejętności przydatnych w życiu zawodowym. Biorące udział w konsultacjach społecznych osoby bezrobotne, w tym kobiety i osoby 50+ zwracały uwagę na potrzeby dokształcania się i zdobycia praktycznej wiedzy i umiejętności zawodowych, w tym w zakresie prowadzenia działalności gospodarczej, rachunkowości, opłat i marketingu. Przedsiębiorcy uczestniczący w konsultacjach wyrażali z kolei zainteresowanie proekologicznym wizerunkiem firmy i inwestycjami z tym związanymi (ekoinnowacjami). Rodzice dzieci, w tym niepełnosprawnych, osoby starsze i młodzież, również niepełnosprawni biorący udział w konsultacjach, jak i ogólnie mieszkańcy gmin LGD podkreślali brak dostatecznych ofert i inicjatyw animacji, aktywizacji i organizacji czasu wolnego dla tych grup społecznych. Kwestie te były również wyraźnie zgłaszane w ankietach. Mieszkańcy i samorządowcy oraz przedstawiciele organizacji społecznych w trakcie konsultacji zgłaszali potrzeby w zakresie wspierania i stymulowania dobroczynności i zaangażowania wolontariackiego mieszkańców, szczególnie osób młodych, na rzecz pomocy osobom tego potrzebującym, w szczególności niepełnosprawnym, starszym, wymagającym opieki i pomocy w codziennych czynnościach. Jednocześnie zaznaczyła się potrzeba odpowiedniego przygotowania wolontariuszy i organizowania wolontariatu, jak również grup samopomocowych, samokształceniowych i wsparcia wzajemnego.

3.3. Sytuacja gospodarcza obszaru LGD

3.3.1. Gospodarka i zatrudnienie

Gospodarka obszaru LGD ma charakter głównie rolniczy, co wynika z warunków przyrodniczych i tradycji agrarnych tego regionu. Tereny rolnicze zajmują ok 74,9% powierzchni gmin obszaru LGD (poza miastem Przasnysz). W wielu gminach zatrudnienie w rolnictwie zawodowo czynnych mieszkańców przekracza 80%. W strukturze gospodarki rolniczej dominują rodzinne gospodarstwa indywidualne. Dominującą produkcją roślinną jest uprawa zbóż (pszenica, jęczmień, mieszanki zbożowe, żyto i pszenżyto, kukurydza), rzepaku, roślin pastewnych i buraków cukrowych. W hodowli dominuje bydło mleczne i trzoda chlewna. Gospodarstwa rolne stanową 20,76% ogólnej liczby podmiotów gospodarczych działających na naszym terenie. Na obszarze LGD na koniec 2013 r. działało 5970 podmiotów gospodarczych, w tym 5721 prywatnych. Poniżej scharakteryzowano gospodarkę obszaru LGD w podziale na obszary powiatowe.

W gminach LGD powiatu ciechanowskiego rolnictwo wraz z gospodarką żywnościową jest podstawową dziedziną gospodarki powiatu. Tereny użytkowane rolniczo stanowią ok.72 % ogólnej powierzchni powiatu. Grunty najlepsze jakościowo zaliczane do II i III klasy bonitacyjnej zajmują ok 33 % użytków rolnych, średnie kl. IV ok.35%, a grunty słabe 32 % użytków rolnych. Struktura obszarowa gospodarstw jest zróżnicowana, choć coraz więcej powstaje gospodarstw dużych obszarowo. Średnia wielkość gospodarstwa ogółem wynosi 12,54 ha. Przestrzenne rozmieszczenie wiodących kierunków produkcji rolnej wynika z uwarunkowań przyrodniczych, zainwestowania rolniczego, struktury obszarowej gospodarstw i zasobów siły roboczej. Na obszarze dominuje produkcja zbóż konsumpcyjnych i paszowych, uprawa roślin przemysłowych, szczególnie w gminach: Opinogóra Górna, Gołymin-Ośrodek i Grudusk oraz hodowla bydła i trzody chlewnej. W głównym ośrodku gospdarczym powiatu, Ciechanowie, nie należącym do LGD gospodarczo dominuje przemysł przetwórczy, rolno-spożywczy i maszynowy. Na terenie powiatu, poza miastem Ciechanowem, działalność produkcyjną prowadzi ok. 200 podmiotów. W większości są to niewielkie zakłady prowadzące działalność produkcyjną na lokalne potrzeby gmin, m.in. piekarnie, masarnie, wytwórnie wód gazowych, młyny zbożowe, zakłady mechaniki pojazdowej. Do większych zakładów mających istotne znaczenie w rozwoju gospodarczym gmin należą: NORCO POLSKA Sp. z o.o. w Sońsku specjalizująca się w kompleksowej aranżacji i wyposażeniu sklepów. Produkuje meble drewniane, metalowe meble systemowe, oświetlenie, wykładziny podłogowe, elektroniczne zabezpieczenia antykradzieżowe i wiele innych produktów; Spółdzielnia Mleczarska w Gąsocinie; Zakłady Przetwórstwa Mięsnego w Regiminie, Gołyminie i Grudusku, oferujące szeroki asortyment wyrobów mięsnych, przygotowywanych także metodami tradycyjnymi. W gminach wiejskich Szydłowo, Stupsk i Ciechanów działają elektrownie wiatrowe. Ponad połowa obszaru powiatu ciechanowskiego (część południowai południowo-zachodnia) to obszar perspektywiczny dla pozyskiwania energii geotermalnej o temperaturze 40 – 70 stopni C.

Gminy LGD powiatu mławskiego mają również charakter rolniczy, co jest odzwierciedleniem warunków przyrodniczych i tradycji tego regionu. W

strukturze gospodarstw rolnych na terenie powiatu najmniej jest gospodarstw o powierzchni przekraczającej 50 ha (2,3%), najwięcej zaś gospodarstw małych, o powierzchni 1-5 ha (23,3%). Na terenie powiatu przeważają gleby IVb i V klasy bonitacyjnej, dlatego też w produkcji rolniczej dominuje uprawa zbóż (84,2% zasiewów), roślin pastewnych (9,2%) oraz kukurydzy. Duże areały użytków rolnych zajmują użytki zielone, stąd też dużą rolę odgrywa hodowla bydła mlecznego, trzody chlewnej i drobiu kurzego. W ostatnich latach nastąpił bardzo dynamiczny rozwój chowu drobiu. Na terenach wiejskich powiatu, pomimo stale rozwijającego się sektora małych i średnich przedsiębiorstw, głównymi pracodawcami nadal pozostają jednostki szeroko rozumianej sfery publicznej (urzędy, szkoły, gminne spółdzielnie etc.). Wśród branż reprezentowanych przez podmioty prywatne dominuje działalność handlowa (hurt i detal), usługi budowlane, transportowe oraz mechaniczne. W sektorze małych, średnich przedsiębiorstw przeważają raczej małe zakłady, zatrudniające do 5 osób. Funkcjonują także w gminach zakłady większe, liczące ponad 100 pracowników. Największym pracodawcą, zarówno w Mławie, jak i całym powiecie jest firma LG Electronics z udziałem kapitału koreańskiego. Relatywnie dużo jednostek na terenie powiatu zajmuje się budownictwem. W roku 2013 stanowiły one 12,5% ogólnej liczby podmiotów gospodarczych. Znaczna liczba przedsiębiorstw zajmowała się również przetwórstwem przemysłowym i rolnictwem (odpowiednio 8,7% i 8,4% ogólnej liczby podmiotów gospodarczych). Do największych zakładów na terenie gmin powiatu mławskiego (LGD) należą: Fabryka Curtis Development Sp. z o.o., Dział Przetwórstwa Tworzyw w Krzywonosi w gminie Szydłowo. Firma jest znanym na polskim rynku czołowym producentem m.in. zaawansowanych technologicznie wyrobów z tworzyw sztucznych dla branży RTV (obudowy do LCD TV, Plazma TV, Monitory, itp.) dla różnych światowych koncernów; "CEDROB" S.A., Zakład Wylęgu Drobiu w Pawłowie; Zakłady Mięsne „POLONUS" Sp. z o.o., Spółka Komandytowo-Akcyjna w Uniszkach Cegielni w gminie Wieczfnia Kościelna, wytwarzające rocznie ok. 10 tys. ton produktów mięsnych; Zakład Przetwórczy Rolno Spożywczy Ubojnia Drobiu w Uniszkach Cegielni.

Rolnicza przestrzeń produkcyjna gmin LGD powiatu przasnyskiego charakteryzuje się znacznym zróżnicowaniem intensywności produkcji, co wynika przede wszystkim z zasobności posiadanych gleb a średnia pow. gospodarstwa wynosi 12 ha. Podstawę uprawy na gruntach ornych stanowią zboża chlebowe, jak też te przeznaczone na paszę oraz jako surowiec do przemysłu. Średni plon zbóż wynosi ca 31 dt/ha. Podstawowe gatunki zbóż uprawiane na terenie powiatu to: żyto, pszenica (ozima i jara), pszenżyto, jęczmień, owies i mieszanki zbożowe. Wysoki udział w strukturze zasiewów mają ziemniaki, zarówno z przeznaczeniem na konsumpcję, jak też na cele przemysłowe. Roślinami zyskującymi na znaczeniu są: rzepak ozimy uprawiany w zachodniej części powiatu oraz kukurydza uprawiana na kiszonkę. W gminach o wysokim współczynniku bonitacji uprawia się także buraki cukrowe. Podstawowym gatunkiem zwierząt hodowlanych na terenie powiatu przasnyskiego jest bydło mleczne oraz mięsne. Drugim dominującym gatunkiem zwierząt hodowlanych jest trzoda chlewna. Na terenie gmin Przasnysz, Krzynowłoga Mała, Czernice Borowe i Krasne istnieją gospodarstwa posiadające stada przekraczające 500 szt. trzody.

W pozarolniczej działalności gospodarczej w gminach powiatu dominują podmioty związane z handlem oraz podmioty prowadzące działalność usługową, głównie usługi transportowe i budowlane. Większe zakłady przemysłowe znajdują się w mieście powiatowym Przasnysz. Szczególny wpływ na rozwój gospodarczy powiatu ma firma KROSS SA., która jest największym pracodawcą w powiecie zatrudniającym ponad 1.300 osób, z czego ponad 200 osób to niepełnosprawni. Obecnie firma jest największym producentem rowerów w Europie i liderem na rynku rowerowym w Polsce. Ponad 50% produkcji firma eksportuje, głównie do krajów UE. ABB ZWAR S.A. w Przasnyszu to zakład produkcyjny należący do międzynarodowego koncernu ABB, gdzie zatrudnionych bezpośrednio jest 320 osób, natomiast kooperanci firmy zatrudniają koljne ponad 300 osob. Zakład w Przasnyszu jest producentem i eksporterem bezpieczników średnich napięć w grupie ABB. Na terenie powiatu przasnyskiego największymi zakładami pracy są: Bel Polska Sp. z o.o. w Chorzelach, która jest częścią grupy Fromageries Bel, największego producenta serów topionych w Europie oraz Spółdzielnia Mleczarska „Mazowsze" działająca od 1947 roku. W Sierakowie k/Przasnysza, w gminie Przasnysz znajduje się obszar Przasnyskiej Strefy Gospodarczej o pow. 309 ha, z czego 202 ha jest przewidziane na cele inwestycyjne, zaś 107 ha pod działalność lotniczą. W minionej perspektywie finansowej został zrealizowany projekt w ramach RPO WM "Poprawa infrastruktury technicznej terenów inwestycyjnych w Przasnyskiej Strefie Gospodarczej" o wart. 34 mln zł, w ramach którego wykonano drogi dojazdowe, sieci kanalizacji sanitarnej, deszczowej, instalacje wodociągowe, telekomunikacyjne i energetyczne. Powiat Przasnyski, przy wsparciu ze strony samorządu województwa mazowieckiego, włączył część terenu Przasnyskiej Strefy Gospodarczej (55,07 ha) do Tarnobrzeskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej Euro-Park Wisłosan.

Gminę Karniewo, należącą jako jedyna gmina LGD do powiatu makowskiego, cechuje uprawa zbóż pastewnych oraz buraków cukrowych. Produkcja roślinna podporządkowana jest w większości produkcji zwierzęcej, kórej głównym kierunkiem jest chów bydła mlecznego. Pozarolnicza działalność gospodarcza związana jest głównie z handlem i usługami. Największym zakładem na terenie gminy Karniewo jest firma „ROL-BRAT", która specjalizuje się w sprzedaży ciągników i maszyn rolniczych oraz części zamiennych potrzebnych w małych i dużych gospodarstw rolnych, sadowniczych oraz w gospdoarce komunalnej. Strukturę branżową i liczbową podmiotów gospdoarczych na obszarze LGD ilustruje poniższa tabela.

Jednostki wpisane do rejestru REGON wg sekcji PKD 2007	Liczba
Sekcja A - Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	818
Sekcja B - Górnictwo i wydobywanie	15
Sekcja C - Przetwórstwo przemysłowe	513
Sekcja D - Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych	6
Sekcja E - Dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją	21
Sekcja F - Budownictwo	797

Sekcja G - Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle	1468
Sekcja H - Transport i gospodarka magazynowa	461
Sekcja I - Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi	75
Sekcja J - Informacja i komunikacja	66
Sekcja K - Działalność finansowa i ubezpieczeniowa	131
Sekcja L - Działalność związana z obsługą rynku nieruchomości	89
Sekcja M - Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	259
Sekcja N - Działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca	144
Sekcja O - Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne	145
Sekcja P - Edukacja	267
Sekcja Q - Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	223
Sekcja R - Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją	102
Sekcja S i T - Pozostała działalność usługowa oraz Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby	370

Tabela nr 10. Struktura branżowa i liczbowa podmiotów gospodarczych na terenie LGD wg. stanu na 31.12.2013 r. Dane BDL GUS.

Na obszarze LGD dominuje produkcja rolna, która jest często nisko opłacalna, szczególnie w przypadku rozproszonych, małopowierzniowych i niskonakładowych gospodarstw, których na terenie LGD jest nadal bardzo dużo. Biznesowa działalnosć rolnicza skoncentrowana jest w stosunkowo nielicznych miejscach i podmiotach. Jednocześnie ma miejsce niedostateczny rozwój pozarolniczej działalności pospodarczej w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw, w tym działalności przetwórzej i wytwarzania produktów lokalnych, oraz usług gospodarczych, turystycznych i społecznych. Wielu przedsiębiorców w trakcie konsultacji społecznych zgłaszało również braki terenów inwestycyjnych, brak rozwiniętej bazy przetwarzania, przechowywania i dystrybucji płodów i produktów rolnych. Istotnym brakim jest również niedorozwój współpracy gospodarczej między małymi producentami rolnymi, w tym o charakterze spółdzielczym, oraz na potrzeby rozwoju rynku, marketingu i zbytu produktów, np. w lokalnych miastach (Ciechanów, Przasnysz, Mława, Maków Mazowiecki). Niski jest również stopień wykorzystywania innowacyjnych, w tym ekoinnowacyjnych technik i technologii produkcji i przetwórstwa owocowo-warzywnego, mlecznego i mięsnego, w tym mała liczba gospodarstw produkcji ekologicznej i integrowanej. Jednocześnie widać rosnące zainteresowanie rolników i mieszkańców LGD proekologicznymi metodami produkcji, jak również mikroinstalacjami energetyki odnawialnej, tzw. prosumpcji.

Obok braku współpracy wewnątrzbranżowej, widoczny jest również brak współpracy międzybranżowej, w szczególności rolnictwa, przetwórstwa, turystyki i ochrony środowiska. Niewiele jest gospodarstw prowadzących równolegle działalności rolnicze i przetwórcze, ekorolnicze, agroturystyczne, agroekoturystyczne, usług turystycznych czy usług społecznych (np. usługi na telefon). Mieszkańcy zgłaszali rówież brak dostępu do fachowego doradztwa w tym zakresie i szkoleń. Mimo szerokiego dostępu do internetu podmioty gospodarcze i mieszkańcy nie wykorzystują potencjału aktywizacji cyfrowej do działalności społecznej i gospodarczej. Poza częstym brakiem dostępu do kapitału i środków na rozwój działalności gospodarczej, niska jest też w wielu przypadkach aktywność i mobilność osób w wieku produkcyjnym, jak również niedostateczna wiedza o prowadzeniu działalności gospodarczej i brak profesjonalnych szkoleń.

Pod względem infrastrukturalnym obszar LGD jest dobrze wyposażony w sieć wodociągowo-kanalizacyjną (poza obszarami, gdzie kanalizacja jest nieopłacalna ekonomicznie), dostęp do Internetu, a dobre powiązania komunikacyjne zapewnia rozbudowana sieć dróg lokalnych oraz drogi krajowe: nr 7 (Warszawa-Płońsk-Glinojeck-Mława-Gdańsk); nr 50 (Ciechanów Płońsk-Sochaczew-Ostrów Mazowiecka); droga nr 57 Pułtusk – Barczewo (mająca znaczenie zarówno gospodarcze jak i turystyczne); droga krajowa nr 60 (Kutno-Płock-Ciechanów-Ostrów Mazowiecka) oraz drogi wojewódzkie: nr 615, nr 616 i nr 617 (łącznie 61,5 km); jak również magistrala kolejowa E-65 (Warszawa- Gdańsk). Mimo dobrze rozwiniętej sieci komunikacyjnej i szeroko prowadzonych w ostatnich latach działań modernizacyjnych nawierzchni drogowych w gminach LGD, występują w wielu miejscach problemy dojazdowe do obiektów użyteczności publicznej z uwagi na niedostateczną jakość dróg dojazdowych.

3.3.2. Turystyka i agroturystyka

Obszar LGD posiada duże walory i potencjał turystyczny, szczególnie związany z turystyką wiejską i wypoczynkiem na wsi. Do najważniejszych walorów turystycznych LGD zaliczyć trzeba wiejski i urozmaicony krajobraz, czyste powietrze i nieskażone środowisko, duże kompleksy leśne oddalenie od dużych aglomeracji miejskich oraz wielość materialnych dowodów dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego – zabytki sakralne, założenia podworskie, liczne kapliczki i krzyże przydrożne oraz zabytki przyrody. Atutem obszaru jest położenie na obszarze funkcjonalnym Zielone Płuca Polski oraz rozwijająca się infrastruktura turystyczna i rekreacyjno-sportowa oraz rozbudowująca się stopniowo baza agroturystyczna. Na terenie LGD znajduje się 37 gospodarstw agroturystycznych.

Miejsc noclegowych w obiektach turystycznych na koniec 2013 r. na obszarze LGD było 165, w hotelach 43. W 2013 r. udzielono 15 163 noclegów. Pod

względem liczby turystów korzystających z obiektów noclegowych w ciągu roku w przeliczeniu na 1 miejsce noclegowe (wskaźnik rozwoju bazy noclegowej) najwięcej turystów korzystało z jednego miejsca noclegowego w powiecie przasnyskim (75), przy wskaźniku notowanym dla całego województwa 74, a więc znalazł się w czołówce pięciu powiatów woj. mazowieckiego. Dla powiatu ciechanowskiego i mławskiego wskaźnik ten jest jednak dużo niższy i wynosi odpowiednio 25,8 oraz 30,7 punktów. Według dostępnych danych za 2013 r. wskaźnik ruchu turystycznego Schneidera dla gmin powiatu ciechanowskiego wynosił 10, (wg. wskaźnika Charvata 20,7); przasnyskiego 10,3 (wg. wsk. Charvata 15,8), a mławskiego 6,6 (wg. wsk. Charvata 14,8) (dane Mazowieckiego Ośrodka Badań Regionalnych, GUS 2014).

Obok noclegów i wyżywienia gospodarstwa agroturystyczne oferują szereg atrakcji w zakresie zagospodarowania wolnego czasu gości. Walorem rekreacyjno-turystycznym obszaru jest wiele wytyczonych i oznakowanych szlaków i tras pieszych i rowerowych oraz leśnych ścieżek przyrodniczo-dydaktycznych. Dużą atrakcją turystyczną regionu są spływy kajakowe rzeką Omulew; Aeroklub Północnego Mazowsza (APM) i Stadnina Koni „Krasne" o historycznej renomie. Młodzieży i osobom dorosłym APM oferuje szkolenia lotnicze w sekcjach specjalnościowych: szybowcowej, samolotowej, spadochronowej, paralotniarskiej i modelarskiej, loty zapoznawcze samolotami Cessna, Wilga, ZLIN lub szybowcami. Stadnina Koni „Krasne" Sp. z o.o. jest jedną z najstarszych w Polsce stadnin koni pełnej krwi angielskiej, założona została w 1857 roku przez hr. Ludwika Krasińskiego, a poza hodowlą i przygotowaniem do wyścigów koni pełnej krwi angielskiej oferuje naukę jazdy konnej wierzchem przez wykwalifikowanych instruktorów, przejażdżki konno i bryczką w terenie. Istotnym elementem obszaru jest również rozwój turystyki rowerowej. W ramach projektu „Wykorzystanie walorów Puszczy Kurpiowskiej poprzez modernizację żwirowych dróg powiatowych" samorząd Powiatu Przasnyskiego wybudował 80 km dróg i ścieżek rowerowych. Utworzono w ten sposób zielony szlak rowerowy na terenie Powiatu Przasnyskiego o łącznej długości 160 km. W 2014 r. została wykonana ścieżka rowerowa wzdłuż zmodernizowanej drogi powiatowej 3213W oraz wzdłuż drogi powiatowej 3234W Stara Wieś - Chorzele - Krasnosielc. Osobliwością turystyczną LGD jest wieś Rostkowo (gmina Czernice Borowe i dotychczasowa siedziba LGD) - miejsce urodzenia patrona dzieci i młodzieży św. Stanisława Kostki z zespołem sakralnym – Sanktuarium Św. Stanisława Kostki, należącym do ważnych ośrodków kultu religijnego w Polsce. Szczególnym spoiwem kulturowym dla gmin obszaru LGD są też miejscowości Krasne i Opinogóra związane z historią rodu Krasińskich, w tym jednego z najwybitniejszych twórców polskiego romantyzmu Zygmunta Krasińskiego oraz Gołotczyzna - związana z działalnością Aleksandra Świętochowskiego, wybitnego twórcy doby pozytywizmu.

Do cyklicznych imprez turystycznych należą m. in.: ogólnopolskie pielgrzymki do sanktuarium Św. St. Kostki; spotkania lotnicze w Przasnyszu; rajdy rowerowe i liczne rekonstrukcje wydarzeń histroycznych. W ostatnich latach na obszarze LGD nastąpiła znacząca poprawa stanu i liczebności obiektów sportowych i rekreacyjnych, wykorzystywanych przez mieszkańców. Według badań ankietowych mieszkańców na potrzeby LSR wskaźnik wskazań skorzystania z nowo powstałych ostatnio lub zmodernizowanych obiektów kultury, turystyki, sportu i rekreacji na terenie LGD wyniósł 51,2%. Główne atrakcje turystyczne obszaru LGD, przyrodnicze i kulturowe, w podziale na gminy, opisano w podrozdziale 3.4.3.

Obok mocnych stron w obszarze zasobów turystycznych, polegających na istnieniu wielu atrakcji turystyczych, mozliwości dojazdu do nich, działania bazy noclegowej, istnieniu szlaków turystycznych i obiektów turystycznych, rekreacyjnych i sportowych, zaznaczają się również braki w ciągłości infrastruktury turystycznej i sportowo-rekreacyjnej, nierównomierności jej rozwoju na obszarze LGD jak rówież jej niedostateczna promocja. Kwestie związane z zasobami i obiektami przyrodniczymi i kulturalnymni wykorzystywanymi na potrzeby rozowoju turystyki są przedmiotem rozdziału 3.4.

3.3.3. Tendencje zmian i potencjał rozwojowy obszaru

Jak wynika z konsultacji społecznych i wyników ankiet za mocne strony o charakterze gospodarczym mieszkańcy LGD uznają nowoczesne, zmodernizowane gospodarstwa rolne (37,6%); dostępność i dobrą jakość wody (37,2%); szeroki dostęp do internetu (28,6%), stan infrastruktury wodno-kanalizacyjnej (28,4%); dobry stan infrastruktury drogowej (22,6%). Do stron, które uzyskały poniżej 20-procentowy procent wskazań, należą: dobry klimat dla rozwoju lokalnej przedsiębiorczości (19,8%); przydatność ofert edukacyjno-szkoleniowych i specjalistyczne doradztwo (15,6%); wykorzystanie energii odnawialnej (6,4%).

Za najsłabsze strony LGD w aspekcie gospodarczym mieszkańcy uznali: niską aktywność i mobilność zawodową mieszkańców, w tym niechęć do podejmowania pracy/lub podnoszenia kwalifikacji zawodowych (31,1%); brak terenów pod inwestycje (27,8%); zły stan dróg dojazdowych (22,8%); brak/słaby dostęp do specjalistycznego doradztwa i szkoleń zawodowych podwyższających kwalifikacje (21,8%); słabo rozwiniętą ogólnodostępną bazę turystyczną oraz rekreacyjno-wypoczynkową (ścieżki rowerowe i rekreacyjne, szlaki turystyczne, dydaktyczne, miejsca do uprawiania sportu i rekreacji) - (21,6%). Poniżej 20-tu procent wskazań jako słabe strony LGD uzyskały: niedostateczne warunki do wytwarzania produktów lokalnych lub ich zbytu (18,6%); słabo rozwinięta infrastruktura przy drogach – parkingi, chodniki, oświetlenie, itp. (17,3%) oraz słaba promocja gminy i regionu (również 17,3%); brak/słaby dostępu do Internetu (17%); brak lub słabe wsparcie przedsiębiorczości i ekonomii (gospodarki) społecznej (15,9%). Do opisowych wskazań słabych stron należą: brak miejsc parkingowych dla niepełnosprawnych, podjazdów do urzędów, brak żyjących świetlic i innych miejsc służących osobom niepełnosprawnym.

Brak trójpodziału cech w diagnozie na potrzeby poprzedniej LSR (2007 - 2013) oraz większe spektrum możliwych wskazań obecnego badania uniemożliwia ich proste porównanie. Niemniej uznane w poprzedniej diagnozie za dominujące pozytywy obszaru, jak estetyka miejscowości, dobra jakość wody czy dobry stan środowiska przyrodniczego są również na pierwszych miejscach w obecnym badaniu, co potwierdza ich reprezentatywność.

Choć analityczne porównanie wskazań odnośnie głównych problemów LGD z poprzednimi badaniami LSR, z uwagi na wskazaną zmianę metodyki, jest utrudnione, do priorytetowych problemów o charakterze społeczno-gospodarczym, wskazywanych wówczas należały: bezrobocie (15% wskazań), zły stan dróg lokalnych (14%), braku intratnej pracy i perspektyw rozwoju (12% ankietowanych). Mieszkańcy wskazywali również wówczas na nierozwiązany problem zagospodarowania odpadów, w szczególności brak pojemników do selektywnej ich zbiórki; niezadowalający dostęp do

internetu czy słabą sieć ośrodków lokalnej kultury czy miejsc do uprawiania sportu i rekreacji. Na podstawie obecnie przeprowadzonych badań można stwierdzić postęp w zakresie gospodarki odpadami i internetyzacji oraz utrzymywanie się problemów, choć w mniejszej skali, w zakresie stanu dróg lokalnych i sieci ośrodków kultury, sportu i rekreacji. W przypadku głównego problemu społecznego - bezrobocia pojmowanego wówczas dość ogólnie, można zaobserwować konkretyzację tego problemu jako bezrobocia osób młodych i absolwentów.

Jeśli chodzi o ogólne nastawienie mieszkańców LGD do swoich miejscowości, w poprzednim badaniu brana była pod uwagę jedynie ocena stanu materialnego mieszkańców. Obecnie badane było ogólne nastawienie mieszkańców do życia na terenie LGD, swojego otoczenia i środowiska, przy założeniu że poziom życia materialnego jest tylko jednym z wielu czynników jakości i satysfakcji z życia. O ile w poprzednim badaniu 2006 r. swoją sytuację materialną jako złą i bardzo złą oceniało 10% mieszkańców (przy 47% wskazań swojej sytuacji jako przeciętnej) o tyle w badaniu obecnym zdecydowana większość mieszkańców jest raczej zadowolona ze swojego miejsca zamieszkania (52,5%), bardzo zadowolona 30,6% a raczej niezadowolona 13%. Bardzo niezadowolonych jest jedynie 3,9% mieszkańców. Wskaźnik satysfakcji z życia w miejscowościach i gminach LGD, w tym pozytywny kierunek jego zmian, można uznać za pozytywną tendencję rozwoju społecznego obszaru LGD, która powinna być jednak nadal wzmacniana.

Podsumowując wyniki konsultacji i badań społecznych obszaru LGD można zaobserwować tendencje:

- utrzymanie się mocnych stron (zalet) obszaru LGD;
- wzrost aktywności i roli kobiet, czego wyrazem jest m.in. wzrost ich udziału w procesie konsultacji społecznych (z 57% w poprzednich konsultacjach do 60% obecnie);
- wzrost udziału w konsultacjach osób z wyższym wykształceniem (z 25% do 48%);
- zmniejszenie znaczenia samego bezrobocia jako głównego problemu społecznego na rzecz bezrobocia osób młodych i absolwentów;
- wzrost osób upatrujących w obszarze LGD potencjał rozwojowy i spadek osób uznających ten potencjał za wyczerpany;
- następuje ekologizacja świadomości mieszkańców przejawiająca się w priorytetowym uznaniu rolnictwa ekologicznego i produkcji żywności wysokiej jakości za obszar rozwoju wymagający wsparcia (obszar ten w poprzednim badaniu 9 lat temu zajął 4 tą pozycję, przy wskazywanym wówczas jako priorytetowy rozwój konwencjonalnego handlu i usług).
- wskazywanie na potrzebę dalszego rozwoju przetwórstwa rolnego i turystyki wiejskiej.

Do pozytywnych tendencji należy również rozwój informacyjny społeczności lokalnych, przejawiający się w znacznie lepszym poziomie poinformowania mieszkańców o działaniach lokalnego samorządu, jak również ponad 4-krotny wzrost wykorzystania Internetu jako źródła informacji. Dane potwierdzające te tendencje zamieszczone zostały w rozdziale dotyczącym planu komunikacyjnego. Szczegółowe opinie i zapatrywania mieszkańców na kierunki i sposoby wykorzystywania potencjału LGD, jak również pożądane i potrzebne dla rozwoju społeczności lokalnej rodzaje działalności i wsparcia, wyrażone w ankietach badawczych, i ułatwiające określenie celów ogólnych i szczegółowych oraz przedsięwzięć LSR, określiliśmy w rozdziale dotyczącym celów.

Według ponad 1/3 liczby mieszkańców (33,3%) w gminach LGD istnieje niewykorzystany społeczno-gospodarczy potencjał rozwojowy, aczkolwiek aż 55,2% mieszkańców nie ma na ten temat zdania. Jedynie 11,5% mieszkańców uważa, iż potencjał ten został wykorzystany. W porównaniu do analogicznego pytania na potrzeby poprzedniej LSR na niewykorzystany potencjał wskazywało 46% mieszkańców, na wyczerpanie potencjału rozwojowego 15%, a brak zdania deklarowało 39% mieszkańców. Spadek, choć nieznaczny udziału osób nie dostrzegających potencjału należy uznać za tendencję pozytywną. Za niezbyt pozytywny wskaźnik należy uznać jednak wzrost osób niezdecydowanych, choć wobec poprzedniego stanu ich część może stopniowo, jak wskazuje zaznaczona tendencja, zmieniać zdanie z pesymistycznego na bardziej optymistyczny. W przeprowadzanych ankietach mieszkańcy LGD byli proszeni o określenie rodzaju potencjału, który mógłby zostać wykorzystany dla rozwoju lokalnego. Został on niżej hasłowo opisany, w podziale na obszary: gospodarczy, społeczno-kulturowy i środowiskowy:

Potencjał LGD do wykorzystania (wg. opisowych wskazań ankiet)		
gospodarczy	**społeczno-kulturowy**	**środowiskowy**
- wykorzystanie nowych technologii - wykwalifikowani pracownicy - rozwój produktów na lokalny rynek i ich promocja - agroturystyka - mała przedsiębiorczość i przetwórstwo rolno-spożywcze - przetwórstwo owocowo-warzywne - produkty regionalne - wzrost produkcji rolnej i rozwój nowoczesnego rolnictwa - dostępność terenów inwestycyjnych - zagospodarowanie nieużytkowanych działek i budynków gminnych - droga krajowa nr 50 jako czynnik stymulujący rozwój gospodarczy	- rozwój aktywności organizacji pozarządowych i lokalnych społeczności - osoby młode, wykształcone i zdolne - wzrost aktywności społecznej i aktywizacja społeczna młodych - wsparcie instytucjonalne dla sołectw - wspieranie inicjatyw kulturalnych - wspieranie młodych artystów i umożliwianie rozwoju talentów - rozwój kół gospodyń wiejskich - rozwój bazy historycznej i kulturalnej, podniesienie patriotyzmu lokalnego - wykorzystanie świetlic wiejskich - budowa obiektów kultury wiejskiej - historia rodu Krasińskich	- piękne okolice, lasy i czyste powietrze - turystyka wodna - odnawialne źródła energii - walory krajobrazowe

- przemysł w oparciu o lokalne zasoby (drewno, glina, żwir) - budowa i remonty dróg - inwestycje w gminach - młodzi rolnicy - pomysły na lokalne biznesy	- stworzenie miejsc do rekreacji, sportu i aktywnego wypoczynku - wydarzenia i zajęcia kulturalne dla dzieci i osób starszych - wsparcie dla grup nieformalnych - turystyka kulturowa	

Tabela nr 11. Potencjał LGD według wskazań mieszkańców w ankietach.

Podsumowując, zarówno z badań i analiz statystycznych, jak i wyników konsultacji społecznych, w tym badań ankietowych, na obszarze LGD dominuje jednofunkcyjny sektor produkcji rolnej i nie jest w dostatecznym stopniu wykorzystywany potencjał pozarolniczej działalności gospodarczej, przetwórstwa i tworzenia produktów lokalnych (w tym turystycznych), jak również potencjał przedsiębiorczości i rozwijania innowacyjnych, proekologicznych i prospołecznych usług lokalnych, w tym potencjał gospodarczy organizacji pozarządowych (ekonomii społecznej). Przeciwdziałanie tym zjawiskom, w tym wzmocnienie techniczne, organizacyjne i kompetencyjne sektora przedsiębiorstw LGD staje się jednym z celów strategicznych LSR.

Przedsiębiorcy i osoby młode biorące udział w konsultacjach, w tym rolnicy zgłaszali często brak kapitału i środków na uruchomienie bądź rozwój działalności gospodarczej, w tym wprowadzanie innowacji organizacyjnych czy technicznych. Szczególnym zainteresowaniem cieszy się obszar usług okołorolniczych, w tym rzemiosło i przetwórstwo. Wyraźna była też potrzeba podnoszenia kompetencji marketingowych. We wszystkich obszarach działalności zaznaczała się potrzeba stymulowania współpracy gospodarczej, w zakresie turystycznym czy przetwórczym i kreowania lokalnych rynków zbytu w miastach powiatowych LGD. Za szansę rozwoju gospodarczego przedsiębiorcy uznali też tworzenie sieci współpracy, w tym zwiększenie efektywności i skracanie cyklu dostaw produktów (tzw. ekologia krótkich dróg). Za perspektywiczny obszar tworzenia miejsc pracy wiele osób uznało sektor usług prozdrowotnych, w tym świadczonych przez organizacje pozarządowe i kontraktowanych przez gminy.

Uczestniczący w konsultacjach przedsiębiorcy rolni zgłaszali potrzebę rozwijania lokalnych produktów i usług i podnoszenia ich jakości. Może się to dokonywać przez doskonalenie sposobu wytwarzania produktów lub świadczenia usług, w tym wprowadzanie innowacji technologicznych i proekologicznych oraz standaryzację i certyfikację procesów wytwórczych. Towarzyszyć temu powinny, w ich opiniach skoordynowane działania marketingowe i promocyjne. Przedstawiciele społeczności lokalnych, w szczególności grup zagrożonych wykluczeniem (rodziny wymagające wsparcia i pomocy, niepełnosprawni i chorzy, osoby stare) zgłaszali potrzeby rozwoju profesjonalnych usług opiekuńczych, rehabilitacyjnych, pielęgnacyjnych świadczonych na miejscu. Według zebranych opinii i doświadczeń usługi te mogą być świadczone nie tylko przez indywidualne podmioty, ale również przez organizacje pozarządowe i przedsiębiorstwa społeczne, w tym w ramach kontraktacji z samorządami gminnymi.
Na spotkaniach mieszkańcy i podmioty sektorowe zgłaszały też potrzeby rozbudowy fragmentów dróg dojazdowych do obiektów użyteczności publicznej w pewnych miejscach LGD. Modernizacji wymagają również fragmenty infrastruktury turystycznej, sportowej i rekreacyjnej.

3.4. Uwarunkowania przyrodnicze i kulturowe i atrakcyjność turystyczna obszaru LGD

3.4.1. Uwarunkowania geograficzne i przyrodnicze

Pod względem fizjograficznym obszar LGD rozciąga się na obszarze Niziny Środkowo Polskiej, w makroregionie Nizina Północnomazowiecka, na styku trzech mezoregionów: Równiny Kurpiowskiej, Wyniesienia Mławskiego i Wysoczyzny Ciechanowskiej. Na znacznej części obszaru LGD dominuje krajobraz wiejski równin peryglacjalnych. Miejscami rzeźba ta przechodzi w falistą i pagórkowatą. Pozostałymi jednostkami fizjograficznymi są Równina Kurpiowska i Dolina Dolnej Narwi. W części północnej obszaru można zaobserwować bardziej dynamiczny charakter rzeźby terenu, a deniwelacje terenu sięgają nawet 50 m. Pod względem klimatycznym region LGD znajduje się w zasięgu regionu IX środkowo-mazurskiego. Charakteryzuje się on mniejszą roczną liczbą dni w roku z pogodą umiarkowanie chłodną i pochmurną, jak też niskim rocznym opadem atmosferycznym (ok. 550 - 655 mm). Częstość opadu gradowego jest względnie mała, podobnie jak częstość silnych wiatrów. Reżim termiczny jest tutaj umiarkowany. Średnia roczna temperatura wynosi ok. 7,9°C. Zima trwa około 100 dni a okres wegetacyjny od 190 do 210 dni.

Na obszarze LGD dominującymi rodzajami gleb są: gleby bielicowe i pseudobielicowe, należące do gleb kwaśnych lub słabo kwaśnych i nie tworzą dużych kompleksów, lecz występują w mozaice z glebami brunatnymi. Obszar jest bardzo zróżnicowany pod względem klas bonitacyjnych. Najlepsze gleby występują w gminach: Ciechanów, Czernice Borowe, Grudusk, Karniewo, Krasne, Opinogóra, Regimin. Najsłabsze natomiast w gminach Dzierzgowo, Stupsk, Szydłowo. Na terenie LGD występują złoża surowców mineralnych, których eksploatacja może być czynnikiem aktywizującym rejon. Są to złoża kruszywa naturalnego (żwir, piasek, pospółka), zlokalizowane głównie na terenie gmin: Ciechanów, Sońsk, Czernice Borowe, Krzynowłoga Mała. Złoża surowców ilastych ceramiki budowlanej występują w największej ilości w gminie Ojrzeń.

Lasy na obszarze LGD zajmują 237 ha, co stanowi niemal 20% ogólnej powierzchni obszaru. Wskaźnik ten jest różny dla każdej z poszczególnych gmin. W gminach o dobrych i bardzo dobrych glebach, obszary leśne zajmują niewielki areał. Lasy LGD charakteryzują się korzystnym klimatem lokalnym, bogatą roślinnością i dużą odpornością na antropopresję. Wśród drzewostanu dominują drzewa iglaste, w tym sosna. Część drzewostanu reprezentują drzewa liściaste brzoza i dąb. Obszar gmin powiatu mławskiego w całości zawiera się w granicach Okręgu Wkry, który cechuje dominacja krajobrazów dąbrowo-grądowego i wybitnie grądowego.

Dużym atutem przyrodniczym obszaru LGD powiatu przasnyskiego są pozostałości Puszczy Kurpiowskiej wraz z jej różnorodnością biologiczną i krajobrazową. Pod względem topograficznym gminy LGD powiatu przasnyskiego są w głównej mierze terenem równinnym, choć w północno-zachodniej części charakteryzują się dużą zmiennością krajobrazu. Gminy LGD powiatu mławskiego są położone są na Nizinie Mazowieckiej, przez

które przebiegają fragmenty trzech obszarów chronionego krajobrazu: Zieluńsko-Rzęgnowski Obszar Chronionego Krajobrazu (gminy: Dzierzgowo, Szydłowo, Wieczfnia Kościelna); Nadwkrzański Obszar Chronionego Krajobrazu (gmina Stupsk); Krośnicko-Kosmowski Obszar Chronionego Krajobrazu (gminy: Stupsk i Dzierzgowo). Dużymi walorami przyrodniczymi powiatu są włączone do systemu Natura 2000 rezerwaty: „Baranie Góry" i Rezerwat „Olszyny Rumockie" oraz Rezerwat "Dolina Wkry i Mławki". Gminy LGD powiatu ciechanowskiego należą do tzw. Krainy Wielkich Dolin. Ponad 1/3 powierzchni powiatu stanowią obszary chronione. Zwarty kompleks tych obszarów położony jest pomiędzy doliną rzeki Wkry a doliną rzeki Łydyni w jej dolnym i górnym biegu. Dolina rzeki Wkry jest korytarzem ekologicznym o znaczeniu krajowym. Interesującym obszarem chronionym jest zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Dolina rzeki Łydyni".

Według wyników ostatnich konsultacji społecznych i badań ankietowych za mocne strony o charakterze środowiskowym mieszkańcy uznają: dobry stan środowiska przyrodniczego (48,8%); sprawny system selektywnej zbiórki i zagospodarowania odpadów (35,3); korzystne warunki naturalne dla rozwoju rolnictwa (33,3); wysokie walory krajobrazowe (29,2). Na ostatnim miejscu wymieniony został wysoki poziom bioróżnorodności (18,2%).

W aspekcie ekologicznym za słabe strony LGD mieszkańcy uznali: słaby poziom wykorzystania odnawialnych źródeł energii (ze słońca, wiatru, biomasy, biogazu) - (55,6%); brak biologicznych oczyszczalni ścieków (29,4%) oraz zanieczyszczenie powietrza z lokalnych źródeł grzewczych (tzw. niska emisja) - (22,7%). Na ostatnim miejscu znalazło się zanieczyszczenie środowiska przyrodniczego (powietrza, gleb, lasów, wód) - (22,1%). Do wskazań opisowych należały: niski poziom świadomości mieszkańców w sferze ekologicznej; mała liczba gospodarstw ekologicznych; mała świadomość społeczna i brak chęci wprowadzania w życie rozwiązań ekologicznych, brak inwestycji proekologicznych.

3.4.2. Dziedzictwo historyczne i kulturowe

Poza jednorodnością przyrodniczo-geograficzną obszar LSR jest spójny również pod względem historycznym i kulturowym. Tereny te były zamieszkałe już w późnej epoce kamiennej, a ślady bytności człowieka na Mazowszu Północnym sięgają 3 tys. lat p.n.e. Pierwsze zapisy dotyczące miejscowości gminnych pochodzą już z XIV i XV wieku. Na ziemiach LGD miały miejsce ważne wydarzenia historyczne, urodziło się tu i działało wielu znanych i zasłużonych ludzi nauki, polityki, kultury i sztuki. Tereny te, nazywane w XVI w. ziemią ciechanowską, bardzo dobrze się rozwijały do czasu najazdu szwedzkiego w poł. XVII w. W czasie konfederacji barskiej w 1770 r. w okolicach Mławy i Przasnysza działał duży oddział konfederatów pod dowództwem spolszczonego kozaka – legendarnego Sawy Calińskiego. W 1793 r., po II rozbiorze Polski, na pozostałej przy Polsce części Mazowsza, utworzono woj. ciechanowskie, w którego skład wchodziły gminy obecnego obszaru LGD. W 1794 r. słynny marsz gen. Antoniego Madalińskiego z Ostrołęki przez Przasnysz i Mławę do Krakowa dał pretekst do wkroczenia wojsk pruskich, które zajęły tereny woj. ciechanowskiego. W wyniku trzeciego rozbioru obszar LGD znalazł się w granicach Prus Nowowschodnich. W końcu 1806 r. przez Mazowsze Północne przechodziły główne siły cesarza Napoleona (są wzmianki o tym, jak Napoleon grzązł w błocie w Przasnyszu), staczając krwawe walki w okolicach Karniewa i Ciechanowa. Obydwa powstania narodowe odbiły się szerokim echem na Mazowszu. W 1831 r. okolice Przasnysza i Ciechanowa były terenem walk oddziałów powstańczych. Pod koniec XIX w. nastąpiło ożywienie gospodarcze tych ziem. Szczególną rolę odgrywała zbudowana w 1877 r. kolej nadwiślańska, biegnąca z Wołynia przez Warszawę, Ciechanów do Mławy, mając dalej połączenie z Gdańskiem. Wykorzystując naturalne warunki glebowe, na polach obszaru LGD królowała uprawa buraka cukrowego.

W czasie I wojny światowej znacznym zniszczeniom uległy tereny powiatów mławskiego, przasnyskiego i ciechanowskiego, gdzie wojska niemieckie toczyły ciężkie walki z cofającą się armią rosyjską. Z chwilą odzyskania niepodległości w 1918 r. Mazowsze Północne weszło w skład woj. warszawskiego. W okresie międzywojennym był to teren zaniedbany gospodarczo, rozwijający się słabo i nierównomiernie. W pierwszych dniach września 1939 r. doszło na przedpolach Mławy do bohaterskiej, czterodniowej bitwy obronnej wojsk polskich armii Modlin z nacierającymi, przeważającymi siłami niemieckimi. We wrześniu 1939 r. w okolicy Czernic Borowych doszło do bitwy żołnierzy 21 Pułku Piechoty "Dzieci Warszawy" z oddziałami Wehrmachtu. W latach okupacji zginęło na Mazowszu Północnym prawie 10 tys. osób. Odpowiedzią na szalejący terror hitlerowski była działalność ruchu oporu. W 1944 r. formuje się w zachodniej części regionu znana Brygada Armii Ludowej „Synowie Ziemi Mazowieckiej". Mieszkańców łączy pamięć o tragicznych wydarzeniach i bohaterach poległych w walce o niepodległość. Na naszym terenie znajduje się wiele grobów i pomników poświęconych żołnierzom i cywilom, nad którymi oddawany jest im należny hołd. W powiecie przasnyskim znajdują się liczne bunkry obronne sprzed II wojny światowej - linia obronna „Mława" z 1939 roku. Na terenie LSR urodził się i spędził dzieciństwo Ignacy Mościcki – na świat przyszedł 1 grudnia 1867 w Mierzanowie w powiecie ciechanowskim (dziś gmina Grudusk). Był sławnym polskim politykiem i chemikiem, wynalazcą i budowniczym przemysłu chemicznego a w latach 1926-1939 prezydentem Rzeczypospolitej Polskiej. Na terenie LGD występuje szereg najdawniejszych elementów krajobrazu kulturowego, do którego należą przestrzenie pól, wsie lokowane na prawie chełmińskim, osadnictwo drobnoszlacheckie, folwarki zabudowy chłopskiej, tworzące bogactwo zasobów dziedzictwa kulturowego, do których należą:

- obiekty archeologiczne, tj. ślady dawnego osadnictwa i działalności człowieka,
- zabytki architektury, budownictwa i urbanistyki (zasoby sakralne, zespoły dworskie, parki podworskie, wiejska zabudowa, zabytki techniki i kultury materialnej, zabytki sztuki cmentarnej),
- pamiątki historyczne (pola bitew, pomniki),
- układy zieleni.

Walory kulturowe gmin obszaru LGD tworzy szereg zespołów i obiektów wpisanych do rejestru zabytków lub objętych ochroną konserwatorską. Obiekty zabytkowe gmin są świadectwem wyjątkowej przeszłości tego terenu, kształtowanej przez ziemiaństwo oraz podkreślają rolę Kościoła w dziejach wsi polskiej. Bardzo cenne z historycznego punku widzenia jest, obok występującej na terenie wszystkich gmin zabytkowych budowli sakralnych, wyposażenie kościołów parafialnych wpisanych do rejestru zabytków. W jego północnej części obszaru spotyka się liczne figurki świętych wykonane z drewna, przydrożne kapliczki i stare cmentarze wojskowe. Wzdłuż dawnej granicy polsko-pruskiej spotyka się budynki dawnych kordonów, zarówno polskich, jak i pruskich.

Codzienna aktywność kulturalna na obszarze LGD skupia się głównie wokół sieci placówek kultury prowadzących wielokierunkową działalność społeczno-kulturalną, do których należą głownie gminne ośrodki kultury oraz świetlice wiejskie. Działalnośc artystyczna rozwijana jest również przez

wiele istniejących organizacji pozarządowych, zespołów artystycznych i indywidualnych twórców. Szczególną rolę w kultywowaniu i rozwoju kultury i sztuki ludowej oraz rękodzieła wiejskiego na obszarze LGD pełnią powiatowe instytucje kultury skupione w miastach powiatowych: Ciechanowie, Makowie Mazowieckim, Mławie i Przasnyszu. Na trwałe w krajobraz gmin obszaru LGD wpisały się działające artystyczne zespoły pieśni i tańca oraz zespoły muzyczne. Należą do nich: Ludowy Zespół Pieśni i Tańca "Karniewiacy", Szkolny Zespół Folklorystyczny „Mali Karniewiacy"; Młodzieżowa Orkiestra Dęta Ochotniczej Straży Pożarnej w Bogatem; Zespół Ludowy „Dąbkowiacy" ze wsi Dąbek (gm. Stupsk); Schola "Harfa" (Szydłowo); Dzierzgowska Młodzieżowa Orkiestra Dęta „Arka"; Zespół Ludowy "Krasne"; Zespół Emerytów i Rencistów z Gołymina „Gołyminiacy"; Towarzystwo Miłośników Ziemi Przasnyskiej, Miejski Dom Kultury, Ostoja-Kotkowski – coroczne imprezy światło i dźwięk. Istotnym animatorem życia kulturalnego w powiecie przasnyskim jest Muzeum Historyczne w Przasnyszu. Zaangażowanie samorządu przasnywskiego we wspieranie kultury i sztuki zostało docenione przez samorząd województwa mazowieckiego, który przyznał powiatowi przasnyskiemu, w 2014 r. tytuł „Stolicy Kultury Mazowsza 2014". Obok organizowanych lokalnie konkursów plastycznych, recytatorskich, piosenkarskich i muzycznych, do cyklicznych wydarzeń kulturalnych należą: dożynki, imprezy plenerowe, festyny rodzinne, turnieje wsi, rajdy i pokazy, jak również Wybory Miss Północnego Mazowsza; inscenizacje historyczne bitew przez grupy rekonstruktorskie. Organizacje pozarządowe obszaru LGD są inicjatorami i organizatorami wielu przedsięwzięć kulturalnych, rekreacyjnych i prospołecznych.

3.4.3. Walory turystyczne gmin LGD

Poniżej przedstawiono główne walory przyrodniczo-kulturowe, a tym samym i turystyczne gmin LGD (kolejność alfabetyczna):

Ciechanów - teren gminy posiada duże walory krajobrazowe i przyrodnicze, a jego funkcje ekologiczne mają znaczenie krajowe i międzynarodowe, m. in. ze względu na znajdujące się tu banki genetyczne flory i fauny. Na terenie gminy znajduje się 68 zabytkowych obiektów nieruchomych, 4 zabytki ruchome oraz 60 stanowisk archeologicznych, w tym stanowisko w Goryszach będące śladami dawnego osadnictwa i działalności człowieka, wpisane do rejestru zabytków.

Czernice Borowe - dominujący składnik krajobrazu gminy stanowią pola uprawne z roślinnością śródpolną. Cennym akcentem w architekturze krajobrazu wsi są parki podworskie. W zachodniej części gminy znajduje się fragment Krośnicko-Kosmowskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu. W miejscowości Rostkowo znajduje się miejsce kultu św. Stanisława Kostki, z jego relikwiami. Sanktuarium w obecnym stanie zostało urządzone z okazji wizyty papieskiej w 1992 r. Z czasów św. Stanisława zachowała się sadzawka, nad którą modlił się młody święty i, jak głosi legenda, uciszał przeszkadzające mu żaby. Znajduje się tam również głaz z odciskiem stopy młodego świętego. Do atrakcji architektonicznych gminy należy park podworski z XIX w. o pow. 2 ha z pomnikowymi klonami srebrzystymi i innymi drzewami egzotycznymi w m. Chojnowo; dworek murowany i pozostałości parku dworskiego w m. Pawłowo Kościelne; jak również dwór murowany z XIX w. (obecnie szkoła podstawowa) i park dworski z XIX w. z okazami starych lip i dębów w Rostkowie.

Dzierzgowo - jest gminą typowo rolniczą położoną nieco na uboczu głównych szlaków komunikacyjnych w zlewni chronionej rzeki Narwi. Szczególny walor przyrodniczy posiada stanowisko dokumentacyjne „Morena Rzęgnowska" o pow. 514,96 ha., utworzone rozporządzeniem wojewody w celu ochrony walorów geomorfologicznych, kulturowych, historycznych i biocenotycznych tego obszaru. Ochroną objęta jest część Moreny Rzęgnowskiej, głównie porośnięta lasem, która ukształtowana jest w formie wału zwróconego wypukłością ku południowi o dł. ok 14 km. Najwyższe wzniesienie Czubak (205,4 m n.p.m.) znajduje się między Rzęgnowem a Zawadami. Lasy porastające morenę mają charakter miejsca pamięci narodowej - w okresie kampanii wrześniowej 1939 r. były terenem krwawych walk (tzw. „pozycja rzęgnowska" armii „Modlin"). Przez ten teren przebiegał ponadto jeden z ważnych szlaków handlowych, omijający obszary bagienne „Błota Niemyje" (położone na zachód od moreny) i łączący Mazowsze z obszarem Prus. Do głównych zabytków gminy należą: Park podworski, krajobrazowy z XIX w (m. Dzierzgówek); Cmentarzysko wielowarstwowe (m. Łączyno Stare); Drzewostan z I poł. XIX w. otaczający d. dwór (m. Rzęgnowo); Grodzisko wczesnośredniowieczne (m. Tańsk Przedbory). Kościół parafialny z XVI w. przebudowany w XIX w. wraz z terenem cmentarza kościelnego. Walory turystyczne wynikają z walorów krajobrazowych i stanu środowiska przyrodniczego.

Grudusk - gmina rolnicza położona w północno-wschodniej części województwa mazowieckiego w makroregionie Niziny północno-mazowieckiej. Grudusk należy do najstarszych ośrodków osadniczych na ziemi ciechanowskiej. Główną atrakcją turystyczną gminy jest zrekonstruowana średniowieczna osada wybudowana na dawnym grodzisku w Grudusku. W ramach unijnego projektu powstał obiekt, w skład którego wchodzą m. in. drewniana palisada obronna z bramą i podestem, budynki rzemieślników i wojów. Do dziś żywe są również opowieści o pobycie Napoleona w Grudusku w styczniu 1807 r. Na gruduskim cmentarzu pochowani są też żołnierze polegli w I wojnie światowej, wojnie 1920 r. i w II wojnie światowej.

Gołymin-Ośrodek - na terenie gminy występują liczne siedliska przyrodnicze i kompleksy leśne. Liczne są również zabytki kultury materialnej w postaci zespołów dworskich i parków podworskich. W miejscowości gminnej znajduje się pomnik Bitwy pod Gołyminem stoczonej w 1806 r. w obecności cesarza Napoleona pomiędzy Francuską Wielką Armią a Wojskami Rosyjskimi w trakcie kampanii napoleońskiej. Na terenie gminy znajdują się liczne kapliczki i krzyże przydrożne. Kościół św. Jana Chrzciciela w Gołyminie powstał najpr. w połowie XVI w. Remontowano go w latach 1815-1816 nadając mu cechy gotyku angielskiego.

Karniewo - gmina leży na terenie równinnym, między zlewiskami rzek Orzyc i Pełta i jako jedyna gmina LGD należy do powiatu makowskiego. Interesującym elementem krajobrazu gminy są zespoły dworskie i folwarczne, parki dworskie oraz aleje dojazdowe. Wokół tych terenów wyznaczono strefę ochrony konserwatorskiej. Są to parki: Czarnostów (8,5 ha) wraz z aleją ok. 450 m i drogą obsadzaną lipami (ok. 1 km), Krzemień (10,5 ha), Łukowo (2,78 ha), przykościelny we wsi Szwelice oraz w Karniewie (8,5 ha). Najcenniejsze okazy drzew uznane zostały za pomniki przyrody (17 drzew). Najcenniejsze tereny południowo-wschodniej części gminy zostały włączone w Nasielsko – Kaniewski obszar krajobrazu chronionego, którego powierzchnia wynosi 988,6 ha, tj. 7,6 % powierzchni gminy.

Krasne - leży w południowej części powiatu przasnyskiego w dorzeczu Bugo-Narwi i związane jest z historią Mazowsza i Polski już od czasów Jagiellonów. Zasłynęło z tego, że jest gniazdem rodowym Krasińskich. Cennym zabytkiem Krasnego jest późnorenesansowy kościół zbudowany w 1575 r., w którym znajduje się wiele pomników i tablic nagrobkowych związanych z rodem Krasińskich. Obecnie można podziwiać pozostałości po parkowo - rezydencjalnym zespole, na który składają się m.in.: Park pałacowy w Krasnem z XVII-XIX w. o powierzchni 20 ha wpisany do rejestru zabytków. W parku zachowały się aleje i szpalery drzew, w tym grabowe szpalery o długości 1600 m i wysokości całkowitej pow. 8 m otaczające stawy; wystawiona w XIX wieku na planie prostokąta wieża murowana w stylu neogotyckim, która dostarczała wodę do zabudowań dworskich; zespół zabudowy mieszkalnej i gospodarczej, do którego należą m.in. wybudowane w XIX w.: murowany spichlerz, młyn i bukaciarnia, murowana i bogato wyposażona stajnia (tzw. biała stajnia), obok której znajduje się murowany szesnastokątny maneż oraz inne budynki gospodarskie ogrodzone murem z okazałą brama wjazdową. W Krasnem znajduje się Muzeum Rodu Krasińskich w tzw. „wieży ciśnień".

Krzynowłoga Mała - część północno-zachodnią i południową gminy pokrywają zwarte kompleksy lasów. Wzdłuż rzeki Ulatówki rozciąga się pas terenów bagiennych oraz podmokłych łąk z liczącymi 630 ha złożami torfów. We wsi znajduje się parafia z zabytkowym kościołem z XVI wieku. W 2013 r. odsłonięto pomnik Janusza Łosia z Krzynowłogi Małej (1439 r.), rycerza Bolesława IV, księcia mazowieckiego, który ufundował tu parafię. W gminie znajduje się również pomnik ofiar rozstrzelanych przez hitlerowców. W miejscowości Łoje znajduje się zbiornik wodny stanowiący atrakcję turystyczną.

Ojrzeń - Nadwkrzański obszar chronionego krajobrazu na terenie gminy Ojrzeń zajmuje 31,8% ogólnej powierzchni gminy. W gminie znajdują się trzy parki będące pod nadzorem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków stanowiące zabytki krajobrazowe - zespoły cennej, wielogatunkowej roślinności drzewiastej. Na terenie gminy znajduje się użytek ekologiczny – jest to obszar o pow. 4,02ha, umiejscowiony na gruntach wsi Luberadz, w leśnictwie Kępa. Jest to teren cenny przyrodniczo i krajobrazowo. W Luberadzu znajduje się piękny odnowiony pałac z XVIII w. wraz z parkiem. Na uwagę zasługuje rówież olbrzymi, mający ponad 600 lat dąb szypułkowy "Uparty Mazur" rosnący w miejscowości Młock. Jest jednym z najstarszych i największych dębów w Polsce – ma ponad 25 m wysokości i ponad 8 m. obwodu pnia.

Opinogóra Górna - z miejscowością tą związana jest postać 3-go wieszcza narodowego Zygmunta Krasińskiego (1812-1859), jednego z najwybitniejszych poetów romantyzmu. Tutaj młody Zygmunt przeżył nieszczęśliwą miłość do pięknej Amelii Załuskiej, zaś park, kaplica i staw opinogórski często przewijają się w utworach i listach poety. W 1843 roku Zygmunt poślubił Elizę Branicką, a w prezencie ślubnym otrzymali neogotycki zameczek. Zamek, uszkodzony w czasie I wojny światowej, został odbudowany i od 1961 roku jest siedzibą Muzeum Romantyzmu, jedyną placówką muzealną w Polsce o takim profilu. Na terenie gminy znajduje się 75 zabytków. Muzeum Romantyzmu to kompleks obiektów muzealnych, z zapleczem gastronomicznym, koncertowym oraz szkoleniowym.

Przasnysz (miasto i gmina) Przasnysz jest jednym z najstarszych miast w województwie mazowieckim – prawa miejskie uzyskał w 1427 roku a na jego terenie lub w bliskim sąsiedztwie znajdują się liczne zabytki kultury materialnej. Teren gminy pokrywają harmonijne usytuowane siedliska zabudowy wiejskiej, rozłogów pól i zadrzewień przy naturalnych ciekach wodnych. Przez teren Gminy przebiega „Zielony Szlak Rowerowy Mazowsza". Gmina Przasnysz jako jedyna w regionie posiada lotnisko trawiaste w Sierakowie o pow. 107 ha sprzyjające rozwojowi sportów lotniczych i ściągające na ten teren amatorów. W miejscowości Karwacz usytuowany jest sztuczny zbiornik wodny (na rzece Morawce) o powierzchni 10,2 ha, przeznaczony do celów rekreacyjnych i rolniczych. Miasto Przasnysz to również zabytkowe klasztory i kościoły oraz odrestaurowany rynek miejski. Atrakcją Przasnysza jest zalew na rzece Węgierce z wyspą i fontanną, który znajduje się w sąsiedztwie parku miejskiego.

Regimin - na terenie gminy znajdują się wyjątkowe krajobrazowo tereny należące do Krośnicko-Kosmowskiego oraz Nadwkrzańskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu. W zachodniej części gminy istnieją dwa rezerwaty przyrody o charakterze florystycznym: "Lekowo" o pow. 5,31 ha oraz "Modła" o pow. 9,36 ha, w których występują stare potężne dęby. Szczególnie okazały i wiekowy (ok. 300 lat) jest 21-metrowej wysokości dąb „Stefan" rosnący w miejscowości Szulmierz. Imię to zostało nadane na pamiątkę pobytu w Szulmierzu pisarza Stefana Żeromskiego. Cennymi pod względem przyrodniczym i kulturowym obiektami są znajdujące się na terenie gminy parki podworskie, pozostające pod nadzorem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Ich wyjątkowo liczne występowanie na terenie gminy spowodowane było wyjątkowo dużą, jak na Północne Mazowsze ilością ziemiańskich dworów i majątków. Walorami przyrodniczymi podlegającymi ochronie są także, licznie występujące na terenie gminy, pomniki przyrody żywej i przyrody nieożywionej, w tym głazy narzutowe (ciekawostką jest okazały głaz narzutowy „Żółw" leżący na terenie Leśnictwo Lekowo o obwodzie 1075 cm), aleje grabowe i lipowe oraz pojedyncze kasztanowce białe, dęby szypułkowe, lipy drobnolistne, modrzewie europejskie, jesiony wyniosłe, klony pospolite.

Sońsk - obszar gminy znajduje się w dorzeczu rzeki Wkry. Obszary chronione zajmują południowo-zachodni fragment gminy tworząc część Nadwkrzańskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu. Miejscowość Gołotczyzna to miejsce pracy jednego z głównych przedstawicieli polskiego pozytywizmu Aleksandra Świętochowskiego, który spędził tam 27 lat swojego życia, poświęcając ten czas między innymi na edukację rolniczą wiejskiej społeczności. Nazwa szkoły „Bratne", wywodzi się z założenia, że każdy jej absolwent miał wychodzić w kraj, jako ***„dla ziemi syn, dla ludu brat"***. Szkoła do tej pory prowadzi prężną działalność edukacyjną. W centrum wsi znajduje się park z domem „Krzewnia", w którym mieszkał i tworzył Świętochowski. Obecnie znajduje się tam Muzeum Pozytywizmu będące oddziałem Muzeum Szlachty Mazowieckiej w Ciechanowie. W parku obok znajduje się dworek – miejsce licznych imprez kulturalnych, spotkań z poetami, malarzami oraz Ciechanowskich Spotkań Muzealnych. W Koźniewie Wielkim znajduje się zabytkowy dwór modrzewiowy, jeden z największych na Mazowszu. Atrakcją turystyczną gminy jest park rozrywki „Kraina Westernu" w Sarnowej Górze. Ciekawostką wartą odwiedzenia jest Pustelnia Łopacińska, która dzięki organizowanym corocznie Koncertom Maryjnym zaczyna być znanym w całej Polsce miejscem kultu maryjnego.

Stupsk - w ekologiczny system obszarów chronionych gminy wchodzi fragment Obszaru Chronionego Krajobrazu. Jego uzupełnieniem są liczne parki

podworskie. Do zabytków gminy należą: zespół podworski m. Dąbek (dwór murowany, stajnia, park XIX/XX w.); Park podworski, krajobrazowy, pocz. XX w. w m. Krośnice; Park krajobrazowy pocz. XX w. – m. Morawy; Park podworski krajobrazowy 2 poł. XIX w. – Stupsk; Sad dworski, stawy – część założenia parkowego z 2 poł. XIX w. – Stupsk; Cmentarzysko ciałopalne z okresu wpływów rzymskich – Stupsk; Grodzisko wczesnośredniowieczne wraz z przylegającym podgrodziskiem – Stupsk; Grodzisko wczesnośredniowieczne XI-XII w. – Stupsk; Zespół podworski: (dwór drew. Park krajobrazowy XIX) – m. Wola Szydłowska; Grodzisko wczesnośredniowieczne XI w. – m. Wola Szydłowska; Zespół podworski (pozostałości) – rządcówka mur., XX w., park krajobrazowy 2 poł. XIX w., 2 aleje dojazdowe, sad – m. Wyszyny Kościelne; Cmentarzysko wczesnośredniowieczne XI w. – m. Wyszyny Kościelne. Kompleksy parkowe skupiają w swych granicach liczne cenne egzemplarze drzew w znakomitej ilości mające rangę pomników przyrody. Przyrodę nieożywioną gminy reprezentują głazy narzutowe. Do wspaniałych okazów geologicznych należy głaz narzutowy – pegmatyt kremowy gruboziarnisty, znajdujący się w Wyszynach Kościelnych.

Szydłowo - najbardziej interesującym obiektem przyrodniczym w granicach Obszaru Chronionego Krajobrazu jest położona na północnym skraju gminy niecka terenowa otoczona kemowymi i morenowymi wałami Stadiału Mławy, zlodowacenia środkowopolskiego. Drugim kompleksem w Obszarze Chronionego Krajobrazu gminy zasługującym na objęcie ochroną rezerwatową jest obszar częściowo zarastających torfowisk na pograniczu trzech gmin: Szydłowo, Dzierzgowo i Wieczfnia Kościelna pn. Ostrówek. Na tych terenach występują zgrupowania ptaków lęgowych, gatunki ptaków silnie zagrożonych, stanowiska gatunków roślin chronionych i rzadkich oraz zachowanie dla celów naukowych i dydaktycznych terenów o dużych walorach przyrodniczych. Do zabytków gminy należy Park podworski – m. Nosarzewo Borowe; zespół podworski: dwór mur., ogród podworski – m. Piegłowo; dwór wraz z pozostałościami parku z II poł. XIX w. – m. Szydłówek; cmentarz wojenny z 1915 r. - Nosarzewo Borowe. W gminie znajdują się pozostałości po poligonie niemieckim z czasów drugiej wojny św. w okolicznych lasach (miejscowość Krzywonoś) oraz strzelnica.

Wieczfnia Kościelna - gmina leży w makroregionie Nizina Północnomazowiecka, w północnej części mezoregionu - Wzniesienia Mławskie i zaliczana jest do ekologicznie najczystszych regionów Województwa Mazowieckiego. Do atrakcji gminy należą: krajobraz związany z położeniem gminy w strefie czołowo-morenowej o urozmaiconej rzeźbie oraz występowaniem dużych kompleksów leśnych; doliny rzeczne (Orzyc, Wieczfnianka, Mławka) stanowiące ekosystemy o bogatych i zróżnicowanych zbiorowiskach roślinności łąkowej i bagiennej, pełniące funkcję ciągów naturalnych powiązań przyrodniczych oraz układów wentylacyjnych i odwadniających. Krajobraz gminy dominuje kościół parafialny pw. św. Leonarda XVIII w. wraz z wystrojem wnętrza. Do zabytków gminy należy również grodzisko wczesnośredniowieczne wraz z podgrodziem i osada wczesnośredniowieczna i cmentarzysko wczesnośredniowieczne w m. Grzebsk; Park podworski XVIII w.; Dwór i park XIX w. w m. Uniszki.

Wymienione wyżej zasoby kulturowe i przyrodnicze, według wyników konsultacji społecznych, stanowią cenne zasoby dla rozwoju turystycznego obszaru LGD. Jak wynika z konsultacji zasoby te powinny stawać się coraz bardziej kapitałem, przynoszącym wymierne korzyści ekonomiczne dla wielu podmiotów i społeczności lokalnej. Głównym sposobem ekonomicznego wykorzystania tych zasobów jest działalność turystyczna, w tym wykorzystująca innowacyjne rozwiązania, jak media elektroniczne i rozwiązania smart. W wielu przypadkach obiekty przyrodnicze i kulturowe obszaru LGD wymagają jednak doinwestowania i zwiększenia ich atrakcyjności turystycznej, dostępności i działań promocyjnych. Rozbudowy wymaga również w wielu przypadkach sama infrastruktura turystyczna, w tym sieć szlaków i ścieżek oraz miejsc rekreacji i sportu. Dalszego rozwoju wymaga sieć gospodarstw agroturystycznych, współpracy między nimi i doskonalenia lokalnych produktów turystycznych.

Mimo walorów przyrodniczych regionu LGD w wielu miejscach środowisko przyrodnicze nie jest właściwie szanowane, występują zaśmiecenia terenów leśnych i zanieczyszczenia ze strony agrochemii i intensywnej produkcji rolnej. Eliminacja zanieczyszczeń powietrza ze strony niskiej emisji i przeciwdziałanie karygodnym praktykom spalania odpadów w paleniskach domowych wymaga rozwoju kultury ekologicznej i większej ekoświadomości mieszkańców, również w aspekcie potrzeby działań proklimatycznych i adaptacji do zmian klimatu. Zbyt mało jest gospodarstw ekologicznych i integrowanych i powszechnie stosowanych praktyk rolniczych przyjaznych zachowaniu i zwiększaniu bioróżnorodności oraz zachowaniu naturalnych krajobrazów wiejskich. W niedostatecznym stopniu wykorzystywane są na terenie LGD zasoby energii odnawialnej, w tym na potrzeby własne gospodarstw rolnych. Eliminacji wymagają też azbestowe pokrycia dachowe oraz problem bezdomnych zwierząt, co leży jednak w gestii programów i działań gminnych.

Podsumowując, obszar LGD jest wyposażony w znaczące zasoby i atrakcje przyrodnicze i kulturowe, które nie są jednak dostatecznie wykorzystywane na potrzeby rozwoju turystyki i działań rynkowych (komercyjnych). Mieszkańcy i uczestnicy konsultacji z sektora pozarządowego zajmujące się kulturą i rozwojem sztuki wskazywały na potrzebę wsparcia kultywowania lokalnych tradycji kultury materialnej i niematerialnej oraz działalności artystycznej. Restauracji wymaga wiele obiektów zabytkowych na terenie LGD. Mimo wielu działań ukierunkowanych na rozwój infrastruktury turystycznej w poprzednim okresie programowym, potrzeby uzupełnienia ciągłości i atrakcyjności obiektów tej infrastruktury były zgłaszana w trakcie konsultacji zarówno przez samorządowców, jak i podmioty działające w branży turystycznej (w tym agroturystyce). Dotyczy to zarówno obiektów sportowych i kulturowych, jak i oznakowania szlaków i ścieżek oraz działań informacyjno-promocyjnych. W dyskusjach zaznaczyły się również potrzeby wsparcia rozwoju usług okołoturystycznych.

Rolnicy i przedsiębiorcy obszaru LGD mają coraz większą świadomość ekologiczną, a tym samym potrzeby w zakresie ekologizacji swojej działalności. Konsultacje społeczne pozwoliły skonkretyzować te potrzeby, do których należą: wytwarzania lokalnych ekoproduktów spożywczych, w tym przetworów (owocowo-warzywnych), nabiałowych i mięsnych; wykorzystania odnawialnych źródeł energii, ekologizacji oczyszczania ścieków i ogrzewania pomieszczeń. Wraz z upowszechnianiem się proekologicznych rozwiązań i instalacji wzrasta też zapotrzebowanie na usługi serwisowe. Do lokalnego dziedzictwa należy w równym stopniu co kultura - dziedzictwo przyrodnicze, wymagające troski i zachowania dla przyszłych pokoleń. Świadomi tego uczestnicy lokalnych konsultacji wyrażali również zapotrzebowanie na wspieranie lokalnych przedsięwzięć z tym związanych, jak: zachowanie tradycyjnych, zróżnicowanych biologicznie krajobrazów wiejskich, terenów zieleni i założeń parkowych (w tym zabytkowych), ras i odmian roślin i zwierząt gospodarskich. Działania te nie mają tylko charakteru ekologicznego, ale również estetyczny i zwiększający atrakcyjność turystyczną wsi.

IV. Analiza SWOT

Analiza SWOT obejmuje zsumowane wskazania społeczności lokalnych, w tym podmiotów sektorowych LGD (organizacji społecznych, przedsiębiorstw, instytucji gminnych i ogólnie mieszkańców) zebrane
w wyniku:

- przeprowadzonych ankiet społecznych na potrzeby LSR;
- przeprowadzonych konsultacji społecznych i opracowanych na ich podstawie rezultatów;
- analiz dokumentów strategicznych i wcześniejszych badań społecznych zawartych w dokumentach strategicznych gmin i powiatów LGD.

Pierwsze wskazania mocnych i słabych stron LGD dotyczą wskazań ankietowych.

Mocne strony	Odnie-sienie do dia-gnozy	Słabe strony	Odnie-sienie do dia-gnozy
społeczne			
- estetyczny wygląd gmin; - przyjazne dla mieszkańców urzędy gmin; - dobry stan zachowania lokalnego; dziedzictwa historyczno-kulturowego; - dobra opieka zdrowotna i pomoc społeczna; - prężnie działające organizacje pozarządowe; - wzrost świadomości i potrzeby prowadzenia aktywnej polityki społecznej i systematycznej pracy socjalnej; - wykwalifikowanie i doświadczenie kadr ośrodków pomocy społecznej i dobre rozeznanie środowiskowe świadczeniobiorców; - stosowanie instrumentów pracy socjalnej z klientami pomocy społecznej; - wzrost świadomości i potrzeby współpracy samorządu z organizacjami pozarządowymi - otwartość na współpracę; - istnienie potencjalnie dużych zasobów wolontariatu; - istnienie organizacji pozarządowych o celach prospołecznych; - istnienie podmiotów ekonomii społecznej; - dostateczna baza placówek oświatowych; - sprawnie działające środowiska strażaków-ochotników;	rozdz. 3.2. diagnozy	- mała aktywność społeczna i niskie wsparcie inicjatyw obywatelskich; - niedostateczna liczba form i miejsc aktywizacji i integracji dla osób wykluczonych społecznie (np. kursy, doradztwo zawodowe i psychologiczne, działania środowiskowe i integracyjne); - zanikanie tradycji, dziedzictwa kulturowego i tradycyjnych zawodów; - niski lub niewystarczający poziom rozwoju infrastruktury społecznej (ochrona zdrowia, pomoc społeczna, oświata, kultura, kultura fizyczna); - brak lub niski poziom usług opiekuńczych dla osób tego wymagających (w tym dla osób starszych, niepełnosprawnych). - wysokie bezrobocie, w szczególności osób młodych; - dziedziczenie bezrobocia i biedy, alkoholizm; - starzenie się społeczeństwa; - pasywność klientów pomocy społecznej i niska motywacja do zmiany; - niedostateczny dostęp do opieki medycznej i poradnictwa specjalistycznego; - niedostateczna opieka nad osobami starszymi, chorymi, samotnymi i niepełnosprawnymi - częsty brak standaryzacji i profesjonalizacji pomocy, brak działań samopomocowych; - niedostateczna pomoc socjalna i wsparcie kierowane do potrzebujących rodzin, dzieci i młodzieży; - niedostateczna oferta zagospodarowania czasu wolnego; - dysproporcje w dostępie do infrastruktury społecznej, miejsc i ośrodków pomocy osób zagrożonych wykluczeniem społecznym; - utrudniony dostęp do rynku pracy i brak miejsc pracy dla osób niepełnosprawnych; - niedostateczne działania aktywizacyjne adresowane do osób bezrobotnych, w tym młodych bezrobotnych; - niedostateczna liczba pracowników socjalnych i ich wypalenie zawodowe pracowników socjalnych; - niedostatecznie rozwinięta sieć placówek pomocy społecznej i niedostateczna koordynacja działań między jednostkami pomocy społecznej, oświaty, organizacji społecznych, służby zdrowia, sądu, policji, parafii.	rozdz.3.2. diagnozy
gospodarcze			
- nowoczesne, zmodernizowane gospodarstwa rolne; - dostępność i dobra jakość wody; - szeroki dostęp do Internetu; - infrastruktura wodno-kanalizacyjna; - dobry stan infrastruktury drogowej; - dobre powiązania komunikacyjne większości gmin i położenie obszaru w korzystnej relacji przestrzennej	rozdz. 3.3. diagnozy	- niska aktywność i mobilność zawodowa mieszkańców, w tym niechęć do podejmowania pracy/lub podnoszenia kwalifikacji zawodowych; - brak terenów pod inwestycje; - zły stan dróg dojazdowych; - brak lub słaby dostęp do specjalistycznego doradztwa i szkoleń	rozdz. 3.3. diagnozy

do krajowego i regionalnego systemu komunikacji drogowej; - dobre warunki do rozwoju rolnictwa i przetwórstwa rolno-spożywczego; - bliskość miejskich rynków zbytu w Ciechanowie, Makowie Mazowieckim, Mławie i Przasnyszu; - istnienie atrakcji turystycznych (przyrodniczych i kulturalnych) i dobre warunki do rozwoju gospodarki turystycznej; - położenie obszaru LGD na terenie Zielonych Płuc Polski; - poprawiająca się jakość techniczna dróg lokalnych; - zasoby siły roboczej o zróżnicowanych kwalifikacjach; - dobrze rozwinięta infrastruktura telekomunikacyjna		zawodowych podwyższających kwalifikacje; - słabo rozwinięta ogólnodostępna baz turystyczna oraz rekreacyjno-wypoczynkowa (ścieżki rowerowe i rekreacyjne, szlaki turystyczne, dydaktyczne, miejsca do uprawiania sportu i rekreacji); - słabo rozwinięta baza dystrybucji, przetwórstwa i przechowywania płodów rolnych; - słaba integracja i współpraca producentów rolnych; - małe zróżnicowanie działalności gospodarczej; - słaba absorpcja innowacji i efektów działań naukowo-badawczych; - niedostateczne kapitały własne przedsiębiorców na rozwój działalności gospodarczej; - zamortyzowanie majątku trwałego wielu przedsiębiorstw i gospodarstw rolnych; - niedostatecznie rozwinięty sektor agroturystyczny; - brak rozwiniętych produktów turystycznych; - niedostateczna baza noclegowo-gastronomiczna;	
środowiskowe i kulturowe			
- sprawny system selektywnej zbiórki i zagospodarowania odpadów; - dobry stan środowiska przyrodniczego; - korzystne warunki naturalne dla rozwoju proekologicznego rolnictwa; - wysokie walory krajobrazowe; - wysoki poziom bioróżnorodności (wielość gatunków roślin i zwierząt) - niezdegradowane i dobrej jakości gleby; - istnienie obszarów chronionego krajobrazu, obszarów chronionych i rezerwatów przyrody; - kompleksy leśne i użytki zielone - dobra jakość powietrza; - brak uciążliwego dla środowiska przemysłu; - istnienie sieci szlaków turystycznych, w tym ścieżek rowerowych; - istnienie wielu zabytków kultury materialnej; - ciekawa historia regionu; - działalność grup kulturalnych i artystycznych kultywujących tradycje; - cykliczne imprezy kulturalne i historyczne - aktywność gminnych ośrodków kultury i bibliotek publicznych	rozdz. 3.4. diagnozy	- słabe wykorzystanie odnawialnych źródeł energii (ze słońca, wiatru, biomasy, biogazu); - brak biologicznych oczyszczalni ścieków; - zanieczyszczenie środowiska przyrodniczego (powietrza, gleb, lasów, wód) ze strony intensywnego rolnictwa; - zanieczyszczenie powietrza z lokalnych źródeł grzewczych (tzw. niska emisja) - niskie zasoby wód stojących i płynących; - niski poziom retencjonowania wód; opadowych; - azbestowe pokrycia dachowe; - niska emisja z gospodarstw domowych; - degradacja materialna wielu zabytków kulturowych; - niedoinwestowanie obiektów kulturowych i grup kultywujących tradycje kulturalne, artystyczne i historyczne	rozdz. 3.4. diagnozy
Szanse	**Odniesienie do diagnozy**	**Zagrożenia**	**Odniesienie do diagnozy**
społeczne			
- wykorzystanie instrumentów aktywnej polityki społecznej i ekonomii społecznej (tworzenie KIS, CIS, ZAZ, Spółdzielni Socjalnych); - podejmowanie działań w zakresie profilaktyki problemów społecznych; - efektywne wykorzystanie zasobów wolontariatu; - rozwój systemu usług społecznych, opiekuńczych, pomocowych i socjalnych; - rozwój poradnictwa specjalistycznego; - zwiększenie koordynacji i zintegrowania pomocy adresowanej do osób zagrożonych społecznym wykluczeniem; - rozwój społeczeństwa informacyjnego i e-usług;	rozdz. 3.2. diagnozy	- pogłębianie się zjawiska ubóstwa i bezrobocia - wzrost barier w dostępie do specjalistycznej opieki medycznej i badań, w tym zbyt niskie nakłady na służbę zdrowia; - brak wolontariuszy i zanik solidarności społecznej; - niedostosowanie kształcenia do potrzeb rynku pracy; - brak inwestorów i inwestycji tworzących miejsca pracy; - trwała emigracja ludności (szczególnie ludzi młodych) do miast i za granicę; - słaba kondycja ekonomiczna sektora pozarządowego; - rozpad więzi społecznych; - wzrost destruktywnych postaw śród młodzieży (agresja, używki, środki odurzające); - obniżanie się wieku inicjacji alkoholowej	rozdz. 3.2. diagnozy

- wykorzystanie istniejącej infrastruktury edukacyjnej do ulokowania nowych kierunków kształcenia, bardziej przystosowanych do potrzeb obecnego rynku pracy i potrzeb społecznych; - rozwój innowacji społecznych; - wykorzystanie potencjału gminnych bibliotek publicznych; - rozwój rynku pracy; - rozwój polityki prorodzinnej; - wykorzystanie funduszy europejskich na działania prospołeczne i kulturalne; - dodatni przyrost naturalny i zahamowanie spadku liczby mieszkańców;		i narkotykowej; - dalsze starzenie się społeczeństwa i niż demograficzny; - niestabilność rynku pracy; - kryzys finansów publicznych i niedofinansowanie systemu pomocy społecznej; - wzrost liczy rodzin dysfunkcyjnych - częste zmiany przepisów prawnych i zasad finansowania zadań publicznych; - rozrost biurokracji;	
gospodarcze			
- zmiana pokoleniowa w gospodarce rolnej; - rozwój spółdzielczości rolniczej i tworzenie grup producenckich; - wzrost ruchu turystycznego w regionie; - rozwój produkcji metodami ekologicznymi; - rozwój ekoturystyki; - rozwój produktów lokalnych; - efektywne wykorzystanie marki Zielone Płuca Polski; - rozwój ekoinnowacji; - rozwój współpracy międzysektorowej; - rozwój instytucji wspierających przedsiębiorczość; - wzrost popytu na produkty ekologiczne oraz na produkty lokalne, w tym kulturowe - wykorzystanie potencjału edukacyjnego regionu (szkół wyższych); - rozwój działalności pozarolniczej; - rozwój sektora usług społecznych i socjalnych oraz ekonomii społecznej; - dywersyfikacja energetyki, rozwój energetyki obywatelskiej i prosumpcji; - rozwój sektora usług w oparciu i technologie informacyjno-komunikacyjne i cyfryzację;	rozdz. 3.3. diagnozy	- marginalizacja gospodarcza obszarów wiejskich - koncentracja rozwoju w metropoliach; - spadek zamożności społeczeństwa i siły nabywczej na produkty lokalne i turystyczne; - wzrost kosztów działalności rolniczej i gospodarczej; - pogorszenie warunków finansowania przedsięwzięć; - pogorszenie klimatu i warunków wymiany gospodarczej; - postępująca dekapitalizacja energetycznych sieci przesyłowych; - zwiększanie zadań samorządów lokalnych bez zabezpieczenia odpowiedniego finansowania; - rozdrobnienie gruntów rolnych i budowlanych; - nielegalne zatrudnienie i szara strefa;	rozdz.3.3. diagnozy
środowiskowe i kulturowe			
- wzrost świadomości i wrażliwości ekologicznej społeczeństwa; - wykorzystanie dostępnych instrumentów wsparcia rozwoju OZE i innych ekoinnowacji; - rozwój retencji wodnej, w tym odtwarzanie dawnych oczek wodnych i mokradeł śródpolnych w celu poprawy stosunków wodnych, - rozwój zadrzewień śródpolnych, przydrożnych i nadwodnych w celu ochrony różnorodności biologicznej i retencji wilgoci w glebach; - kompleksowe działania na rzecz zwiększania i ochrony bioróżnorodności; - rozbudowa infrastruktury i urządzeń turystycznych kanalizujących ruch turystyczny - ochrona przyrody przed antropopresją; - adaptacje do zmian klimatu; - lokalny monitoring przyrodniczy; - wzrost zainteresowania polską historią i kulturą, także regionalną i lokalną (w tym kulinarną); - wzrost zainteresowania mieszkańców miast obszarami wiejskimi; - zwiększenie atrakcyjności zabytków i zasobów kulturowych;	rozdz. 3.4. diagnozy	- wzrost zanieczyszczenia środowiska (gleb i wód) pozostałościami agrochemii; - zmniejszanie i zanik wsparcia dla energetyki odnawialnej; - spadek różnorodności biologicznej; - zagrożenia klimatyczne i zagrożenia bezpieczeństwa ekologicznego - klęski żywiołowe; - rozwój intensywnego i schemizowanego rolnictwa i farm przemysłowego chowu zwierząt; - niezrównoważony ekologicznie rozwój gospodarczy; - zbyt intensywna gospodarka leśna; - zwiększająca się populacja zwierzyny dzikiej czyniących szkody w uprawach - niekontrolowany rozwój turystyki na terenach cennych i wrażliwych przyrodniczo; - indywidualna i chaotyczna zabudowa terenów cennych przyrodniczo; - niedostateczna wiedza społeczności lokalnych o dziedzictwie kulturowym i historii swojego regionu. - niedostateczna promocja walorów kulturowych i atrakcji turystycznych (brak produktów turystycznych); - wzrost liczby bezdomnych zwierząt	rozdz. 3.4. diagnozy

Tabela nr. 12. Analiza SWOT.

Wnioski z analizy SWOT - z zachowaniem ich trójpodziału na: społeczne, gospodarcze i środowiskowo-kulturowe - posłużyły za podstawę wyznaczania kierunków działań i interwencji warstwy programowej LSR oraz jej struktury celów. Wnioskowane z Analizy SWOT cele i typy pożądanych przedsięwzięć wynikają z tego, aby: jak najlepiej wykorzystać i zachować mocne strony obszaru; minimalizować słabe strony i problemy; jak najlepiej wykorzystać pojawiające się szanse oraz w jak największym stopniu uniknąć zagrożeń, zaspokajając jednocześnie zdiagnozowane potrzeby mieszkańców.

V. Cele i wskaźniki

5.1. Cele i wskaźniki ich realizacji

Na podstawie przeprowadzonej diagnozy społecznej, analizy SWOT, wyników ankiet badawczych i rezultatów długotrwałych konsultacji społecznych sformułowaliśmy cele ogólne i szczegółowe programu działań LSR. Cele ogólne odpowiadają diagnozie w podziale na trzy obszary: 1. społeczny, 2. gospodarczy i 3. środowiskowo-kulturowy. Problemy LGD, w tym wymienione jako słabe strony w analizie SWOT, do których odnoszą się cele szczegółowe, zostały ujęte w tabelarycznej matrycy logicznej w kol. pierwszej.

Cel ogólny nr 1 to: Wzrost kapitału ludzkiego i społecznego na obszarze LGD
Cele szczegółowe tego celu ogólnego odnoszą się do społecznej części analizy SWOT i mają wzmocnić trwałe podstawy rozwoju aktywności społecznej i gospodarczej społeczności LGD: 1) Aktywizacja niepracującej młodzieży i absolwentów - dedykowany pierwszej grupie defaworyzowanej; 2) Podwyższanie kompetencji i kwalifikacji zawodowych - adresowany do osób niepracujących (bezrobotnych), w tym do kobiet i innych grup defaworyzowanych na rynku pracy, celem ułatwienia im aktywizacji zawodowej; 3) Animacja i organizacja zajęć dla dzieci i młodzieży oraz osób starszych i niepełnosprawnych - likwidujący braki w ofercie aktywności społecznej wielu grup; 4) Rozwój wolontariatu, samopomocy i usług społecznych - wspierający samoorganizację i samopomoc społeczną. Cel 5) Wzmocnienie potencjału LGD i jakości obsługi beneficjentów - ma zapewnić właściwe zarządzanie LGD i efektywną realizację LSR.
Cele szczegółowe 1 i 2 adresują problemy okr. w diagnozie w podrozdz. 3.2.2, dotyczące niepracujących osób młodych, kobiet, w szczególności 50+, osób bezrobotnych oraz osób niepełnosprawnych i mających problemy materialne. Cele 3 i 4 odnoszą się - w strukturze przedsięwzięć określonych w Planie działania - do rozwiązywania problemów okr. w podrozdz. 3.2.1 diagnozy, w szczególności problemów rodzin wielodzietnych, bezradnych opiekuńczo i wychowawczo, osób niepełnosprawnych, chorych i starych. Do działań tych angażowane będą zasoby wolontariatu, potencjał organizacji pozarządowych i przedsiębiorstw społecznych, okr. w podrozdz. 3.2.3. Planuje się również wykorzystać otwartość instytucji gminnych (wskazywanych w SWOT) do rozwoju współpracy w zakresie koordynowania i programowania wsparcia dla grup wykluczonych i tworzenia kompleksowej infrastruktury i sieci wsparcia społecznego. Cel czwarty odpowiada na słabe strony społeczne SWOT stymulując rozwój rynku usług socjalnych dla grup dotkniętych problemami społecznymi wym. w podrozdz. 3.2.1, jak usługi: opiekuńcze, pielęgnacyjne, zdrowotne, rehabilitacyjne, wychowawcze, edukacyjne, animacyjne. Cele 1-4 w perspektywie zadaniowej wpisują się z kolei w uwarunkowania okr. w podrozdz. 3.2.4. Cel 5 dotyczy działań związanych z bieżącym funkcjonowaniem LGD i działaniami komunikacyjnymi i aktywizacyjnymi.

Cel ogólny nr 2 to: Rozwój przedsiębiorczości i kapitału gospodarczego na obszarze LGD.
Będzie on osiągany za pośrednictwem czterech celów szczegółowych: 1) Rozwój i dywersyfikacja działalności gospodarczej - wspierający działalność pozarolniczą, okołorolniczą, przetwórczą oraz rozwój szeroko rozumianego sektora usług społecznych, angażujących osoby z grup defaworyzowanych; 2) Wzrost jakości usług i produktów lokalnych - wspierający współpracę gospodarczą w celach marketingowych i kreowania produktów lokalnych; 3) Rozwój usług socjalnych i przedsiębiorczości społecznej - stymulujący rozwój usług socjalnych na rzecz ludności oraz osób zagrożonych społecznym wykluczeniem; 4) Dobre warunki komunikacyjne i inwestycyjne - poprawiający techniczne warunki działalności społeczno-gospodarczej. Cele szczegółowe oraz przedsięwzięcia planowane do realizacji i określone w Planie działania wykorzystują mocne strony gospodarcze obszaru LGD wym. w analizie SWOT oraz określone tam szanse, przeciwdziałając słabym stronom i wychodząc naprzeciw zagrożeniom. Cel pierwszy odpowiada na dominację struktury produkcyjnej rolnictwa, wspierając zatrudnienie i miejsca pracy w sferze usług okołorolniczych i przetwórstwa produktów rolno-spożywczych - o których mowa w podrozdz. 3.3.1 diagnozy i wykorzystuje mocne strony gospodarcze; cel drugi zaś koncentruje się na potrzebie wzrostu jakości produktów i usług lokalnych, współpracy producentów i działaniach marketingowych, w tym z wykorzystaniem usług elektronicznych - wzmocnieniu słabych stron gospodarczych obszaru ujmowanych w SWOT. Cel trzeci adresuje problemy społeczne wym. w rozdz. 3.2 diagnozy promując rozwój rynku usług socjalnych, świadczonych przez organizacje pozarządowe, przedsiębiorstwa społeczne i podmioty indywidualne, w tym ich kontraktację ze strony gmin. Cel czwarty eliminuje braki w infrastrukturze drogowej i turystycznej utrudniające rozwój gospodarczy i włączenie społeczne, o których mowa w SWOT.

Cel ogólny nr 3: Wykorzystanie kapitału przyrodniczego i kulturowego obszaru LGD

Cele szczegółowe przybliżające jego realizację to: 1) Reaktywacja, zachowanie i promocja lokalnego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego - umożliwiająca wykorzystanie gospodarcze zasobów LGD dla celów turystycznych; 2) Rozwój turystyki i ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury turystycznej - dla stworzenia bazy materialnej i technicznej rozwoju ruchu turystycznego; 3) Rozwój rolnictwa ekologicznego i wykorzystanie odnawialnych źródeł energii - wspierający ekologizację wsi; 4) Ochrona wartości krajobrazowych i wzrost bioróżnorodności - podnoszący estetykę i atrakcyjność wsi i krajobrazu wiejskiego. Cel 5) Rozwój współpracy na rzecz promocji produktu turystycznego - dotyczy dalszego współdziałania międzyregionalnego i międzynarodowego LGD na rzecz innowacyjnego rozwoju turystyki wiejskiej. Cel 1 i 2 bazuje na mocnych stronach przyrodniczych i kulturowych obszaru LGD wyszczególnionych w rozdz. 3.4 diagnozy i SWOT oraz wykorzystuje szanse związane z

ekorozwojem i upowszechnianiem gospodarki turystycznej i jej podstaw infrastrukturalnych oraz oferty kulturalnej. Cel 3 i 4 wypełnia lukę ekologiczną związaną z niedostatecznym ekorozwojem obszaru LGD i jakością kapitału przyrodniczego, o czym mowa na końcu rozdziału 3.4.3. i w słabych stronach analizy SWOT. Cel 5 ma charakter przekrojowy i zmierza do stworzenia kompleksowego produktu turystycznego obszaru LGD i regionów partnerskich i wypracowania skutecznych kanałów i instrumentów jego promocji.

Tabelaryczna struktura celów ogólnych i szczegółowych, przedsięwzięć, grup celowych oraz wskaźników produktów, rezultatów i oddziaływań znajduje się w załączniku nr. 1. Matryca logiczna znajduje się w załączniku nr 2.

Wymienione cele obejmują i integrują działalność branż gospodarczych: produkcji rolnej i przetwórstwa produktów rolnych, usług społecznych oraz działalność turystyczną i ochronę środowiska. Działania ich dotyczące zostały ujęte w formie przedsięwzięć i wymienione w planie działania wraz z odpowiednimi rezultatami i wskaźnikami. Struktura wskaźników osiągania celów szczegółowych - rezultatów - oraz realizacji przedsięwzięć - produktów działań LSR zostały określone na bazie rekomendowanych wskaźników PROW. Planowane do osiągnięcia w wymiarze czasowym LSR rezultaty pozwolą wymiernie zmniejszyć problemy o charakterze społecznym, gospodarczym i ekologicznym obszaru LGD określone w diagnozie oraz słabe strony ujęte w analizie SWOT.

Wskaźniki oddziaływania - realizacji celów ogólnych - wpisują się w odpowiednie wskaźniki celów strategicznych Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego. Dla obszaru: gospodarka to: nakłady na działalność innowacyjną przedsiębiorstw i sektora usług w woj. maz. (wartość bezwzgl.). Dla obszaru: społeczeństwo, to: udział aktywnych zawodowo pracujących w wieku produkcyjnym w ogólnej liczbie osób w wieku produkcyjnym (wzrost procentowy); udział osób dorosłych uczestniczących w kształceniu i szkoleniach w grupie osób w wieku 25 - 64 lata (wzrost procentowy). Dla obszaru: kultura i dziedzictwo to: udział podmiotów sektora kreatywnego w liczbie podmiotów ogółem (wzrost procentowy). W odniesieniu do Planu Rozwoju Ekonomii Społecznej na Mazowszu na lata 2013-2020, realizacja przedsięwzięć poświęconych rozwojowi sektora pozarządowego i podmiotów ekonomii społecznej, przewidzianych w ramach celu 1 i 2 ogólnego przyczyni się do realizacji wskaźników Planu, jak:
- liczba PES działających na rynku powyżej dwóch lat,
- liczba nowo powstałych PES,
- liczba inicjatyw wzajemnościowych i samopomocowych podjętych w ciągu roku,
- liczba miejsc pracy stworzona w PES w ciągu roku.

5.2. Kierunki działań i wsparcia

W obecnej strukturze celów LSR zdecydowaliśmy się zachować dotychczasowy trójpodział celów ogólnych. W pytaniach ankietowych dotyczących określenia potrzeby kontynuowania dotychczasowych działań i kierunków wsparcia - celów strategicznych realizowanych w latach 2007 - 2013 - najwięcej punktów ważonych uzyskał "Wielofunkcyjny rozwój obszaru LGD poprzez rozwój mikroprzedsiębiorczości i różnicowanie działalności gospodarczej mieszkańców". Na drugim miejscu znalazł się "Wzrost kapitału społecznego na obszarze LGD", zaś na trzecim "Rozwój turystyczny obszaru w oparciu o zasoby przyrodnicze i kulturowe". W odniesieniu do celów szczegółowych LSR LGD „Ciuchcia Krasińskich" w latach 2007-2013 gradacja preferencji dotyczących potrzeby ich kontynuacji wyrażonych w ankietach, według uzyskanych punktów warzonych przedstawia się następująco:
1. Aktywna informacja i promocja ruchu turystycznego na obszarze LGD
2. Rozwój funkcji turystycznej obszaru LGD
3. Wzrost jakości usług i produktów na obszarze LGD
4. Ochrona wartości krajobrazowych terenów obszaru LGD
5. Rozwój mikroprzedsiębiorczości na obszarze LGD
6. Wzmocnienie potencjału LGD „Ciuchcia Krasińskich"
7. Rozwój rolnictwa ekologicznego i wykorzystania energii ze źródeł odnawialnych
8. Integracja grup społecznych i gmin na obszarze LGD
9. Zachowanie tradycji lokalnych i tożsamości społeczności lokalnych
10. Wspieranie tworzenia pozarolniczych miejsc pracy
11. Pobudzenie aktywności mieszkańców

Zgodnie z wynikami ankiet i konsultacji społecznych w strukturze celów szczegółowych LSR uwzględniono potrzebę kontynuowania określonych działań, rozbudowano jednak spektrum działań związanych z rozwojem działalności pozarolniczej, zgodnie z wynikami konsultacji, w kierunku rozwoju usług społecznych i socjalnych. Jeśli chodzi o rodzaje działań wymagających wsparcia w zakresie generowania lokalnych miejsc pracy, mieszkańcy LGD wytypowali wg. kolejności:

1. wsparcie finansowe „na starcie" (fundusze pomocowe, dotacje, kredyty) - (40,1%);
2. edukacja i szkolenia podnoszące kompetencje w podejmowaniu i prowadzeniu działalności gospodarczej (36,6%);
3. ułatwienia w korzystaniu z unijnych i krajowych środków pomocowych (szkolenia, doradztwo, pomoc w przygotowaniu wniosków, itp.) - (34,3%);

Na dalszych pozycjach znalazły się: wsparcie inwestycyjne mikro i małych przedsiębiorstw poprawiające ich konkurencyjność (27%); wspieranie współpracy między prowadzącymi działalność gospodarczą (na obszarze LGD) w zakresie rozwijania rynków zbytu produktów lub usług lokalnych, w tym ułatwienia w dostawach i zbycie produktów rolnych oraz świadczeniu usług turystycznych (agroturystycznych) - (22%); wsparcie inwestycji związanych z wykorzystaniem energii odnawialnej i oszczędzaniem energii (21,1%). Na dalszych pozycjach preferencji znalazły się: tworzenie i rozwój inkubatorów przetwórstwa lokalnego tj. obiektów służących przetwarzaniu produktów rolnych dla lokalnych producentów (20,1%);

promowanie produktów lub usług z obszaru LGD, w tym pomoc przy kreowaniu marki produktu lokalnego (19,6 %); wsparcie działań przedsiębiorczości społecznej (ekonomii społecznej) i rozwój lokalnych partnerstw publiczno-społecznych (19,4%); wsparcie inwestycji w obiekty budowlane przeznaczone na cele promocji lokalnych produktów (bez targowisk) - (9%).

Określone wyżej preferencje mieszkańców pozwalają optymalnie zaplanować zarówno strukturę celów szczegółowych i wskazanych do realizacji przedsięwzięć, jak i szacowane wielkości środków przeznaczane na poszczególne rodzaje działań. W aspekcie społecznym i ekologicznym do najbardziej pożądanych rodzajów działań wymagających wsparcia należą:
1. wspieranie osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym (kluby samopomocy, świetlice środowiskowe, przedsiębiorczość społeczna, ułatwienie dostępu do Internetu) - (41%);
2. podnoszenie wiedzy społeczności lokalnych w zakresie ochrony środowiska i zmian klimatycznych (37,5%);
3. rozwój ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury turystycznej i rekreacyjno-wypoczynkowej (25,6%).
Na dalszych pozycjach uplasowały się: promowanie lokalnej kultury i sztuki (24,7%); budowa/przebudowa publicznych dróg gminnych lub powiatowych, łączących obiekty użyteczności publicznej (w których świadczone są usługi społeczne, zdrowotne, opiekuńczo-wychowawcze lub edukacyjne dla ludności lokalnej) - (23,3%); rozwój ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury kulturalnej (21,5%); wprowadzanie innowacyjnych rozwiązań technologicznych i organizacyjnych 17,9%.

Odnośnie planów wnioskowania o środki na realizację przedsięwzięć i operacji w okresie programowym do 2022 r. zamiar złożenia wniosku deklaruje ponad 40% mieszkańców (44,4%). Hierarchia dziedzin, w ramach których mieszkańcy planują realizację przedsięwzięć przedstawia się następująco:
1. rewitalizacja turystyczna miejscowości wiejskich (16%);
2. wsparcie przedsiębiorczości (12,9%);
3. organizowanie społeczności lokalnej i animacji społecznej (10,3);
4. rozwój ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej lub kulturalnej (8,2%);
5. zachowanie dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego (7,4%);
6. aktywna integracja środowisk zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym (7,1%);
7. podnoszenie kompetencji osób w zakresie zakładania działalności gospodarczej, rozwoju przedsiębiorczości lub dywersyfikacji źródeł dochodów, w szczególności rolników i osób długotrwale bezrobotnych (6,2%);
8. rozwój produktów lokalnych i rynków zbytu (5,4%);
9. rozwój przedsiębiorczości społecznej (5,3%);
10. podnoszenie wiedzy w zakresie ochrony środowiska, zmian klimatycznych, a także innowacji (4,1%).

Do innych wskazywanych w ankietach oczekiwanych obszarów wsparcia należą: rozwój kultury społecznej, fizycznej i sportu, drogi, odnawialne źródła energii. Określona priorytetyzacja wskazań ułatwia optymalizację alokacji środków w ramach poszczególnych celów i programowanych przedsięwzięć.

5.3. Projekty współpracy

W perspektywie 2016 - 2022 LGD zamierza kontynuować współpracę z dotychczasowymi partnerami LGD: "LGD Zielne Sioło" oraz partnerem litewskim LGD rejonu Jonava „Jonavos rajono savivaldybės vietos veiklos grupė". W ramach planowanej współpracy przewiduje się kontynuowanie wspólnych przedsięwzięć na rzecz rozwoju turystyki wiejskiej i rozbudowy produktu turystycznego na bazie identyfikowanych zasobów kulturowych, przyrodniczych i kulinarnych regionów partnerskich, pod przewodnim hasłem "Tradycja i innowacje".

W perspektywie do 2020 r. zamierzamy również nawiązać współprace z nową LGD "Suwalsko-Sejneńska LGD" z woj. podlaskiego, leżącą na szlaku Polska-Litwa, w celu wzbogacenia naszej oferty, rozbudowy potencjału turystycznego, PR-owego i marketingowego oraz wymiany doświadczeń. Przede wszystkim zależy nam na rozwoju lokalnej, regionalnej i polsko-litewskiej przedsiębiorczości lokalnych podmiotów społecznych i gospodarczych, w celu rozwoju rynku pracy w sektorze turystyki wiejskiej i produktów lokalnych. Do szczegółowych celów naszej współpracy należą:
- wspieranie i rozwój jakości lokalnych i regionalnych produktów turystycznych (w tym kulturowych i przyrodniczych) z wykorzystaniem innowacyjnych rozwiązań TIK i smart;
- wspieranie i rozwój jakości i ekologiczności lokalnych produktów kulinarnych popartych odpowiednimi certyfikatami;
- rozwój promocji i marketingu międzyregionalnego i międzynarodowego produktów lokalnych i turystycznych;
- dalszy rozwój współpracy regionów partnerskich w obszarach: społecznym; gospodarczym i ekologicznym.

Zgodnie z wytyczną programu Leader, jaką jest innowacyjność, planujemy realizację przedsięwzięć w kierunku e-turystyki wiejskiej. Przedmiotem współpracy LGD będzie m. in. opracowanie produktów turystycznych LGD - kulturowych i przyrodniczych - w adaptacji e-turystycznej smart, jak mobilne aplikacje na smartfony dla odwiedzających LGD turystów z atrakcyjnymi prezentacjami ofert turystycznych i aplikacji mapowych: tras turystycznych (w tym pieszych i rowerowych); noclegów (w tym agroturystycznych); atrakcji turystycznych; punktów gastronomicznych; produktów lokalnych i pamiątek i miejsc ich zakupu; specyfik lokalnych, animacji tematycznych, itp. Aplikacje te będą interaktywne i będą umożliwiały komentarze turystów (a tym samym stałe doskonalenie produktów turystycznych). Prace LGD w ramach współpracy polegać będą m. in. na zbieraniu danych do tych aplikacji i ich testowaniu, a docelowo na uruchomieniu oferty.
Szczegóły planowanych przedsięwzięć zostaną dopracowane w ramach projektów współpracy - krajowego i ponadnarodowego.

VI. Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru

Zasady wyboru wniosków - operacji indywidualnych beneficjentów - do dofinansowania w ramach realizacji LSR dokonuje Rada decyzyjna LGD zgodnie z **Regulaminem Rady LGD "Północne Mazowsze"** i załącznikami do tego regulaminu. Weryfikacji formalnej wniosków złożonych w konkursowym naborze wniosków oraz oceny zgodności operacji z Programem i LSR, jak również ustalenia kwot wsparcia Rada decyzyjna dokonuje w przeciągu 45 dni od upływu terminu składania wniosków o udzielenie wsparcia. Procedura oceny każdego wniosku musi być poprzedzona ustaleniem wymaganego kworum i zachowaniem odpowiedniego parytetu w procedurze oceny i wyboru operacji. Wynik negatywny weryfikacji formalnej lub oceny zgodności z Programem skutkuje odrzuceniem wniosku z dalszej oceny, a wnioski, które przeszły pozytywnie etap weryfikacji poddane są dalszej ocenie. Głosowanie w sprawie wyboru operacji odbywa się wyłącznie poprzez wypełnienie kart i obejmuje:

- ocenę zgodności operacji z LSR przeprowadzaną przy użyciu Karty oceny zgodności operacji z LSR,
- ocenę zgodności z lokalnymi kryteriami przyjętymi przez LGD, przeprowadzane przy użycia „Karty oceny operacji według lokalnych kryteriów LGD".

Wykaz tych kryteriów, ustalonych w wyniku konsultacji grupy roboczej LGD na podstawie Wytycznych MRiRW i innych dokumentów, jak również doświadczeń LGD z poprzedniego okresu programowania, umieszczono w załączniku nr 5 do LSR.
Po oddaniu wypełnionych kart Prezydium sprawdza prawidłowość wyliczenia sumy punktów oraz poprawność wypełnienia danych dotyczących ocenianego wniosku, a po zebraniu wypełnionych prawidłowo wypełnieniu kart zbiorczych, stanowiących załącznik do Protokółu z posiedzenia Rady, sumuje liczbę punktów przyznanych przez oceniających. Minimalną liczbę punktów otrzymanych w wyniku oceny według lokalnych kryteriów LGD kwalifikującą operację do dalszego procedowania ustala się na dwanaście punktów. Operacja, która nie spełnia punktowego kryterium zgodności z LSR zostaje wyłączona z dalszej procedury oceny operacji. W stosunku do każdej operacji będącej przedmiotem posiedzenia Rady podejmowana jest przez Radę decyzja w formie uchwały o wybraniu bądź nie wybraniu operacji do finansowania. Uchwały w sprawie przyjęcia operacji do finansowania ustalające kolejność na listach rankingowych według liczby uzyskanych punktów oraz uchwały o nie wybraniu operacji do dofinansowania wymagają przegłosowania. Ustalenie kwoty wsparcia odbywa się w oparciu o postanowienia zawarte w Wytycznych. Rada może ustalić kwotę wsparcia dla danej operacji w wyniku weryfikacji kwalifikowalności kosztów wskazanych we wniosku. W wyniku stwierdzenia niekwalifikowalności danego kosztu kwota pomocy ulega odpowiedniemu zmniejszeniu. W terminie 7 dni od dnia zakończenia wyboru operacji, I.GD informuje pisemnie wnioskodawcę o wynikach oceny wyboru operacji zgodnie z art. 21 ust 5 ustawy o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności.

Procedura wyboru i oceny grantów w ramach projektów grantowych

LGD realizuje projekty grantowe, o których mowa w art. 14 ust. 5 ustawy o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności. Projekt grantowy jest operacją, której beneficjent będący LGD udziela innym podmiotom wybranym przez LGD, zwanym dalej „grantobiorcami", grantów będących środkami finansowymi programu powierzonymi przez LGD grantobiorcom na realizację zadań służących osiągnięciu celu tej operacji (operacja grantowa). Wartość każdego zadania służącego osiągnięciu celu projektu grantowego, jakie ma być zrealizowane przez grantobiorcę jest określona w LSR i nie będzie niższa niż 5 tys. złotych. Zadania służące osiągnięciu celu projektu grantowego (operacje grantowe) muszą bezpośrednio lub pośrednio zmierzać do osiągnięcia celów LSR. Miejscem realizacji operacji grantowej jest obszar LSR, z wyłączeniem projektów informacyjnych i promocyjnych LSR lub LGD. Grantobiorcą mogą być: organizacje pozarządowe o charakterze non-profit (np. stowarzyszenia, fundacje, kluby sportowe, organizacje turystyczne); osoby prawne, w tym m.in. kółka rolnicze, JST z wyłączeniem województw, ich związki bądź ich jednostki organizacyjne, organizacje pozarządowe, spółdzielnie, kościoły, związki wyznaniowe; jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, którym ustawy przyznają zdolność prawną. Grantobiorcą nie może być przedsiębiorca w rozumieniu ustawy z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej oraz podmiot wykluczony z możliwości otrzymania dofinansowań przeznaczonych na realizację programów finansowanych z udziałem środków europejskich. Procedury wyboru i oceny wniosków w ramach projektów grantowych realizowanych przez LGD „Północne Mazowsze" zawarte są w **Zasadach i procedurach ogłaszania oraz przeprowadzania otwartego naboru wniosków o powierzenie grantów** stanowiących załącznik do niniejszego Regulaminu Rady LGD "Północne Mazowsze".

Procedura ogłaszania naboru wniosków

LGD występuje do Zarządu Województwa Mazowieckiego z wnioskiem o uzgodnienie terminu naboru wniosków o udzielenie wsparcia, o którym mowa w art. 35 ust l lit b Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006 (Dz. Urz. UE L 347 z 20.12.2013);1303/2013, na operacje realizowane przez podmioty inne niż LGD nie później niż 30 dni przed planowanym terminem rozpoczęcia biegu terminu składania tych wniosków.
Wraz z wnioskiem LGD przesyła projekt ogłoszenia o naborze wniosków o udzielenie wsparcia, o którym mowa w art. 35 ust l lit b rozporządzenia nr 1303/2013, na operacje realizowane przez podmioty inne niż LGD, które zawiera w szczególności:

1) wskazanie:
   a) terminu i miejsca składania tych wniosków,
   b) formy wsparcia,
   c) zakresu tematycznego operacji;
2) obowiązujące w ramach naboru:
   a) warunki udzielenia wsparcia,
   b) kryteria wyboru operacji wraz ze wskazaniem minimalnej liczby punktów, której uzyskanie jest warunkiem wyboru operacji;

3) informacje o wymaganych dokumentach, potwierdzających spełnienie warunków udzielenia wsparcia oraz kryteriów wyboru operacji;
4) wskazanie wysokości limitu środków w ramach ogłaszanego naboru;
5) informację o miejscu udostępnienia LSR, formularza wniosku o udzielenie wsparcia, formularza wniosku o płatność oraz formularza umowy o udzielenie wsparcia;

Po pozytywnym uzgodnieniu z Zarządem Województwa Mazowieckiego terminu naboru wniosków i treści ogłoszenia o naborze wniosków, LGD zamieszcza ogłoszenie o naborze wniosków o udzielenie wsparcia, w szczególności na swojej stronie internetowe, nie wcześniej niż 30 dni i nie później niż 14 dni przed planowanym terminem rozpoczęcia biegu terminu składania tych wniosków.

Innowacje w kryteriach wyboru operacji

Zgodnie z kryteriami wyboru przez innowacyjność rozumie się wdrożenie nowego na danym obszarze lub znacząco udoskonalonego produktu, usługi, procesu, organizacji lub nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych. Innowacyjność LSR wyraża się na kilku poziomach, w tym w ramach kryteriów oceny operacji. W tym kontekście przyjęto szeroką, nie ograniczoną tylko do wymiaru technicznego i elektronicznego, definicję innowacji, w tym ekoinnowacji i innowacyjności społecznej. W procesie składania aplikacji projektowych, obok opisu innowacyjności technicznej, organizacyjnej lub produktowej, wnioskodawcy będą zobligowani do wykazania, na ile planowane do realizacji operacje będą miały pozytywny wpływ na otoczenie przyrodnicze i społeczne, w szczególności to najbliższe oraz jak będzie to mogło być mierzone. Jednym z kluczowych kryteriów oceny innowacyjności operacji będzie wykorzystanie lokalnych (endogennych) zasobów (gospodarczych, społecznych, lokalizacyjnych, przyrodniczych, turystycznych, kulturowych, kulinarnych, rzemieślniczych, tradycji) w niekonwencjonalny, interesujący sposób, w tym np. z zastosowaniem cyfrowych technologii informacyjno-komunikacyjnych TIK.

VII. Plan działania

Rodzaje i zasady dostępnego w ramach LSR wsparcia określa rozporządzenie MRiRW w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznania pomocy finansowej w ramach Poddziałania "Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność" objętego PROW na lata 2014 - 2020. W programie wsparcia LSR przewidziano następują typy planowanych przedsięwzięć, dla których wsparcie określono w budżecie (Planie działania):

1. Wzmocnienia kapitału społecznego, w tym przez podnoszenie wiedzy społeczności lokalnej w zakresie ochrony środowiska i zmian klimatycznych. Przedsięwzięcia w tym obszarze, przewidziane do realizacji w ramach celu 1-go ogólnego odpowiadają na potrzeby grup defaworyzowanych oraz grup zagrożonych wykluczeniem społecznym. Przewidziane wsparcie będzie miało głównie charakter miękki, ukierunkowany na rozwój kompetencji, kwalifikacji i umiejętności ułatwiających osobom z grup defaworyzowanych znalezienie i utrzymanie zatrudnienia. Operacje w tym zakresie będą również ukierunkowane na rozwój świadomości ekologicznej, animację aktywności osób starszych, dzieci, młodzieży i osób niepełnosprawnych, jak również na rozwój wolontariatu, wsparcia wzajemnego i samopomocy. Nabór projektów będzie miał charakter konkursów, w tym konkursów grantowych o wartości operacji od 5 do 50 tys. zł. Przedsięwzięcia w ramach tego typu wsparcia będą realizowane w ramach celu ogólnego 1-go LSR i celów szczegółowych: 1.1, 1.2, 1.3, 1.4 w limicie dostępnego wsparcia określonego w Planie działania.

2. Podejmowanie działalności gospodarczej – jest to odpowiedź na wskazywane przez mieszkańców problemy związane z wysokim poziomem bezrobocia, szczególnie wśród osób młodych do 29-go roku życia, kobiet w grupie wiekowej 50+. Wsparcie w tym zakresie (premia) wynosi 50 tys. zł i obejmuje 100% wartości przedsięwzięcia. Według dotychczasowego doświadczenia LGD, jak również powiatowych urzędów pracy, zainteresowanie tego typu wsparciem jest na obszarze LGD bardzo duże. Z uwagi na liczność zainteresowania tym rodzajem wsparcia, a jednocześnie ograniczoność środków, LGD zdecydowało o przyjęciu wsparcia na poziomie 50 tys. zł. Według dokonanych analiz pozwoli to na dostarczenie dostatecznego poziomu wsparcia dla podjęcia znaczącej liczby działalności gospodarczych - utworzenia nowych przedsiębiorstw - zaspokajających lokalne potrzeby w wymiernej skali i osiągnięcia odpowiedniej liczby miejsc pracy (rezultaty). Utworzone w wyniku realizacji operacji miejsca pracy powinny mieć trwałość min. 2 lat. Warunkiem otrzymania wsparcia będzie opracowanie efektywnego i realnego biznesplanu i jego realizacja. Przedsięwzięcia w tym obszarze będą realizowane w ramach celu 2-go LSR i celów szczegółowych 2.1, 2.2, 2.3 w limicie dostępnego wsparcia określonego w Planie działania.

3. Rozwijanie działalności gospodarczej - w ramach tego przedsięwzięcia premiowane będą te operacje zmian w przedsiębiorstwach, które tworzą nowe miejsca pracy i wprowadzają innowacyjne rozwiązania, w tym przyjazne dla środowiska i społeczności lokalnej. Poziom dofinansowania to 70% kosztów kwalifikowalnych operacji. Biorąc pod uwagę fakt, że o wsparcie mogą aplikować mikro i mali przedsiębiorcy, których liczba jest stosunkowo duża, kwota wsparcia wynosi od 50 do 90 tys. zł. Warunkiem otrzymania wsparcia będzie opracowanie efektywnego i realnego biznesplanu i jego późniejsza realizacja. Utworzone w wyniku realizacji operacji miejsca pracy powinny mieć trwałość min. 3 lat. Przedsięwzięcia w tym obszarze będą realizowane w ramach celu 2-go LSR i celów szczegółowych 2.1, 2.2, 2.3 oraz 3.3. w ramach celu ogólnego 3-go, w limicie dostępnego wsparcia określonego w Planie działania.

4. Współpraca gospodarcza i rozwój rynków zbytu produktów i usług lokalnych – jest to działanie służące integracji gospodarczej pomiędzy podmiotami funkcjonującymi na obszarze LGD, w tym rozwój spółdzielczości, w zakresie: skracania łańcuchów dostaw, świadczenia usług turystycznych, rozwoju rynków zbytu produktów przetwórczych i lokalnych. Warunkiem otrzymania wsparcia będzie nawiązanie porozumienia o współpracy gospodarczej oraz opracowanie i realizacja biznesplanu. Utworzone w wyniku realizacji operacji miejsca pracy powinny mieć trwałość min. 5 lat. Poziom dofinansowania wynosi do 90% kosztów kwalifikowalnych, a kwota wsparcia mieści się w przedziale 50 – 90 tys. zł. Przedsięwzięcia w tym obszarze będą realizowane w ramach celu 2-go LSR i celów szczegółowych 2.1, 2.2, 2.3 oraz 3.3. w ramach celu ogólnego 3-go, w limicie dostępnego wsparcia określonego w Planie działania.

5. Budowa lub przebudowa publicznych dróg lokalnych – jest to działanie przewidziane do realizacji wyłącznie przez sektor publiczny i dotyczy budowy lub modernizacji ogólnodostępnych dróg dojazdowych do obiektów użyteczności publicznej, świadczących usługi dla mieszkańców o charakterze społecznym, edukacyjnym, oświatowym, kulturalnym, zdrowotnym. W wyniku realizacji przedsięwzięć powinna znacząco wzrosnąć liczba osób korzystających z nowej lub zmodernizowanej infrastruktury technicznej drogowej. Dofinansowanie wynosi 63,63% wartości kosztów kwalifikowalnych operacji. Przedsięwzięcia w tym zakresie przewidziano w ramach celu szczegółowego 2.4. w łącznej kwocie 345 tys. zł

6. Budowa i przebudowa obiektów ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej, kulturalnej – jest to odpowiedź na zdiagnozowane braki w spójności infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i kulturalnej. Uzasadnieniem realizacji tego przedsięwzięcia są potrzeby mieszkańców, turystów i podmiotów działających w branży turystycznej. W wyniku realizacji operacji powinna znacząco wzrosnąć liczba osób korzystających z obiektów stworzonej infrastruktury. Dofinansowanie tego typu przedsięwzięć dla podmiotów sektora publicznego wynosi 63,63% kosztów kwalifikowalnych. Przedsięwzięcia w tym obszarze będą realizowane w ramach celu ogólnego 2-go i 3-go LSR i celów szczegółowych: 2.4 oraz 3.2 w limicie dostępnego wsparcia określonego w Planie działania.

7. Promowanie obszaru/produktów/usług lokalnych - przedsięwzięcia w tym zakresie poświęcone są wypracowaniu wspólnych technik i instrumentów promocji i marketingu lokalnych produktów spożywczych, ekologicznych, tradycyjnych, turystycznych i usług lokalnych. W wyniku realizacji operacji powinna znacząco wzrosnąć liczba odbiorców działań promocyjnych oraz powinny powstać nowe miejsca pracy. Przedsięwzięcia w tym obszarze będą realizowane w ramach celu ogólnego 3-go LSR i celów szczegółowych: 3.2 i 3.3.

8. Zachowanie dziedzictwa lokalnego – w ramach tej kategorii wsparcia realizowane będą działania w zakresie rewitalizacji i rozwoju

dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego LGD, zwiększające atrakcyjność turystyczną regionu. W wyniku realizacji operacji powinna znacząco wzrosnąć liczba osób odwiedzających zabytki i obiekty. Przewiduje się konkursową formułę wsparcia operacji w tym zakresie a kwota środków przewidzianych na ten cel w ramach celu szczegółowego 3.1 i 3.4 wynosi łącznie 2 375 tys. zł, a poziom dofinansowania będzie wynosił do 90% wartości operacji

9. Rozwój współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej - dotyczy planowanych projektów współpracy, w ramach którego zamierzamy rozbudować partnerstwo ponadlokalne i ponadnarodowe w obszarze doskonalenia produktów turystycznych LGD i ich promocji. Przedsięwzięcia w tym obszarze będą realizowane w ramach celu ogólnego 3-go LSR, cel szczegółowy 3.5.

Wkład własny do projektów operacji może mieć charakter niefinansowy i być wnoszony w postaci wkładu pracy, który jest obliczany jako iloczyn liczby przepracowanych godzin oraz ilorazu przeciętnego wynagrodzenia w gospodarce narodowej w drugim roku poprzedzającym rok, w którym złożono wniosek o przyznanie pomocy i liczby 168.

Plan działania znajduje się w załączniku nr 3 do LSR.

VIII. Budżet LSR

BUDŻET LSR	
Zakres wsparcia	**Wsparcie finansowe PROW (PLN)**
Realizacja LSR (art. 35 ust. 1 lit. b rozporządzenia nr 1303/2013)	11 000 000,00
Współpraca (art. 35 ust. 1 lit. c rozporządzenia nr 1303/2013)	220 000,00
Koszty bieżące (art. 35 ust. 1 lit. d rozporządzenia nr 1303/2013)	1 753 542,00
Aktywizacja (art. 35 ust. 1 lit. e rozporządzenia nr 1303/2013)	696 458,00
Razem	13 670 000,00

Tabela nr 13. Wysokość wsparcia finansowego PROW w ramach poszczególnych poddziałań.

	Wkład EFRROW (PLN)	**Budżet państwa (PLN)**	**Wkład własny będący wkładem krajowych środków publicznych (PLN)**	**RAZEM (PLN)**
Beneficjenci inni niż jednostki sektora finansów publicznych	**5 917 590,00**	**3 382 410,00**		**9 300 000,00**
Beneficjenci będący jednostkami sektora finansów publicznych	**1 081 710,00**		**618 290,00**	**1 700 000,00**
RAZEM (PLN)	**6 999 300,00**	**3 382 410,00**	**618 290,00**	**11 000 000,00**

Tabela nr 14. Plan finansowy w zakresie poddziałania 19.2 PROW 2014 - 2020.

IX. Plan komunikacji

Ogólnym celem planu komunikacji jest utrzymywanie stałego kontaktu, dialogu i porozumienia na linii - grupa zarządzająca LGD - członkowie LGD - społeczności lokalne - grupy celowe i defaworyzowane oraz interesariusze, jak również systematyczne rozwijanie ich potencjału do sprawnego i skutecznego osiągania celów LSR. Dziania określone w planie będą więc ukierunkowane na wzrost potencjału informacyjnego i edukacyjnego, a więc poziomu wiedzy, umiejętności i kompetencji mieszkańców LGD w zakresie efektywności i skuteczności osiągania celów LSR poprzez realizowane operacje.

9.1. Uwarunkowania i potrzeby informacyjne i komunikacyjne mieszkańców LGD

Za dobrze poinformowanych o aktualnych i planowanych działaniach samorządu gminnego uważa się 33,3% mieszkańców (względem 22% wskazań w diagnozie na potrzeby LSR 2007 - 13), za bardzo dobrze 18,1% (wobec 8% poprzednio), za średnio poinformowanych 30% (35% poprzednio), słabo 13,9% (23% poprzednio), a bardzo słabo poinformowanych (4,7%; 12% poprzednio). W porównaniu do sytuacji sprzed 9-ciu lat zaobserwowane zmiany należy uznać za pozytywne, zbieżne z rozwojem społeczeństwa informacyjnego. Odnośnie najczęstszych sposobów pozyskiwania informacji o działaniach podejmowanych przez Gminę mieszkańcy wymienili: stronę internetową gminy (40,9%, względem 10% poprzednio), pracowników urzędów gmin i in. instytucji (26,9% względem 14% poprzednio), znajomych i sąsiadów (24,6%, 22% poprzednio), gazety lokalne (29,7%, 19% poprzednio), tablice ogłoszeń (19,5%, 14% poprzednio), zebrania społeczności lokalnych (19,1%, 8% poprzednio). Pozyskiwanie informacji po czasie wskazało 10,3% respondentów wobec 13% wskazań poprzednio. Na szczególną uwagę zasługuje czterokrotny wzrost znaczenia Internetu w procesie komunikacji lokalnej. Jednocześnie nastąpił wzrost znaczenia kontaktów z pracownikami urzędów gmin. Zaznacza się też wyraźna tendencja spadku znaczenia konwencjonalnych nośników informacji (jak gazety, tablice ogłoszeń czy zebrania) w procesie pozyskiwania informacji.

Odnośnie form komunikacji za najbardziej skuteczną i praktyczną mieszkańcy LGD uznali: Internet (65,7%). Na dalszych pozycjach wg. wskazań ankiet badawczych znalazły się: plakaty i ulotki (11,1%), informacje w prasie lokalnej (10,7%), okresowe spotkania informacyjne (8,4%), radio i telewizja lokalna (4%). Odnośnie internetowych źródeł informacji największym wykorzystaniem cieszą się lokalne serwisy internetowe (urzędów gmin, gminnych centrów informacji, szkół, organizacji pozarządowych) - (50,2% wskazań). W dalszej kolejności wymieniane są: media społecznościowe (36,6%); lokalne portale informacyjne (30,7%); elektroniczne wydania mediów regionalnych (17,1%). W porównaniu ze zdiagnozowanym w poprzedniej LSR niedorozwojem informacyjnym społeczności LGD, wskaźniki te wyglądają o wiele lepiej i mogą stanowić mocną stronę obszaru, która powinna być wykorzystywana jako czynnik rozwojowy, w tym czynnik ułatwiający i wspierający proces komunikacji, przygotowywania, aplikowania i realizacji operacji w ramach LSR. Odnośnie form wsparcia ubiegania się o środki najwięcej osób wskazało na: spotkania informacyjne przed i w trakcie trwania naboru wniosków (36,5%); indywidualne doradztwo (36,4%); szkolenia tematyczne (31%); pomoc w wypełnianiu wniosku aplikacyjnego i załączników (25,9%).

9.2. Potrzeba działań innowacyjnych w komunikacji

Z uwagi na rozległość terytorialno-przestrzenną obszaru LGD, zwiększony zakres programowy LSR (w tym budżet) w porównaniu do okresu 2007-13 wymagający stałego wsparcia informacyjno-doradczego, stałego podnoszenia wiedzy oraz szkoleń, jak również z uwagi na wskazanie w konsultacjach społecznych Internetu jako najbardziej skutecznej i praktycznej formy komunikacji, planuje się, przy zachowaniu również tradycyjnych form komunikacji, znaczące wykorzystanie instrumentów internetowych, w tym interaktywnych, w planowanym systemie komunikacji LGD. Realizacja celów LSR, prawidłowe przygotowanie aplikacji i realizacja operacji będzie wymagać stałego procesu informowania, komunikowania się, dokształcania i zdobywania wiedzy, zarówno przez samą LGD, jak i przez społeczność lokalną i beneficjentów.

Prowadzenie rozbudowanych działań komunikacyjnych i edukacyjnych dla beneficjentów w terenie, w siedzibie LGD lub za pośrednictwem wyłącznie konwencjonalnych środków przekazu, nie zawsze jest uzasadnione organizacyjnie i ekonomicznie. Dlatego też wiele tego typu działań powinno być prowadzonych z wykorzystaniem bardziej zaawansowanych i innowacyjnych technik informacyjno-komunikacyjnych. O ile takie działania jak informowanie o osiąganych celach i wskaźnikach LSR, planowanych do realizacji operacjach i terminach konkursów czy promowanie dobrych praktyk mogą być realizowane za pośrednictwem strony internetowej LGD, o tyle pogłębione działania komunikacyjne o charakterze edukacyjnym, w szczególności wymagające działań dydaktycznych i systematycznego sprawdzania zdobywanej wiedzy i umiejętności (np. przez system testów online) wymaga bardziej zaawansowanych funkcjonalności. Przyczyni się to też do rozwoju społeczeństwa informacyjnego LGD i rozwoju tzw. kompetencji cyfrowych.

Z doświadczeń LGD za okres 2007 - 2013 wynika, że częste zmiany rozporządzeń i otoczenia prawnego wymagają częstych i szybkich aktualizacji i bieżącego edukowania beneficjentów w zakresie formalnych uwarunkowań aplikowania i realizacji operacji, co elastycznie umożliwiają elektroniczne formy komunikacji. Jak wynika z badań poziom włączenia cyfrowego i dostępu do Internetu na obszarze LGD jest wysoki, zatem wykorzystanie elektronicznych możliwości komunikacji jest zasadne i będzie dalej przyczyniać się do rozwoju cyfrowego LGD.

9.3. Cele działań komunikacyjnych

Cele i planowane do realizacji konkretne rodzaje działań komunikacyjnych wraz z określeniem grup docelowych (adresatów), terminarza i planowanymi do wykorzystania instrumentami medialnymi, ustalone w wyniku odbytych konsultacji, ujęto w załączniku tabelarycznym (plan

komunikacji). Poza generalnym celem działań komunikacyjnych, jakim jest zapewnienie otwartości, jawności i przejrzystości realizacji LSR, wytypowaliśmy dziewięć szczegółowych i konkretnych celów działań komunikacyjnych:

1. Poinformowanie potencjalnych wnioskodawców o działaniach i celach LGD i LSR oraz ogólnie o planowanych do realizacji operacjach w perspektywie do 2022 roku. Przesłanką tego celu jest formalne rozpoczęcie realizacji LSR i potrzeba zakomunikowania tego mieszkańcom LGD.

2. Informowanie o planowanych do realizacji w ramach LSR konkursach i tematyce operacji oraz zasadach aplikowania i kryteriach oceny. Konkursy na wybór operacji będą ogłaszane z wyprzedzeniem i cyklicznie, zgodnie z przyjętym harmonogramem naboru. Równolegle komunikowane będą zasady ubiegania się o wsparcie i kryteria wyboru operacji oraz stale prowadzona komunikacja zwrotna z potencjalnymi wnioskodawcami. Emitowane komunikaty będą skalibrowane na potrzeby poszczególnych grup celowych i kategorii beneficjentów: młodzieży i absolwentów, osób bezrobotnych, kobiet, osób niepełnosprawnych, przedsiębiorców, rolników, organizacji społecznych, osób starszych, pracowników gmin czy ogólnie mieszkańców.

3. Podtrzymanie komunikacji spersonalizowanej - organizacja punktu konsultacji i spotkań (PKS) dla grup celowych i defaworyzowanych, beneficjentów i wnioskodawców z obszaru LGD. Punkt centralny ma na celu podtrzymanie stałej i bieżącej komunikacji interpersonalnej i dialogu między LGD a interesariuszami i beneficjentami z różnych grup celowych. Zadaniem punktu będzie udzielanie informacji i prowadzenie ciągłych konsultacji dla wszystkich beneficjentów, wnioskodawców i potencjalnych wnioskodawców oraz mieszkańców LGD. Punkt będzie prowadzony przez dyżurujących pracowników biura LGD.

4. Komunikacja spersonalizowana na miejscu w gminach beneficjentów - organizacja spotkań informacyjno-konsultacyjnych w gminach LGD. Działania w ramach tego celu będą sprzyjać rozwojowi komunikacji interpersonalnej w środowiskach lokalnych beneficjentów i umożliwią podtrzymanie bliskiego kontaktu między grupą zarządzającą LGD a mieszkańcami i beneficjentami w terenie, osobistą wymianę informacji i udzielanie porad na miejscu.

5. Określenie szczegółowych potrzeb w zakresie dokształcania i doskonalenia umiejętności składania aplikacji projektowych w konkursach LSR. W zależności od celu szczegółowego, w ramach którego odbywają się konkursy i zakresu preferowanych operacji przewidujemy możliwość komunikowania przez beneficjentów i potencjalnych wnioskodawców swoich potrzeb informacyjnych i edukacyjnych w zakresie nabywania lub doskonalenia umiejętności aplikacyjnych. Pozyskanie informacji w tym zakresie umożliwi lepsze zaplanowanie wsparcia informacyjnego beneficjentów.

6. Podniesie poziomu wiedzy, umiejętności i kompetencji w zakresie celów szczegółowych i obszarów tematycznych przedsięwzięć LSR. Mimo wyboru spektrum celów szczegółowych i preferowanych przedsięwzięć przez społeczność LGD, ich skuteczne i efektywne osiąganie, a przede wszystkim dobre przygotowanie projektów, wymaga odpowiedniego przygotowania i edukacji. Wsparcie w tym zakresie będzie świadczone zarówno w formie konwencjonalnej - szkoleń stacjonarnych - jak i w innowacyjnej i interaktywnej formule e-learningowej.

7. Podniesienie poziomu umiejętności tworzenia poprawnych formalnie, metodycznie i merytorycznie aplikacji projektowych. W efekcie szczegółowych diagnoz potrzeb szkoleniowych (cel 3) opracowywane będą szczegółowe programy szkoleniowe i prowadzone szkolenia stacjonarne i internetowe dla wnioskodawców w celu ułatwienia im przygotowywania wniosków odpowiedniej jakości. Tym samym chcemy zmniejszyć wskaźnik odrzucenia wniosków.

8. Zbadanie opinii społeczności LGD nt. skuteczności i sprawności prowadzonych konkursów na wybór operacji oraz przydatności działań wspierających, w tym szkoleniowych. Cel ten ma za zadanie pozyskać informację zwrotną od wnioskodawców i beneficjentów nt. jakości prowadzonych działań komunikacyjnych i edukacyjnych oraz podjęcie ewentualnych działań korygujących.

9. Systematyczne podnoszenie świadomości ekologiczno-klimatycznej społeczności lokalnej. W ramach tego celu podejmowanych będzie szereg działań edukacyjnych ukierunkowanych na osiąganie przekrojowego celu inicjatywy Leader, jakim jest podnoszenie świadomości i promowanie postaw prośrodowiskowych i proklimatycznych a także promowanie (eko)innowacyjnych rozwiązań. Prowadzone działania w tym obszarze tematycznym będą miały również stałą formę e-learningową i będą obejmować szereg kursów, poświęconych możliwościom uwzględniania aspektów ekologiczno-klimatycznych w realizowanych przedsięwzięciach, praktyce rolniczej i gospodarczej i praktykowanych wzorcach konsumpcji. Z kolei planowane do realizacji kursy wspierające zakładanie i rozwijanie działalności gospodarczej, tworzenia i realizacji biznesplanu, zarządzania i marketingu, pozyskiwania finansowania i in., w tym opieka ekspercka online, ułatwią realizację celu 6A, zaś forma ich realizacji (w tym e-learning) cel 6C inicjatywy Leader. Koszty związane z prowadzeniem działań komunikacyjnych i zarządzaniem systemem komunikacji przewidziano w planie działania LSR w ramach kosztów bieżących i aktywizacji, ujętych w ramach celu ogólnego nr 1 Wzrost kapitału ludzkiego i społecznego obszaru LGD (cel szczegółowy 1.5). Wskaźniki produktów i rezultatów celów komunikacyjnych ujętych w planie komunikacji stanowią uszczegółowienie wskaźników umieszczonych w planie działania LSR.

9.4. Instrumenty i zakres działań komunikacyjnych

W wyniku konsultacji społecznych ustalono, iż cele działań komunikacyjnych będą realizowane i wspierane za pośrednictwem instrumentów medialnych, zarówno konwencjonalnych, jak i innowacyjnych:

1. Stały punkt konsultacyjny w siedzibie LGD, w tym konsultacje na miejscu, telefoniczne i drogą e-mail oraz spotkania w terenie;
2. Strona internetowa LGD;
3. Urzędy gmin i strony internetowe gmin LGD oraz strony lokalnych organizacji społecznych;
4. Media lokalne (prasa, radio) i lokalne portale informacyjne i tematyczne;
5. Spotkania, warsztaty, szkolenia i grupy fokusowe;
6. Edukacyjna Platforma Interaktywnej Komunikacji i wsparcia edukacyjnego (EPIK);
7. Instrument badawczo-monitoringowy ze wsparciem socjologicznym.

Innowacyjnym i funkcjonalnym instrumentem wsparcia procesu komunikacji będzie Platforma Interaktywnej Komunikacji i Edukacji EPIK. EPIK będzie w trybie ciągłym wspierać proces informowania zwrotnego i edukowania społeczności lokalnej w zakresie umiejętności realizacji operacji i osiągania celów LSR. Platforma taka umożliwi i ułatwi:

- budowanie umiejętności i systematyczne wsparcie online w przygotowywaniu i składaniu wniosków przez beneficjentów oraz doradztwo i poradnictwo online w tym zakresie;
- tworzenie społecznościowego forum dialogu, wymiany informacji, opinii i wzajemnej edukacji na tematy rozwojowe LGD - stałe podnoszenie kompetencji społeczności lokalnych;
- stały kontakt online między społecznościami lokalnymi a LGD i grupą zarządzającą, w tym komunikację zwrotną online - lepsze skomunikowanie społeczności;
- prowadzenie szybkich ankietyzacji i sond badawczych opinii, oczekiwań i preferencji;
- tworzenie baz (pytań i odpowiedzi), grup mailingowych, focusowych i tematycznych online;
- szybkie, dostosowane do potrzeb i możliwości czasowych beneficjentów organizowanie tematycznych kursów e-learningowych;
- monitorowanie i ewaluację LSR i zaangażowanie społeczności w monitorowanie i ocenę realizacji strategii;

Platforma, jako stały i użytkowany element wsparcia komunikacji zarówno wewnątrz LGD jak i na linii LGD - społeczności lokalne, ułatwi też utrzymanie mobilizacji społecznej w okresie realizacji LSR, w tym poprzez planowany do wprowadzenia system zdobywania przez beneficjentów "punktów partycypacyjnych PP", uzyskiwanych za poprawne rozwiązywanie testów sprawdzających online. Platforma ułatwi prowadzenie rejestru (bazy) osób z poszczególnych grup docelowych i zindywidualizowanie komunikacji z nimi oraz automatyczne i zobiektywizowane określanie efektów, rezultatów i wskaźników prowadzonych działań komunikacyjno-edukacyjnych. Rezultaty działań komunikacyjnych, w tym opinie, uwagi i wnioski będą systematycznie analizowanie przez grupę zarządzającą LGD i uwzględniane w działaniach bieżących i operacyjnych. Tabelaryczny plan komunikacji znajduje się w załączniku nr. 4.

X. Zintegrowanie

10.1. Zintegrowany charakter celów LSR

Zintegrowanie i spójność LSR przejawia się zarówno w strukturze celów ogólnych i szczegółowych, jak i w zgodności celów planowanych operacji z celami szczegółowymi LSR. Ten pierwszy warunek można uznać za spełniony, gdyż cele obrane w LSR:

- zostały określone, wybrane i sformułowane w procesie długotrwałych, partycypacyjnych konsultacji społecznych i wynikają z uspołecznionej diagnozy problemów i analizy SWOT, a tym samym korespondują ze specyfiką obszaru LGD;
- łączą aspekty społeczne, gospodarcze i ekologiczne spełniając warunek zrównoważenia;
- wpisują się w cele programowe PROW i funduszu EFRROW, rozporządzeń UE, oraz zasady i reguły przedmiotowych ustaw i rozporządzeń;
- korespondują z celami określonymi w dokumentach strategicznych i programowych na poziomie wojewódzkim i lokalnym (gmin obszaru LGD), w szczególności z takimi dokumentami jak: lokalne strategie rozwoju, strategie rozwiązywania problemów społecznych, plany przestrzennego zagospodarowania, programy ochrony środowiska, wieloletnie plany inwestycyjne, plany rewitalizacji oraz inne dokumenty sektorowe i strategie tematyczne, co wykazały przeprowadzone analizy.

W odniesieniu do celów aktualnej *Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 roku Innowacyjne Mazowsze* (SRWM), cel ogólny LSR nr 1 wpisuje się w cel strategiczny SRWM nr 1 w zakresie wzmacniania potencjału rozwojowego i absorpcyjnego obszarów wiejskich, konkretnie zaś w określone kierunki działań: 6.1, 6.2; 11,1, 11.4, 11.5, 11.6; 12.2. Cel ogólny LSR nr 2 wpisuje się w trzeci cel strategiczny SRWM "Poprawa jakości życia oraz wykorzystanie kapitału ludzkiego i społecznego do tworzenia nowoczesnej gospodarki" i określone tam kierunki działań: 18.2, 18.4; 21.1, 21.2; 22.2; 23.1, 24.3. Z kolei trzeci cel ogólny LSR wpisuje się w drugi cel ramowy SRWM "Wykorzystanie potencjału kultury i dziedzictwa kulturowego oraz walorów środowiska przyrodniczego dla rozwoju gospodarczego regionu i poprawy jakości życia, szczególnie zaś w zarysowane tam kierunki działań: 32.1, 32.1; 32.3; 35.1; 36.1. W obszarze "Środowisko i Energetyka" wspierane będzie działanie 25.1; 29.2 oraz 31.1.

Cel ogólny 1 i 2 LSR wpisuje się również cele szczegółowe *Strategii Polityki Społecznej Województwa Mazowieckiego na lata 2014 - 2020* rekomendowane do Regionalnego Planu na rzecz Zatrudnienia: 1 Aktywizacja rezerw rynku pracy, czyli osób w szczególnej sytuacji, w tym osób wychowujących dzieci, niepełnosprawnych, absolwentów oraz osób w wieku 50+ oraz 2. Przeciwdziałanie bezrobociu i łagodzenie skutków bezrobocia, w tym pomoc w aktywnym poszukiwaniu pracy, działania na rzecz podnoszenia lub zmiany kwalifikacji, działania wspierające samozatrudnienie i powstawanie nowych miejsc pracy, wspieranie mobilności, monitorowanie rynku pracy. LSR, a zwłaszcza cel 3 ogólny wpisuje się również w obszar strategiczny C *Strategii rozwoju turystyki w województwie mazowieckim na lata 2014 - 2020.*

W kontekście kierunków rozwoju i wsparcia wyznaczonych w *Regionalnym Programie Operacyjnym Województwa Mazowieckiego 2014 - 2020* cel ogólny 1 koresponduje z IX osią priorytetową RPO w zakresie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu i walki z ubóstwem poprzez rozwój systemu usług socjalnych i aktywizację społeczno-zawodową grup defaworyzowanych; cel ogólny 2 LSR koresponduje z osią priorytetową III RPO w zakresie wspierania rozwoju przedsiębiorczości i tworzenia miejsc pracy, jak również stymulowania wdrażania innowacji w działalności gospodarczej i aktywności społecznej; cel ogólny 3 LSR koresponduje z osią V RPO w zakresie upowszechniania rozwiązań proekologicznych, proklimatycznych i społeczno-kulturowych sprzyjających zrównoważonemu rozwojowi lokalnemu. Cele LSR wpisują się również w cele *Planu Rozwoju Ekonomii Społecznej na Mazowszu na lata 2013-2020*, a w szczególności w cel szczegółowy 1, działania 1.1.1 i 1.1.2.

Cele LSR wpisują się w odpowiednie cele i kierunki działań dokumentów strategicznych szczebla powiatowego LGD. W odniesieniu do *Strategii Rozwoju Powiatu Ciechanowskiego do roku 2020* cel 1 LSR koresponduje z celem *1 Rozwój i doskonalenie kapitału społecznego*, cel 2 z celem *3 Rozwój obszarów wiejskich, przy zachowaniu walorów środowiska przyrodniczego*, a cel 3 z celem *4 Wykorzystywanie zasobów kulturowych i przyrodniczych dla rozwoju powiatu* tej strategii. Odnośnie *Strategii Rozwoju Powiatu Przasnyskiego na lata 2008 - 2020* cel 1 LSR koresponduje z celem 2.1 i 2.5; cel 2 LSR z celami 1.3 i 2.3 a cel 3 LSR z celami 1.4 i 3.3. tej strategii. W odniesieniu do *Strategii Rozwoju Powiatu Mławskiego na lata 2014 - 2020* cel ogólny 1 LSR koresponduje z celami 4.1 i 4.2; cel 2 LSR z celami 2.2; a cel 3 LSR z celami 5.1 i 6.1, 6.2, 6.3.

W odniesieniu do strategii poświęconych problemom społecznym na szczeblu powiatowym cel 1 LSR koresponduje z: *Strategią Rozwiązywania Problemów Społecznych w Powiecie Ciechanowskim na lata 2006 - 2016* na poziomie celu *2.3. Organizacje pozarządowe partnerem w rozwiązywaniu problemów społecznych*; *Strategią Rozwiązywania Problemów Społecznych Powiatu Przasnyskiego na lata 2014 - 2020* w zakresie celów strategicznych: *1 Wsparcie osób bezrobotnych poszukujących pracy, 2. Aktywizacja osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, 3. Zwiększenie udziału osób starszych w życiu społecznym i zawodowym; Strategią Rozwiązywania Problemów Społecznych w Powiecie Mławskim na lata 2010 - 2020* w ramach celów operacyjnych: *1.1. Zmniejszenie bezrobocia wśród młodzieży do 25 r. życia; 1.2 Zmniejszenie udziału bezrobotnych kobiet w ogólnej strukturze bezrobotnych; 1.3 Przeciwdziałanie wykluczeniu zawodowemu osób w wieku 50+; 1.4 Wzrost poziomu wykształcenia osób bezrobotnych; 1.5 Aktywizacja organizacji pozarządowych; 3.3 Poprawa oferty w zakresie zagospodarowania czasu wolnego dzieci i młodzieży.* Cel 1 LSR wpisuje się również w *Strategię Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Karniewo na lata 2013 - 2017* (powiat makowski) w cel strat. *2 Przeciwdziałanie ubóstwu i bezrobociu oraz przeciwdziałanie ich skutkom* oraz cel strat. 5 *Rozwój kapitału społecznego i ludzkiego.*

Zadania proekologiczne LSR, do których należy kształtowanie świadomości ekologicznej i klimatycznej oraz postaw i zachowań prośrodowiskowych oraz cele szczegółowe LSR 3.3. i 3.4, w tym promowanie rolnictwa ekologicznego, wykorzystania OZE i przedsięwzięć niskoemisyjnych i ekoinnowacyjnych, oraz biologicznego oczyszczania wód, wpisują się w kierunki działań określone w: *Powiatowy Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Ciechanowskiego na lata 2009 - 2012 z uwzględnieniem perspektywy do 2016 roku, Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Przasnyskiego na lata 2010-2013 z perspektywą do roku 2017, Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Mławskiego na lata 2012 - 2015 z uwzgl. lat 2016 - 2019.*
LGD dysonuje szczegółową analizą odniesień do analogicznych strategii i programów na poziomie gminnym, których horyzont czasowy wielu kończy

się jednak na roku 2015, a dokumenty nowe na okres 2015 - 2020 są jeszcze w wielu przypadkach w trackie opracowywania i przyjmowania. Określenie relacji planowanych w ramach LSR przedsięwzięć do zapisów tych dokumentów będzie weryfikowane na etapie oceny i wyboru przedsięwzięć.
Działania o charakterze przestrzennym i inwestycyjnym, przewidziane do realizacji w ramach celu 3 LSR, szczególnie w zakresie rozwoju infrastruktury turystycznej i dróg dojazdowych są generalnie zgodne z założeniami i celami dokumentów planistycznych gmin LGD, a typowanie tych działań do realizacji odbywało się przy udziale przedstawicieli samorządów gminnych w konsultacjach społecznych. Przy wyborze konkretnych lokalizacji tych przedsięwzięć, zgodność ta będzie szczegółowo analizowana.
LSR integruje problemy, potrzeby i nakreślone sposoby ich rozwiązywania, określone metodą partycypacyjną i wskazane przez przedstawicieli czterech sektorów: gospodarczego (przedsiębiorstwa i gospodarstwa rolne), społecznego (organizacje pozarządowe, grupy i środowiska społeczne), publicznego (jednostki samorządu terytorialnego i instytucje publiczne) oraz mieszkańców. Wyrazem tego jest opisana diagnoza, w tym sposób jej przeprowadzenia i jej rezultaty. Oprócz integrowania perspektyw i zapatrywań sektorowych (zarówno na same problemy, jak i cele i sposoby ich osiągania), LSR ma również charakter zintegrowany terytorialnie, gdyż wybierane do realizacji operacje będą pochodzić ze wszystkich terenów LGD (gmin), a dostęp do konkursów będzie demokratyczny i otwarty dla wszystkich sektorów i beneficjentów z gmin LGD. Znajduje to odzwierciedlenie w kryteriach wyboru operacji.

Cele szczegółowe LSR odpowiadają na problemy i wyzwania określone w analizie SWOT, w podziale na obszary o charakterze społecznym, gospodarczym, kulturowym i ekologicznym. Każdy cel szczegółowy przewiduje realizację kompleksu przedsięwzięć (operacji), wzajemnie uzupełniających się i realizowanych sekwencyjnie. Przedsięwzięcia te, w zależności od celu będą angażować podmioty różnych sektorów oraz będą adresowane do różnych grup celowych. W ramach celów ogólnych 1-3 realizowane przedsięwzięcia będą synchronicznie angażować podmioty z trzech różnych sektorów oraz wykorzystywać różnorodne kategorie wsparcia przewidziane Rozporządzeniem i metody współpracy, w tym z zakresu ekonomii społecznej. W ramach ogólnego celu 2 i 3 planowane przedsięwzięcia obejmują kilka branż gospodarczych: okołorolniczą (w tym przetwórczą), usług dla ludności, usług społecznych i socjalnych oraz usług turystycznych.

10.2. Komplementarność, zrównoważenie i spójność celów i przedsięwzięć

Stopień zintegrowania i spójności z celami szczegółowymi i ogólnymi LSR planowanych do realizacji operacji będzie jednym z głównych aspektów branych pod uwagę w procesie ich oceny i wyboru. Zintegrowanie to będzie brane pod uwagę na kilku płaszczyznach:

1. powiązania lub komplementarności z innymi operacjami planowanymi do realizacji, zarówno w aspekcie terytorialnym, jak i funkcjonalnym - ma to na celu zapewnienie efektu synergii i wielofunkcyjności lokalnych przedsięwzięć rozwojowych;

2. łącznego uwzględnienia aspektów gospodarczych, społecznych i ekologicznych (w tym proklimatycznych), w celu spełnienia wymogu zrównoważenia realizowanych operacji;

3. spójność koncepcyjna i funkcjonalna celów, działań i rezultatów realizowanych operacji.

Komplementarny charakter realizowanych operacji ma na celu zapewnienie spójności lokalnego rozwoju. Wykazanie komplementarności podejmowanych w jego ramach przedsięwzięć będzie spoczywać na wnioskodawcach. Wyrazem zintegrowanego charakteru operacji są:

- skoordynowanie lub powiązanie ze sobą prowadzonych dotąd niezależnie rodzajów lub obszarów działalności (np. wieś - miasto, miasto - wieś) i utworzenie w ten sposób wartości dodanej;
- partnerski charakter przedsięwzięcia, polegający na nawiązaniu lub rozwoju współpracy z innymi podmiotami na danym obszarze terytorialnym lub w danej branży (rodzaju działalności); jak również polegający na współpracy międzysektorowej, w tym dwu- i trójsektorowej;
- sieciowanie działań, polegające na tworzeniu sieci współpracy i współdziałania na danym obszarze lub w konkretnym zakresie i rodzaju działalności.

Spójność przedsięwzięć planowanych do realizacji w ramach LSR polega na ich zgodności z jednej strony z celami szczegółowymi strategii, z drugiej zaś na odpowiedniości z konkretnymi problemami i potrzebami mieszkańców, beneficjentów i interesariuszy sektorowych, zgłaszanymi w trakcie odbytych konsultacji społecznych, wyrażanych w ankietach i podsumowanych w diagnozie. Poniżej scharakteryzowano pokrótce spójność planowanych przedsięwzięć (operacji) z tymi potrzebami, w ramach celów szczegółowych LSR i trzech celów ogólnych.

Przedsięwzięcia w ramach celów szczegółowych celu ogólnego nr 1:
1.1 - odpowiadają na potrzeby zgłoszone w trakcie konsultacji przez mieszkańców i osoby młode, w szczególności niepracujące, w tym absolwentów, w zakresie podwyższania kwalifikacji i kompetencji miękkich;
1.2 - odpowiadają na potrzeby w zakresie zwiększania kompetencji i umiejętności zawodowych kobiet, w szczególności z grupy wiekowej 50+, osób bezrobotnych, jak również umiejętności wprowadzania rozwiązań i innowacji ekologicznych i proklimatycznych w aktywności zawodowej, codziennej i praktycznej (wzorce konsumpcji i produkcji). Planowane przedsięwzięcia dotyczą zarówno osób niepracujących, szczególnie z grup defaworyzowanych, jak i chcących podjąć inną pracę najemną.
1.3 - wpisują się w zgłaszane potrzeby grup celowych, jak dzieci, młodzież, osoby niepełnosprawne i seniorzy. Przedsięwzięcia tu przewidywane będą angażować mieszkańców z grup celowych oraz lokalne organizacje pozarządowe do innowacyjnych i kompleksowych działań animacyjnych i aktywizacyjnych;
1.4 - odpowiadają na potrzebę wsparcia rozwoju wolontariatu, samopomocy i samoorganizacji społecznej - aktywizacji i zaangażowania społecznego

w bezpośrednią pomoc i wsparcie grupom osób zagrożonych wykluczeniem. W ramach tego typu działań przewiduje się współdziałanie organizacji pozarządowych, jednostek samorządowych, przedsiębiorstw i mieszkańców, w tym wprowadzanie innowacji społecznych.

Przedsięwzięcia określone w Planie działania w ramach celu ogólnego nr 2 w zakresie celów szczegółowych:
2.1 - odpowiadają na zgłaszane przez przedsiębiorstwa potrzeby dywersyfikacji działalności gospodarczej, rozwoju współpracy między przedsiębiorstwami i tworzenia sieci biznesowych, kooperatyw i konsorcjów, zwiększania efektywności, innowacyjności i konkurencyjności firm oraz kształtowania rynku zbytu lokalnych produktów i usług. Oczekiwane są również operacje w zakresie rozwoju rynku usług prozdrowotnych, kosmetycznych, fryzjerskich, w tym na telefon. Na konsultacjach, w tym na podstawie zebranych doświadczeń uznano, iż w przypadku premii na podejmowanie działalności gospodarczej lepiej przyznać pomoc mniejszą, lecz większej liczbie podmiotów. Dlatego też przewiduje się wartość zadań w tym obszarze o wart. 50 tys. zł;
2.2 - odpowiadają na potrzeby sektora przedsiębiorstw w zakresie doskonalenia oferty produktów lokalnych i ich jakości. Celują również w potrzebę współpracy marketingowej i produkcyjnej i tworzenia sieci;
2.3 - wychodzą naprzeciw oczekiwaniom zarówno beneficjentów i ich rodzin, w tym osób zależnych, ale również osób chcących świadczyć usługi socjalne indywidualnie lub w ramach organizacji społecznych na rzecz mieszkańców i osób z grup zagrożonych wykluczeniem. Z kolei przedsięwzięcia w ramach celu 2.4 odnoszą się do zgłaszanych potrzeb uzupełnień w infrastrukturze drogowej i turystycznej;

Przedsięwzięcia planowane do realizacji w ramach celu ogólnego nr 3 odpowiadają celom szczegółowym:
3.1 - wpasowują się w potrzeby społeczności lokalnej dotyczące zachowania kulturowego dziedzictwa lokalnego. Aktorem tych działań będą głównie organizacje pozarządowe działające w sferze kultury, a beneficjentem społeczność lokalna i turyści.
3.2. - odpowiadają na zgłaszane przez interesariuszy potrzeby uzupełnień i udoskonaleń istniejącej infrastruktury turystycznej, jak i rozwoju usług wspierających rozwój turystyki wiejskiej.
3.3. - wychodzą naprzeciw potrzebom rolników i przedsiębiorców w zakresie wprowadzania do swojej oferty proekologicznych produktów i usług, w tym wykorzystania OZE i innych ekoinnowacji, jak również potrzebom dostępu do lokalnych usług serwisu proekologicznych urządzeń. Przedsięwzięcia celu 3.4. wychodzą naprzeciw potrzebie zachowania dziedzictwa przyrodniczego terenów wiejskich, oczekiwanych przez turystów i zgłaszanych przez rolników i podmioty z branży turystycznej.

Produkty planowanych przedsięwzięć, określone wskaźnikami liczbowymi w wymiarze czasowymi w Planie działania LSR, pozwolą zmniejszyć przyczyny problemów określonych w diagnozie i analizie SWOT i przełożyć się na rezultaty umożliwiające osiągnięcie celów szczegółowych w okresie realizacji strategii. Operacje planowane do realizacji w ramach LSR będą musiały spełnić wymogi zrównoważenia w sensie koncepcji i konstytucyjnej zasady trwałego i zrównoważonego rozwoju (S*ustainable Development*), jak również w miarę możliwości dwa pozostałe ramowe wytyczne strategii Europa 2020, czyli rozwoju inkluzywnego i inteligentnego, w tym innowacyjności. Wymóg uwzględniania aspektów ochrony środowiska, w tym kwestii związanych z emisyjnością i aspektami klimatycznymi, we wszelkiego rodzaju działaniach i operacjach będzie wspierany zdalnym systemem edukacji.

Wymiar gospodarczy, powiązany z tworzeniem i rozwojem miejsc pracy, z uwagi na specyfikę ramowych celów PROW i wytyczne instrumentu RLKS ma charakter dominujący w LSR, jednak w równym stopniu zrównoważony potrzebami równoległego uwzględniania aspektów ekologicznych i społecznych w realizowanych operacjach. Obrane wskaźniki produktu i rezultatu LSR odpowiadają również wskaźnikom PROW dla celu szczegółowego 6B Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich. Zintegrowanie strukturalne LSR przejawia się nie tylko w zgodności obranych celów ogólnych i szczegółowych, planowanych do realizacji przedsięwzięć i rezultatów z wytycznymi PROW 2014 - 2020, ale również w ich kompatybilności z priorytetami i celami innych programów operacyjnych na okres 2014 - 2020. Ma to znaczenie dla planowanego aplikowania o środki na większe przedsięwzięcia wspierające realizację celów LGD w ramach funduszy europejskich i innych.

XI. Monitoring i Ewaluacja LSR i LGD

11.1 Monitorowanie realizacji LSR i działania LGD

Celem planowanych działań z zakresu monitorowania i ewaluacji jest zapewnienie odpowiedniej jakości realizacji LSR i osiągnięcie założonych efektów i wskaźników produktów rezultatów i długofalowych oddziaływań. Monitoring LSR będzie polegał na systematycznym zbieraniu i analizowaniu informacji ilościowych i jakościowych na temat funkcjonowania LGD oraz stanu realizacji strategii w aspekcie finansowym i rzeczowym, w celu systematycznej oceny zgodności efektów realizowanych operacji z celami i założeniami LSR. Proces bieżącego monitoringu w odniesieniu do realizacji LSR będzie obejmował:

- liczbę, terminy ogłaszania i przebieg ogłaszanych konkursów i działań w ramach realizacji programu LSR i ich zgodność z harmonogramem;
- stopień zainteresowania konkursami i reprezentatywność (terytorialną i branżową) wnioskodawców;
- stopień skuteczności składania aplikacji projektowych i ich jakość (poziom złożonych aplikacji/poziom przyjętych do realizacji i odrzuconych oraz liczbę i przedmiot odwołań);
- poziom innowacyjności, zrównoważenia i zintegrowania wybieranych operacji;
- liczbę i jakość organizowanych szkoleń i działań aktywizacyjno-animacyjnych;
- stopień zainteresowania i wykorzystania instrumentów medialnych i edukacyjnych LGD (strony internetowej, platformy ePIK, liczbę wypełnianych ankiet, liczbę komunikatów zwrotnych);
- stopień wykorzystania oferty edukacyjnej, w tym poziom zaliczeń testów sprawdzających;
- cykliczny (kwartalny) pomiar wskaźników realizacji przedsięwzięć i osiągania celów strategii (wskaźników produktu, rezultatu i oddziaływania);
- stopień wykorzystania funduszy, w tym zakontraktowanych środków i budżetu LSR i kosztów bieżących i aktywizacji;
- cykliczne określanie efektów operacji na podstawie bezpośrednich rozmów z beneficjentami i wizji lokalnych na miejscu realizacji operacji;
- liczbę, przedmiot i zakres zmian LSR.

Z kolei proces monitoringu w odniesieniu do samej LGD będzie obejmował:

- funkcjonowanie biura LGD i efektywność pracy zespołu zarządzającego;
- utrzymanie i fluktuację członków/kadr LGD;
- liczbę udzielanych porad i animacji oraz ich ocenę przez odbiorców;
- efektywności/problemy w komunikacji wewnętrznej i zewnętrznej LGD;
- poziom zwiększania kompetencji członków LGD (wskaźnik zaliczeń testów sprawdzających online na platformie EPIK);
- poziom realizacji wskaźników planu komunikacji (w ramach LSR)
- wykorzystania partycypacyjnych metod ewaluacji, w tym instrumentów cyfrowych i mechanizmu pomiaru tzw. partycypacyjnego urefleksyjnienia za pomocą systemu punków PP;
- poziom wydatkowania środków na poszczególne operacje i działania własne LGD (wskaźnik realizacji budżetu).

Działania monitoringowe LGD i LSR będą prowadzone na bieżąco, a sumowane raz na kwartał (w ostatnim tygodniu trzeciego m-ca każdego kwartału) przez zespół zarządzający LGD i pracowników biura, w porozumieniu z organem nadzorczym stowarzyszenia. Dane monitoringowe na potrzeby ewaluacji będą zbierane z wykorzystaniem instrumentów elektronicznych, w tym ankiet ewaluacyjnych i archiwizowane.

Obok monitoringu na poziomie mikro (ograniczonego do obszaru LGD) osiągane wskaźniki LSR będą również monitorowane w korelacji do korespondujących wskaźników Strategii rozwoju województwa mazowieckiego.

11.2. Ewaluacja LSR i LGD

Ewaluacja, czyli cykliczne badanie efektów realizowanych działań i operacji LSR, będzie prowadzona w wymiarze czasowym oraz przedmiotowym. W aspekcie czasowym będzie ona dotyczyć:
a) etapu wstępnego (ex ante) planowanych w ramach danego konkursu operacji, w celu odpowiedniego przygotowania ich realizacji;
b) etapu wdrożeniowego (on going) w celu bieżącej oceny poprawności realizacji i zgodności dokonywanych operacji z celami i założeniami na tle przyjętego harmonogramu działań;
c) etapu końcowego (ex post) w celu oceny zgodności osiągniętych rezultatów, efektów i skutków w określonych w LSR terminach.

Kryteriami ewaluacji temporalnej będzie porównanie analizowanych wskaźników w wyniku ewaluacji ex ante, on going i ex post pod kątem stopnia i poziomu (jakości) ich wypełnienia. W aspekcie przedmiotowym ewaluacja dotyczyć będzie zarówno samej LGD, jak i poziomu i stopnia realizowanej LSR. W odniesieniu do samej LSR ewaluacji będzie podlegać, poza analizą danych z działań monitoringowych:

- zgodność przyjmowanych do realizacji operacji z celami operacyjnymi LSR (wskaźnik odrzuceń wniosków z powodu niezgodności z celami LSR);
- prawidłowość realizacji operacji pod względem formalnym, organizacyjnym i technicznym (wskaźnik uwag kierowanych do realizatorów operacji);
- efektywność realizowanych operacji, czyli skala ponoszonych w ich ramach wydatków do uzyskiwanych efektów (wskaźnik wydatkowania

środków w korelacji do produktów i rezultatów operacji), w tym innowacyjność i ekoefektywność operacji w odniesieniu do działań ekologiczno-klimatycznych;
- skuteczność, czyli pomiar stopnia osiągnięcia celów operacyjnych i rozwiązania danego problemu (wskaźniki produktów i rezultatów operacji);
- użyteczność - ocena jakości osiągniętych rezultatów i poziom zaspokojenia potrzeb beneficjentów (poprzez ankietowe badanie znajomości efektów realizacji LSR na obszarze wsparcia i poziomu satysfakcji);
- trwałość - utrzymywanie się w czasie osiągniętych rezultatów i ich długotrwały wpływ na pozytywną zmianę (powtórzenie badania poziomu satysfakcji po 2 i 5 latach);
- wpływ warunków zewnętrznych na realizację LSR i wpływ efektywności działania biura i działań komunikacyjnych na realizację LSR.

Powyższe aspekty będą brane pod uwagę jako kryteria dokonywanej ewaluacji a porównanie zakładanego i osiąganego wskaźnika będzie wyznaczało jej wynik (pozytywny lub negatywny). W odniesieniu do LGD ewaluacji będzie podlegać:

- sposób funkcjonowania LGD pod względem efektywności zarządzania i komunikacji oraz realizacji działań doradczych, animacyjnych i aktywizacyjnych;
- kondycja organizacyjna i finansowa LGD i wydatkowanie środków na koszty bieżące;
- efektywność pracy biura i zarządu LGD oraz poszczególnych organów, w tym jakość przepływu informacji i komunikacji wewnętrznej;
- dyscyplina i efektywność pracy rady decyzyjnej i innych organów stowarzyszenia, w tym frekwencja i aktywność na zebraniach;
- sprawność przebiegu konkursów i procesu wyboru operacji i zgodność z przyjętym harmonogramem;
- skuteczność działań komunikacyjnych i promocyjnych, sposób funkcjonowania kanałów komunikacyjnych, w tym poziom i sposób uwzględnienia uwag, opinii i propozycji interesariuszy oraz jakość public i media relations;
- intensywność działań partycypacyjnych i efektywność oddziaływania społecznego na decyzje podejmowane w LGD;
- efektywność podejmowanej współpracy na poziomie regionalnym i ponadregionalnym (ponadnarodowym);
- sprawność reakcji na zmiany sytuacji zewnętrznej i wewnętrznej (zmiany w LSR);
- sprawność i jakość podejmowanych uchwał i realizacji procedur regulaminowych;
- przestrzeganie zasad ochrony danych osobowych, procedur archiwizacji i monitoringu.

Ewaluacja będzie dokonywana w trójnasób przez: a) pracowników biura (ewaluacja wewnętrzna bieżąca i cykliczna); b) zespół zewnętrzny (ewaluacja zewnętrzna okresowa); c) społeczność lokalną (ewaluacja partycypacyjna z udziałem społeczności lokalnej, za pośrednictwem ankiet i platform, okresowa). Zespół zewnętrzny dokonujący ewaluacji będzie powoływany przez Walne Zebranie Członków i będzie inny w składzie od Komisji Rewizyjnej i będzie miał za zadanie:

- opracowanie zasad szczegółowych prowadzenia monitoringu i ewaluacji;
- wybór pracowników biura odpowiedzialnych za realizację poszczególnych zadań;
- wybór zewnętrznych ekspertów i dopracowanie narzędzi badawczych i metodologicznych;
- organizację i realizację badań ewaluacyjnych, opracowanie wyników i przedstawianie raportów;
- przedstawienie rekomendacji oraz nadzór nad ich wdrożeniem;
- prowadzenie dokumentacji i archiwizacji materiałów ewaluacyjnych.

Zespół ewaluacyjny swoje uwagi i wnioski prezentuje na Walnym Zebraniu Członków, którzy podejmują uchwałę w sprawie ich wykorzystania do ewentualnej aktualizacji Lokalnej Strategii Rozwoju, usprawnienia pracy Biura LGD, jak i funkcjonowania całego LGD. Rezultaty działań monitoringowych i ewaluacyjnych będą prezentowane w formie tabelarycznej i będą udostępniane publicznie. W przypadku stałych negatywnych efektów monitoringu i ewaluacji i braku efektów podjętych działań korygujących zostaną zaangażowani zewnętrzni eksperci i zostanie przeprowadzony audyt.

XII. Strategiczna Ocena Oddziaływania na Środowisko

W konsultacji z ekspertem wykonano analizę LSR pod kątem spełnienia kryteriów kwalifikujących ją do przeprowadzenia strategicznej OOS. Planowane przedsięwzięcia nie będą zasadniczo ingerować w obszary Natura 2000 i negatywnie oddziaływać na środowisko przyrodnicze. Na mocy decyzji Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska (pismo WOOŚ-I.410.842.2015.DC z dn. 27.11.2015 r.) odstąpiono więc od opracowania strategicznej oceny oddziaływania na środowisko niniejszej LSR. Kwestie ekologiczne i klimatyczne były dyskutowane w trakcie konsultacji społecznych, a cele i przedsięwzięcia LSR nie stoją w sprzeczności z wymogami i celami programów ochrony środowiska powiatów i gmin LGD, lecz z nimi korespondują.

ZAŁĄCZNIKI

Załącznik nr. 1. Tabelaryczne zestawienie celów i wskaźników

Cel ogólny nr 1	**Wskaźniki oddziaływania dla celu ogólnego**		**Jednostka miary**	**Stan początkowy (rok 2015)**	**Plan docelowy rok 2023**	**Źródło danych / sposób pomiaru**
Wzrost kapitału ludzkiego i społecznego na obszarze LGD	Zwiększenie szans na zatrudnienie		Liczba osób	**0**	**261**	Dane własne LGD z monitoringu
	Zwiększenie aktywności i zintegrowania dzieci, młodzieży, osób starszych i niepełnosprawnych		Liczba osób	**0**	**650**	Dane własne LGD z monitoringu
	Zwiększenie liczby, rodzajów i zakresu inicjatyw pomocy wzajemnej		Liczba osób	**0**	**6**	Dane własne LGD z monitoringu; dane z gmin
	Osiągnięcie wskaźników realizacji celów LSR		Liczba operacji	**0**	**795**	Dane własne LGD z monitoringu
Cele szczegółowe	**Wskaźniki rezultatu dla celów szczegółowych**		**Jednostka miary**	**Stan początkowy (rok 2015)**	**Plan docelowy rok 2023**	**Źródło danych / sposób pomiaru**
1.1. Aktywizacja niepracującej młodzieży i absolwentów	Liczba osób młodych, które zwiększyły swoje kompetencje i kwalifikacje potwierdzone dokumentem / liczba osób dobrze oceniających szkolenie		Liczba osób	**0**	**110**	PUP, dane LGD
1.2. Podwyższanie kompetencji i kwalifikacji zawodowych	Liczba osób z grup docelowych, które zwiększyły swoje kompetencje i kwalifikacje potwierdzone dokumentem / liczba osób dobrze oceniających szkolenie		Liczba osób	**0**	**76**	Dane własne LGD z monitoringu
1.3. Animacja i organizacja zajęć dla dzieci i młodzieży oraz osób starszych i niepełnosprawnych	Liczba osób z grup celowych, która uczestniczyła w działaniach aktywizujących / liczba osób dobrze oceniających te działania		Liczba osób	**0**	**650**	Dane własne LGD z monitoringu
1.4. Rozwój wolontariatu, samopomocy i usług społecznych	Liczba osób objętych wsparciem / liczba osób dobrze oceniających wsparcie		Liczba osób	**0**	**70**	Dane własne LGD z monitoringu; dane z gmin
1.5. Wzmocnienie potencjału LGD i jakości obsługi beneficjentów	Liczba osób objętych wsparciem doradczym, edukacyjnym i aktywizacyjnym		Liczba osób	**0**	**3000**	Dane własne LGD z monitoringu
Przedsięwzięcia	**Grupa docelowa**	**Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, projekt współpracy, aktywizacja itp.)**	**Wskaźniki produktu**			
			Nazwa	**Jednostka miary**	**wartość początkowa rok 2015**	**wartość końcowa 2023**	**Źródło danych / sposób pomiaru**
1.1.1. Profesjonalne szkolenia, doradztwo, poradnictwo i kursy zawodowe	młodzież i absolwenci	konkurs	liczba szkoleń / kursów	sztuka	0	10	PUP, dane LGD
1.1.2. Trening kompetencji miękkich (zarządzania czasem, komunikowania się, autoprezentacji, planowania kariery, motywacji, umiejętności poszukiwania pracy i in.)	mieszkańcy/organizacje pozarządowe/ przedsiębiorcy	konkurs	liczba szkoleń / kursów	sztuka	0	10	PUP, dane LGD
1.2.1. Edukacja i doradztwo zawodowe, w tym w zakresie ochrony środowiska i zmian klimatu, w tym adaptacji do zmian klimatu	mieszkańcy/organizacje pozarządowe/ przedsiębiorcy	projekt grantowy	liczba szkoleń / kursów	sztuka	0	2	Dane własne LGD z monitoringu

1.2.2. Szkolenia, warsztaty i poradnictwo z zakresu zakładania i prowadzenia działalności gospodarczej, w tym tworzenia biznesplanów i uwzględniania aspektów ekologicznych i klimatycznych	mieszkańcy/organizacje pozarządowe/ przedsiębiorcy	konkurs	liczba szkoleń / kursów	sztuka	0	3	Dane własne LGD z monitoringu
1.2.3. Szkolenia, warsztaty i doradztwo z zakresu rachunkowości i spraw podatkowych	mieszkańcy/organizacje pozarządowe/ przedsiębiorcy	konkurs	liczba szkoleń / kursów	sztuka	0	2	Dane własne LGD z monitoringu
1.3.1. Przedsięwzięcia w zakresie animacji i organizacji czasu wolnego	mieszkańcy – dzieci / młodzież / osoby starsze / niepełnosprawni	projekt grantowy	liczba projektów	sztuka	0	17	Dane własne LGD z monitoringu
1.3.2. Przedsięwzięcia na rzecz aktywnej integracji	mieszkańcy – dzieci / młodzież / osoby starsze / niepełnosprawni	projekt grantowy	liczba projektów	sztuka	0	10	Dane własne LGD z monitoringu
1.3.3. Działania aktywizacyjne, motywacyjne, integracyjne i szkoleniowe	mieszkańcy – dzieci / młodzież / osoby starsze / niepełnosprawni	projekt grantowy	liczba projektów	sztuka	0	5	Dane własne LGD z monitoringu
1.4.1. Szkolenia dla wolontariuszy i tworzenie lokalnych centrów wolontariatu	organizacje pozarządowe, gminy	konkurs	liczba projektów	sztuka	0	2	Dane własne LGD z monitoringu; dane z gmin
1.4.2. Tworzenie klubów samopomocy, grup samokształceniowych, świetlic środowiskowych i wsparcia wzajemnego,	organizacje pozarządowe, gminy	konkurs	liczba projektów	sztuka	0	2	Dane własne LGD z monitoringu; dane z gmin
1.4.3. Tworzenie organizacji prospołecznych, partnerstw, inicjatyw partnerskich i projektów na rzecz włączenia społecznego	mieszkańcy, organizacje pozarządowe, przedsiębiorstwa, gminy	konkurs	liczba projektów	sztuka	0	2	Dane własne LGD z monitoringu; dane z gmin
1.5.1. Utrzymanie biura LGD	pracownicy biura	koszty bieżące	M-ce	sztuka	0	82	Umowa najmu
1.5.2. Utrzymanie biura LGD	pracownicy biura	koszty bieżące	etaty	sztuka	0	3	Listy obecności
1.5.3. Szkolenia dla pracowników LGD - personelu biura	zespół zarządzający LGD	aktywizacja	liczba osobodni szkoleń dla pracowników LGD	sztuka	0	8	Dane własne LGD z bieżącego monitoringu i z ewaluacji

1.5.4. Szkolenia dla członków i partnerów LGD	członkowie LGD	aktywizacja	liczba osobodni szkoleń dla organów LGD	sztuka	0	28	Dane własne LGD z bieżącego monitoringu i z ewaluacji
1.5.5. Szkolenia dla wnioskodawców na temat zakresu wsparcia LSR i zasad ubiegania się o dofinansowanie	mieszkańcy i grupy sektorowe obszaru LGD	aktywizacja	liczba spotkań informacyjno-konsultacyjnych LGD z mieszkańcami	sztuka	0	112	Dane własne LGD z bieżącego monitoringu i z ewaluacji
1.5.6. Szkolenia tematyczne dla poszczególnych grup beneficjentów (grup defaworyzowanych) LSR	docelowe grupy defaworyzowane LGD	aktywizacja	liczba spotkań informacyjno-konsultacyjnych LGD z mieszkańcami	sztuka	0	5	Dane własne LGD z bieżącego monitoringu i z ewaluacji
1.5.7. Organizacja konsultacyjnego punktu spotkań dla grup docelowych i beneficjentów z obszaru LGD – działania komunikacyjne	mieszkańcy i grupy docelowe obszaru LGD	aktywizacja	liczba spotkań informacyjno-konsultacyjnych LGD z mieszkańcami	sztuka	0	70	Dane własne LGD z bieżącego monitoringu i z ewaluacji
1.5.8. Interaktywne wsparcie informacyjne i doradcze dla wnioskodawców, grup sektorowych i beneficjentów z obszaru LGD - serwis platform i aplikacji elektronicznych, usługi online - działania komunikacyjne, edukacyjne, monitoringowe i ewaluacyjne	mieszkańcy, grupy docelowe i sektorowe obszaru LGD	aktywizacja	liczba kursów szkoleniowych i operacji monitoringowo-ewaluacyjnych	sztuka	0	82	Dane własne LGD z bieżącego monitoringu i z ewaluacji
1.5.9. Promocja LGD, pozostałe działania komunikacyjne i public relations	mieszkańcy i wnioskodawcy obszaru LGD	aktywizacja	liczba wyemitowanych komunikatów i artykułów w formie tradycyjnej i elektronicznej	sztuka	0	250	Dane własne LGD z bieżącego monitoringu i z ewaluacji
SUMA					**0**	**705**	

Cel ogólny nr 2	**Wskaźniki oddziaływania dla celu ogólnego**	**Jednostka miary**	**Stan początkowy (rok 2015)**	**Plan docelowy rok 2023**	**Źródło danych / sposób pomiaru**
Rozwój przedsiębiorczości i	Zmniejszenie bezrobocia i wzrost przychodów	Liczba podmiotów	0	66	Dane PUP, GUS, gmin

kapitału gospodarczego obszaru LGD	pracowników i przedsiębiorstw na obszarze LGD					i dane własne LGD
	Wzrost jakości kapitału rzeczowego i uzbrojenia infrastrukturalnego obszaru LGD		Liczba inwestycji	0	13	Dane PUP, GUS, gmin i dane własne LGD
Cele szczegółowe	**Wskaźniki rezultatu dla celów szczegółowych**		**Jednostka miary**	**Stan początkowy (rok 2015)**	**Plan docelowy rok 2023**	**Źródło danych / sposób pomiaru**
2.1. Rozwój i dywersyfikacja działalności gospodarczej	Liczba utworzonych miejsc pracy		Liczba miejsc pracy	0	61	Dane PUP, GUS, gmin i dane własne LGD
2.2. Wzrost jakości usług i produktów lokalnych	Liczba utworzonych miejsc pracy		Liczba miejsc pracy	0	7	Dane PUP, GUS, gmin i dane własne LGD
2.3. Rozwój usług socjalnych i przedsiębiorczości społecznej	Liczba utworzonych miejsc pracy		Liczba miejsc pracy	0	8	Dane PUP, GUS, gmin i dane własne LGD
2.4. Dobre warunki komunikacyjne i inwestycyjne	Liczba osób korzystających z nowej lub zmodernizowanej infrastruktury technicznej drogowej w zakresie włączenia społecznego		Liczba użytkowników	0	11000	Dane PUP, GUS, gmin i dane własne LGD

Przedsięwzięcia	**Grupa docelowa**	**Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, projekt współpracy, aktywizacja itp.)**	**Wskaźniki produktu**				
			Nazwa	**Jednostka miary**	**wartość**		
					początkowa rok 2015	**końcowa 2023**	**Źródło danych / sposób pomiaru**
2.1.1. Wsparcie na zakładanie działalności gospodarczej	mieszkańcy, grupy defaworyzowane, przedsiębiorstwa, organizacje pozarządowe	konkurs	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	sztuka	0	26	Dane PUP, GUS, gmin i dane własne LGD
2.1.2. inwestycje zwiększające konkurencyjność mikro i małych firm	przedsiębiorstwa	konkurs	Liczba operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	sztuka	0	10	Dane PUP, GUS, gmin i dane własne LGD
2.1.3. Rozwój działalności pozarolniczej i przetwórczej	przedsiębiorstwa	konkurs	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	sztuka	0	20	Dane PUP, GUS, gmin i dane własne LGD
2.1.4. Wzrost efektywnej, innowacyjnej i proekologicznej współpracy podmiotów gospodarczych	przedsiębiorstwa, organizacje pozarządowe	konkurs	Liczba sieci w zakresie krótkich łańcuchów żywnościowych lub rynków lokalnych które otrzymały wsparcie w ramach realizacji LSR	sztuka	0	2	Dane PUP, GUS, gmin i dane własne LGD
2.1.5. Rozwój usług prozdrowotnych	mieszkańcy, grupy	konkurs	Liczba operacji polegających na	sztuka	0	4	Dane

i kosmetycznych	defaworyzowane, przedsiębiorstwa, organizacje pozarządowe		utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa				PUP, GUS, gmin i dane własne LGD
2.2.1. Wdrażanie innowacyjnych rozwiązań i technologii, w tym ekotechnologii w celu podniesienia jakości i konkurencyjności produktów i usług	przedsiębiorstwa, organizacje pozarządowe	konkurs	Liczba operacji ukierunkowanych na innowacje	sztuka	0	1	Dane PUP, GUS, gmin i dane własne LGD
2.2.2. współpraca gospodarcza na rzecz rozwoju rynków zbytu i promocji produktów	mieszkańcy, przedsiębiorstwa, organizacje pozarządowe	konkurs	Liczba sieci w zakresie krótkich łańcuchów żywnościowych lub rynków lokalnych które otrzymały wsparcie w ramach realizacji LSR	sztuka	0	1	Dane PUP, GUS, gmin i dane własne LGD
2.2.3. Kreowanie marki produktu lokalnego i badanie rynku	mieszkańcy, przedsiębiorstwa, organizacje pozarządowe	konkurs	Liczba operacji ukierunkowanych na innowacje	sztuka	0	2	Dane PUP, GUS, gmin i dane własne LGD
2.2.4. Uzyskiwanie certyfikatów i uczestnictwo w systemach jakości	mieszkańcy, przedsiębiorstwa, organizacje pozarządowe	konkurs	Liczba operacji ukierunkowanych na innowacje	sztuka	0	2	Dane PUP, GUS, gmin i dane własne LGD
2.2.5. Rozwój obiektów i infrastruktury na cele promocyjne	mieszkańcy, przedsiębiorstwa, organizacje pozarządowe	konkurs	Liczba operacji ukierunkowanych na innowacje	sztuka	0	1	Dane PUP, GUS, gmin i dane własne LGD
2.3.1. Rozwój usług opiekuńczych i wychowawczych dla dzieci	mieszkańcy, przedsiębiorstwa, organizacje pozarządowe, gminy	konkurs	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	sztuka	0	3	Dane PUP, GUS, gmin i dane własne LGD
2.3.2. rozwój usług opiekuńczych, pielęgnacyjnych i rehabilitacyjnych dla osób starszych, chorych i niepełnosprawnych	mieszkańcy, przedsiębiorstwa, organizacje pozarządowe, gminy	konkurs	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	sztuka	0	5	Dane PUP, GUS, gmin i dane własne LGD
2.4.1. Budowa dróg dojazdowych ułatwiających dostęp do obiektów użyteczności publicznej i rozwój infrastruktury okołodrogowej (parkingi, chodniki, oświetlenie)	gminy	konkurs	Liczba operacji w zakresie infrastruktury drogowej w zakresie włączenia społecznego	sztuka	0	12	Dane PUP, GUS, gmin i dane własne LGD

2.4.2. Budowa, przebudowa, modernizacja i adaptacja obiektów na potrzeby gospodarcze, promocyjne i marketingowe, w tym dla osób niepełnosprawnych	przedsiębiorstwa, organizacje pozarządowe, gminy	konkurs	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	sztuka	0	1	Dane PUP, GUS, gmin i dane własne LGD
SUMA					0	90	

Cel ogólny nr 3	**Wskaźniki oddziaływania dla celu ogólnego**	**Jednostka miary**	**Stan początkowy (rok 2015)**	**Plan docelowy rok 2023**	**Źródło danych / sposób pomiaru**
Wykorzystanie kapitału przyrodniczego i kulturowego obszaru LGD	Wzrost wartości i atrakcyjności turystycznej obszaru	Wzrost liczby turystów	0	85500	Dane z monitoringu, dane gmin LGD
	Zmniejszenie bezrobocia i wzrost przychodów pracowników i przedsiębiorstw na obszarze LGD	Liczba podmiotów	0	17	Dane z monitoringu, dane gmin LGD
Cele szczegółowe	**Wskaźniki rezultatu dla celów szczegółowych**	**Jednostka miary**	**Stan początkowy (rok 2015)**	**Plan docelowy rok 2023**	**Źródło danych / sposób pomiaru**
3.1. Reaktywacja, zachowanie i promocja lokalnego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego	Wzrost liczby osób odwiedzających zabytki i obiekty	Liczba osób	0	27000	Dane z monitoringu, dane gmin LGD
	Liczba uczestników wydarzeń	Liczba uczestników	0	10000	Dane z monitoringu, dane gmin LGD
3.2. Rozwój turystyki i ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury turystycznej	Wzrost liczby osób korzystających z obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	Liczba osób	0	42000	Dane z monitoringu, dane gmin LGD
	Liczba utworzonych miejsc pracy	Liczba miejsc pracy	0	2	Dane z monitoringu, dane gmin LGD
	Liczba odbiorców działań promocyjnych	Liczba osób	0	7000	Dane z monitoringu, dane gmin LGD
3.3. Ekologizacja rolnictwa i życia na wsi	Liczba utworzonych miejsc pracy	Liczba miejsc pracy	0	15	Dane z monitoringu, dane gmin LGD
	Liczba odbiorców działań promocyjnych	Liczba osób	0	2000	Dane z monitoringu, dane gmin LGD
3.4 Ochrona wartości	Wzrost liczby osób odwiedzających zabytki i	Liczba osób	0	14000	Dane z

krajobrazowych i wzrost bioróżnorodności	obiekty					monitoringu, dane gmin LGD
3.5. Rozwój współpracy na rzecz promocji produktu turystycznego	Liczba projektów skierowanych do danej grupy celowej (turyści, młodzież, in.)		Liczba projektów	0	2	Dane z monitoringu, dane gmin LGD
	Liczba operacji		Liczba projektów	0	1	Dane z monitoringu, dane gmin LGD

Przedsięwzięcia	**Grupa docelowa**	**Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, projekt współpracy, aktywizacja itp.)**	**Wskaźniki produktu**				
			Nazwa	**Jednostka miary**	**wartość początkowa rok 2015**	**wartość końcowa 2023**	**Źródło danych / sposób pomiaru**
3.1.1. Restauracja i renowacja zabytków, pamiątek i obiektów o znaczącej wartości historycznej i kulturowej	organizacje pozarządowe, gminy	konkurs	Liczba zabytków poddanych pracom konserwatorskim lub restauratorskim w wyniku wsparcia otrzymanego w ramach realizacji strategii	sztuka	0	6	Dane z monitoringu, dane gmin LGD
3.1.2. Rekonstrukcja lokalnych podań, opowieści i legend, zachowanie i kultywowanie lokalnych tradycji i języka, upowszechnienie wiedzy o historii regionu i dziedzictwie kulturowym	organizacje pozarządowe, gminy	konkurs	Liczba operacji obejmujących wyposażenie podmiotów działających w sferze kultury	sztuka	0	10	Dane z monitoringu, dane gmin LGD
3.1.3. Zachowanie i promowanie ginących zawodów, rzemiosła, rękodzieła oraz sztuki i aktywności artystycznej	organizacje pozarządowe, gminy	konkurs	Liczba podmiotów działających w sferze kultury, które otrzymały wsparcie w ramach realizacji LSR	sztuka	0	3	Dane z monitoringu, dane gmin LGD
3.1.4. Odnowa lub konserwacja lokalnych pomników historycznych i miejsc pamięci	organizacje pozarządowe, gminy	konkurs	Liczba zabytków poddanych pracom konserwatorskim lub restauratorskim w wyniku wsparcia otrzymanego w ramach realizacji strategii	sztuka	0	4	Dane z monitoringu, dane gmin LGD
3.1.5. Lokalne wydarzenia kulturalne i artystyczne promujące historię regionu, promocja	organizacje pozarządowe, gminy	konkurs	Liczba podmiotów działających w sferze kultury, które otrzymały wsparcie w ramach realizacji LSR	sztuka	0	10	Dane z monitoringu, dane gmin LGD

3.2.1. Budowa obiektów sportowych, rekreacyjno-wypoczynkowych i społeczno-kulturalnych	Gminy, organizacje pozarządowe	konkurs	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	sztuka	0	8	Dane z monitoringu, dane gmin LGD
3.2.2. Budowa obiektów małej architektury, adaptacje i modernizacje na potrzeby turystyki obszaru LGD	Gminy, organizacje pozarządowe	konkurs	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	sztuka	0	14	Dane z monitoringu, dane gmin LGD
3.2.3. Rozwój usług okołoturystycznych	Gminy, organizacje pozarządowe, przedsiębiorcy	konkurs	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	sztuka	0	2	Dane z monitoringu, dane gmin LGD
3.2.4. Oznakowanie obiektów na potrzeby turystyki i promocji	Gminy, organizacje pozarządowe	konkurs	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	sztuka	0	4	Dane z monitoringu, dane gmin LGD
3.2.5. Rozwój szlaków turystycznych, dydaktycznych i ścieżek rowerowych	Gminy, organizacje pozarządowe	konkurs	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	sztuka	0	6	Dane z monitoringu, dane gmin LGD
3.2.6. Aktywna informacja i promocja turystyki	Gminy, organizacje pozarządowe	konkurs	Liczba operacji ukierunkowanych na innowacje	sztuka	0	1	Dane z monitoringu, dane gmin LGD
3.3.1. Przestawianie gospodarstw na ekologiczne lub integrowane metody produkcji rolnej na potrzeby działalności przetwórczej lub agroturystycznej	rolnicy	konkurs	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	sztuka	0	3	Dane z monitoringu, dane gmin LGD
3.3.2. Promowanie produktów ekologicznych i lokalnych	Rolnicy, organizacje pozarządowe, gminy	konkurs	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	sztuka	0	2	Dane z monitoringu, dane

							gmin LGD
3.3.3. Budowa małych instalacji proekologicznych, w tym wykorzystujących OZE na potrzeby działalności gospodarczej, biogazowni rolniczych, biologicznych oczyszczalni ścieków	Rolnicy, przedsiębiorcy	konkurs	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	instalacja	0	5	Dane z monitoringu, dane gmin LGD
3.3.4. Usługi techniczne i projektowe związane z wykorzystaniem OZE i inwestycjami proekologicznymi	Rolnicy, przedsiębiorcy	konkurs	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	sztuka	0	3	Dane z monitoringu, dane gmin LGD
3.3.5. Wykorzystanie biomasy na cele energetyczne	rolnicy	konkurs	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	sztuka	0	1	Dane z monitoringu, dane gmin LGD
3.3.6. Rozwój usług na rzecz rolnictwa, leśnictwa, ochrony środowiska i przeciwdziałania niskiej emisji	Rolnicy, przedsiębiorcy	konkurs	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	sztuka	0	3	Dane z monitoringu, dane gmin LGD
3.4.1. Porządkowanie i renowacja terenów zieleni, parków, założeń ogrodowych i przestrzeni publicznych, zadrzewienia i wzrost bioróżnorodności, w tym przeciwdziałanie zanikaniu owadów zapylających	Rolnicy, organizacje pozarządowe, gminy	konkurs	Liczba operacji ukierunkowanych na zachowanie dziedzictwa przyrodniczego	sztuka	0	9	Dane z monitoringu, dane gmin LGD
3.4.2. Proekologiczne zagospodarowanie zbiorników i cieków wodnych na potrzeby zwiększenia atrakcyjności turystycznej	Rolnicy, organizacje pozarządowe, gminy	konkurs	Liczba operacji ukierunkowanych na zachowanie dziedzictwa przyrodniczego	sztuka	0	4	Dane z monitoringu, dane gmin LGD
3.4.3. Ochrona krajobrazu, estetyki i zabudowy obszaru LGD	Rolnicy, organizacje pozarządowe, gminy	konkurs	Liczba operacji ukierunkowanych na zachowanie dziedzictwa przyrodniczego	sztuka	0	1	Dane z monitoringu, dane gmin LGD
3.5.1. Realizacja projektów współpracy, w tym projektów współpracy międzynarodowej	LGD krajowe i zagraniczne	Projekt współpracy	- liczba zrealizowanych projektów współpracy, w tym projektów współpracy międzynarodowej	sztuka	0	1	Dane własne LGD

							z monitoringu
3.5.2. Rozwój potencjału partnerskich LGD	LGD krajowe i zagraniczne	Projekt współpracy	- liczba LGD uczestniczących w projektach współpracy	sztuka	0	1	Dane własne LGD z monitoringu
3.5.3. Wykorzystanie rozwiązań cyfrowych i smart dla promocji produktu turystycznego - rozwój e-turystyki partnerskich LGD	Turyści, mieszkańcy, gminy, organizacje pozarządowe	Projekt współpracy	Liczba operacji ukierunkowanych na innowacje	sztuka	0	1	Dane własne LGD z monitoringu
SUMA					0	102	

Załącznik nr 2. Matryca logiczna

Problemy/ wyzwania	Cele szczegółowe	Planowane przedsięwzięcia / operacje	Produkty	Rezultaty	Oddziaływanie	Czynniki zewnętrzne mające wpływ na działania i wskaźniki
Cel ogólny 1. Wzrost kapitału ludzkiego i społecznego na obszarze LGD						
Bezrobocie osób młodych i absolwentów	1.1. Aktywizacja niepracującej młodzieży i absolwentów	- profesjonalne szkolenia, doradztwo, poradnictwo i kursy zawodowe	liczba szkoleń / kursów	liczba osób młodych, które zwiększyły swoje kompetencje i kwalifikacje potwierdzone dokumentem / liczba osób dobrze oceniających szkolenie	Zwiększenie szans na zatrudnienie	Dostępny zakres i profil oferty szkoleniowej na rynku usług edukacyjnych
		- trening kompetencji miękkich (zarządzania czasem, komunikowania się, autoprezentacji, planowania kariery, motywacji, umiejętności poszukiwania pracy i in.)	liczba szkoleń / kursów	liczba osób młodych, które zwiększyły swoje kompetencje i kwalifikacje potwierdzone dokumentem /liczba osób dobrze oceniających szkolenie	Zwiększenie szans na zatrudnienie	
Niedostateczne dostosowanie do potrzeb rynku pracy i wymogów ekologiczno-klimatycznych	1.2. Podwyższanie kompetencji i kwalifikacji zawodowych	- edukacja i doradztwo zawodowe, w tym w zakresie ochrony środowiska i zmian klimatu, w tym adaptacji do zmian klimatu	liczba szkoleń / kursów	Liczba osób z grup docelowych, które zwiększyły swoje kompetencje i kwalifikacje potwierdzone dokumentem / liczba osób dobrze oceniających szkolenie	Zwiększenie szans na zatrudnienie i umiejętności prowadzenia działalności gospodarczej	Dostępny zakres i profil oferty szkoleniowej na rynku usług edukacyjnych
		- szkolenia, warsztaty i poradnictwo z zakresu zakładania i prowadzenia działalności gospodarczej, w tym tworzenia biznesplanów i uwzględniania aspektów ekologicznych i klimatycznych	liczba szkoleń / kursów	Liczba osób z grup docelowych, które zwiększyły swoje kompetencje i kwalifikacje potwierdzone dokumentem / liczba osób dobrze oceniających szkolenie	Zwiększenie szans na zatrudnienie i umiejętności prowadzenia działalności gospodarczej	
		- szkolenia, warsztaty i doradztwo z zakresu rachunkowości i spraw podatkowych	liczba szkoleń / kursów	Liczba osób z grup docelowych, które zwiększyły swoje kompetencje i kwalifikacje potwierdzone dokumentem / liczba osób dobrze oceniających szkolenie	Zwiększenie szans na zatrudnienie i umiejętności prowadzenia działalności gospodarczej	
Niedostateczna oferta zajęć i przedsięwzięć integracyjnych	1.3. Animacja i organizacja zajęć dla dzieci i młodzieży oraz osób starszych i niepełno-sprawnych	- przedsięwzięcia w zakresie animacji i organizacji czasu wolnego	liczba projektów	liczba osób z grup celowych, która uczestniczyła w działaniach aktywizujących / liczba osób dobrze oceniających te działania	Zwiększenie aktywności i zintegrowania dzieci, młodzieży, osób starszych i niepełnosprawnych	Dostępne w czasie realizacji operacji instrumenty działań aktywizacyjnych i zasoby wolontariatu
		- przedsięwzięcia na rzecz aktywnej integracji	liczba projektów	liczba osób z grup celowych, która uczestniczyła w działaniach aktywizujących / liczba osób dobrze oceniających te działania	Zwiększenie aktywności i zintegrowania dzieci, młodzieży, osób starszych i niepełnosprawnych	
		- działania aktywizacyjne, motywacyjne,	liczba projektów	liczba osób z grup celowych, która uczestniczyła w działaniach aktywizujących / liczba osób dobrze	Zwiększenie aktywności i zintegrowania	

		integracyjne i szkoleniowe		oceniających te działania	dzieci, młodzieży, osób starszych i niepełnosprawnych	
Niedostateczny poziom wsparcia wzajemne-go i dostępu do usług społecznych	1.4. Rozwój wolontariatu, samopomocy i usług społecznych	- szkolenia dla wolontariuszy i tworzenie lokalnych centrów wolontariatu	liczba projektów	liczba osób objętych wsparciem / liczba osób dobrze oceniających wsparcie	Zwiększenie liczby, rodzajów i zakresu inicjatyw pomocy wzajemnej	Dostępne w czasie realizacji operacji instrumenty wsparcia, wsparcia wzajemnego i zasoby wolontariatu
		- tworzenie klubów samopomocy, grup samokształceniowych, świetlic środowiskowych i wsparcia wzajemnego,	liczba projektów	liczba osób objętych wsparciem / liczba osób dobrze oceniających wsparcie	Zwiększenie liczby, rodzajów i zakresu inicjatyw pomocy wzajemnej	
		- tworzenie organizacji prospołecznych, partnerstw, inicjatyw partnerskich i projektów na rzecz włączenia społecznego	liczba projektów	liczba osób objętych wsparciem / liczba osób dobrze oceniających wsparcie	Zwiększenie liczby, rodzajów i zakresu inicjatyw pomocy wzajemnej	

Problemy/ wyzwania	**Cele szczegółowe**	**Planowane przedsięwzięcia / operacje**	**Produkty**	**Rezultaty**	**Oddziaływanie**	**Czynniki zewnętrzne mające wpływ na działania i wskaźniki**
Cel ogólny 2. Rozwój przedsiębiorczości i kapitału gospodarczego obszaru LGD						
Niedostatecznie rozwinięty sektor pozarolniczej działalności gospodarczej, niedostateczne przygotowanie do tej działalności i niedostateczna współpraca gospodarcza	2.1. Rozwój i dywersyfikacja działalności gospodarczej	- wsparcie na zakładanie działalności gospodarczej	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	Liczba utworzonych miejsc pracy	Zmniejszenie bezrobocia i wzrost przychodów pracowników i przedsiębiorstw na obszarze LGD	Czynniki makroekonomiczne, polityka rynku pracy i polityka społeczna w regionie
		- inwestycje zwiększające konkurencyjność mikro i małych firm	Liczba operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	Liczba utworzonych miejsc pracy		
		- rozwój działalności pozarolniczej i przetwórczej	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	Liczba utworzonych miejsc pracy		
		- wzrost efektywnej, innowacyjnej i proekologicznej współpracy podmiotów gospodarczych	Liczba sieci w zakresie krótkich łańcuchów żywnościowych lub rynków lokalnych które otrzymały wsparcie w ramach realizacji LSR	Liczba utworzonych miejsc pracy		
		- rozwój usług prozdrowotnych i kosmetycznych	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	Liczba utworzonych miejsc pracy		
Niedostateczna oferta innowacyjnych produktów i usług lokalnych	2.2. Wzrost jakości usług i produktów lokalnych	- wdrażanie innowacyjnych rozwiązań i technologii, w tym ekotechnologii w celu podniesienia jakości i konkurencyjności produktów i usług	Liczba operacji ukierunkowanych na innowacje	Liczba utworzonych miejsc pracy	Zmniejszenie bezrobocia i wzrost przychodów pracowników i przedsiębiorstw na obszarze LGD	Czynniki makroekonomiczne, polityka rynku pracy i polityka społeczna w regionie

		- współpraca gospodarcza na rzecz rozwoju rynków zbytu i promocji produktów	Liczba sieci w zakresie krótkich łańcuchów żywnościowych lub rynków lokalnych które otrzymały wsparcie w ramach realizacji LSR	Liczba utworzonych miejsc pracy		
		- kreowanie marki produktu lokalnego i badanie rynku	Liczba operacji ukierunkowanych na innowacje	Liczba utworzonych miejsc pracy		
		- uzyskiwanie certyfikatów i uczestnictwo w systemach jakości	Liczba operacji ukierunkowanych na innowacje	Liczba utworzonych miejsc pracy		
		- rozwój obiektów i infrastruktury na cele promocyjne	Liczba operacji ukierunkowanych na innowacje	Liczba utworzonych miejsc pracy		
Problemy/ wyzwania	**Cele szczegółowe**	**Planowane przedsięwzięcia / operacje**	**Produkty**	**Rezultaty**	**Oddziaływanie**	**Czynniki zewnętrzne mające wpływ na działania i wskaźniki**
Cel ogólny 2. Rozwój przedsiębiorczości i kapitału gospodarczego obszaru LGD						
Niedostateczny rozwój usług społecznych i socjalnych i dostęp do nich dla mieszkań-ców	2.3. Rozwój usług socjalnych i przedsiębiorczości społecznej	- rozwój usług opiekuńczych i wychowawczych dla dzieci	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	Liczba utworzonych miejsc pracy	Zmniejszenie bezrobocia i wzrost przychodów pracowników i przedsiębiorstw na obszarze LGD	Czynniki makroekonomiczne, polityka rynku pracy i polityka społeczna w regionie
		- rozwój usług opiekuńczych, pielęgnacyjnych i rehabilitacyjnych dla osób starszych, chorych i niepełno-sprawnych	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	Liczba utworzonych miejsc pracy		
Niedostateczny rozwój dróg dojazdowych, obiektów architektonicznych i obiektów infrastruktury turystycznej	2.4. Dobre warunki komunikacyjne i inwestycyjne	- budowa dróg dojazdowych ułatwiających dostęp do obiektów użyteczności publicznej i rozwój infrastruktury okołodrogowej (parkingi, chodniki, oświetlenie)	Liczba operacji w zakresie infrastruktury drogowej w zakresie włączenia społecznego	Liczba osób korzystających z nowej lub zmodernizowanej infrastruktury technicznej drogowej w zakresie włączenia społecznego	Wzrost jakości kapitału rzeczowego i uzbrojenia infrastrukturalnego obszaru LGD	Czynniki makroekonomiczne
		- budowa, przebudowa, modernizacja i adaptacja obiektów na potrzeby gospodarcze, promocyjne i marketingowe, w tym dla osób niepełno-sprawnych	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	Liczba osób korzystających z nowej lub zmodernizowanej infrastruktury technicznej drogowej w zakresie włączenia społecznego	Wzrost jakości kapitału rzeczowego i uzbrojenia infrastrukturalnego obszaru LGD	Czynniki makroekonomiczne

Problemy/ wyzwania	Cele szczegółowe	Planowane przedsięwzięcia / operacje	Produkty	Rezultaty	Oddziaływanie	Czynniki zewnętrzne mające wpływ na działania i wskaźniki
Cel ogólny 3. Wykorzystanie kapitału przyrodniczego i kulturowego obszaru LGD						
Degradacja i zapomnie-nie lokalnych zasobów kulturowych i przyrodniczych	3.1. Reaktywacja, zachowanie i promocja lokalnego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego	- restauracja i renowacja zabytków, pamiątek i obiektów o znaczącej wartości historycznej i kulturowej	Liczba zabytków poddanych pracom konserwatorskim lub restauratorskim w wyniku wsparcia otrzymanego w ramach realizacji strategii	Wzrost liczby osób odwiedzających zabytki i obiekty	Wzrost wartości i atrakcyjności turystycznej obszaru	Czynniki makroekonomiczne
		- rekonstrukcja lokalnych podań, opowieści i legend, zachowanie i kultywowanie lokalnych tradycji i języka, upowszechnienie wiedzy o historii regionu i dziedzictwie kulturowym	Liczba operacji obejmujących wyposażenie podmiotów działających w sferze kultury	Wzrost liczby osób odwiedzających zabytki i obiekty	Wzrost wartości i atrakcyjności turystycznej obszaru	
		- zachowanie i promowanie ginących zawodów, rzemiosła, rękodzieła oraz sztuki i aktywności artystycznej	Liczba podmiotów działających w sferze kultury, które otrzymały wsparcie w ramach realizacji LSR	Wzrost liczby osób odwiedzających zabytki i obiekty	Wzrost wartości i atrakcyjności turystycznej obszaru	
		- odnowa lub konserwacja lokalnych pomników historycznych i miejsc pamięci	Liczba zabytków poddanych pracom konserwatorskim lub restauratorskim w wyniku wsparcia otrzymanego w ramach realizacji strategii	Wzrost liczby osób odwiedzających zabytki i obiekty	Wzrost wartości i atrakcyjności turystycznej obszaru	
		- lokalne wydarzenia kulturalne i artystyczne promujące historię regionu, promocja	Liczba podmiotów działających w sferze kultury, które otrzymały wsparcie w ramach realizacji LSR	Liczba uczestników wydarzeń	Wzrost wartości i atrakcyjności turystycznej obszaru	
Niedostateczny rozwój turystyki wiejskiej i infrastruktury towarzyszącej	3.2. Rozwój turystyki i ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury turystycznej	- budowa obiektów sportowych, rekreacyjno-wypoczynkowych i społeczno-kulturalnych	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	Wzrost liczby osób korzystających z obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	Wzrost wartości i atrakcyjności turystycznej obszaru	Czynniki makroekonomiczne
		- budowa obiektów małej architektury, adaptacje i modernizacje na potrzeby turystyki obszaru LGD	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	Wzrost liczby osób korzystających z obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	Wzrost wartości i atrakcyjności turystycznej obszaru	
		- rozwój usług okołoturystycznych	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	Liczba utworzonych miejsc pracy	Zmniejszenie bezrobocia i wzrost przychodów pracowników i przedsiębiorstw na obszarze LGD	
		- oznakowanie obiektów na potrzeby turystyki i promocji	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	Wzrost liczby osób korzystających z obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	Wzrost wartości i atrakcyjności turystycznej obszaru	

		- rozwój szlaków turystycznych, dydaktycznych i ścieżek rowerowych	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	Wzrost liczby osób korzystających z obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	Wzrost wartości i atrakcyjności turystycznej obszaru	
		- aktywna informacja i promocja turystyki	Liczba operacji ukierunkowanych na innowacje	Liczba odbiorców działań promocyjnych	Wzrost wartości i atrakcyjności turystycznej obszaru	
Problemy/ wyzwania	**Cele szczegółowe**	**Planowane przedsięwzięcia / operacje**	**Produkty**	**Rezultaty**	**Oddziaływanie**	**Czynniki zewnętrzne mające wpływ na działania i wskaźniki**
Cel ogólny 3. Wykorzystanie kapitału przyrodniczego i kulturowego obszaru LGD						
Niedostateczne wykorzystanie kapitału przyrodniczego dla rozwoju gospodarczego	3.3. Ekologizacja rolnictwa i życia na wsi	- przestawianie gospodarstw na ekologiczne lub integrowane metody produkcji rolnej na potrzeby działalności przetwórczej lub agroturystycznej	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	Liczba utworzonych miejsc pracy	Wzrost przychodów pracowników i przedsiębiorstw na obszarze LGD	Zbyt i popyt na produkty ekologiczne
		- promowanie produktów ekologicznych i lokalnych	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	Liczba odbiorców działań promocyjnych	Wzrost wartości i atrakcyjności turystycznej obszaru	Czynniki makroekonomiczne
		- budowa małych instalacji proekologicznych, w tym wykorzystujących OZE na potrzeby działalności gospodarczej, biogazowni rolniczych, biologicznych oczyszczalni ścieków	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	Liczba utworzonych miejsc pracy	Wzrost przychodów pracowników i przedsiębiorstw na obszarze LGD	Czynniki makroekonomiczne i dostępność ekoinnowa-cyjnych technologii OZE
		- usługi techniczne i projektowe związane z wykorzystaniem OZE i inwestycjami proekologicznymi	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	Liczba utworzonych miejsc pracy		Czynniki makroekonomiczne i zainteresowanie OZE przez mieszkańców LGD
		- wykorzystanie biomasy na cele energetyczne	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	Liczba utworzonych miejsc pracy		Czynniki makroekonomiczne, oferta i dostępność technologii biomaso-wych, możliwość zbytu energii
		- rozwój usług na rzecz	Liczba operacji polegających	Liczba utworzonych		Popyt na

		rolnictwa, leśnictwa i ochrony środowiska i przeciwdziałania niskiej emisji	na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	miejsc pracy		usługi
Niedostateczna ochrona środowiska, walorów krajobrazowych i bioróżnorodności	3.4 Ochrona wartości krajobrazowych i wzrost bioróżnorodno-ści	- porządkowanie i renowacja terenów zieleni, parków, założeń ogrodowych i przestrzeni publicznych, zadrzewienia i wzrost bioróżnorodności, w tym przeciwdziałanie zanikaniu owadów zapylających	Liczba operacji ukierunkowanych na zachowanie dziedzictwa przyrodniczego	Wzrost liczby osób odwiedzających zabytki i obiekty	Wzrost wartości i atrakcyjności turystycznej obszaru	Czynniki makroekonomiczne
		- proekologiczne zagospodarowanie zbiorników i cieków wodnych na potrzeby zwiększenia atrakcyjności turystycznej	Liczba operacji ukierunkowanych na zachowanie dziedzictwa przyrodniczego	Wzrost liczby osób odwiedzających zabytki i obiekty	Wzrost wartości i atrakcyjności turystycznej obszaru	Czynniki makroekonomiczne
		- ochrona krajobrazu, estetyki i zabudowy obszaru LGD	Liczba operacji ukierunkowanych na zachowanie dziedzictwa przyrodniczego	Wzrost liczby osób odwiedzających zabytki i obiekty	Wzrost wartości i atrakcyjności turystycznej obszaru	Czynniki makroekonomiczne
Niedostateczna promocja produktów turystycznych LGD	3.5. Rozwój współpracy na rzecz promocji produktu turystycznego	- realizacja projektów współpracy, w tym projektów współpracy międzynarodowej	- liczba zrealizowanych projektów współpracy, w tym projektów współpracy międzynarodowej	Liczba projektów skierowanych do danej grupy celowej (turyści, młodzież, in.)	Wzrost wartości i atrakcyjności turystycznej obszarów LGD	Czynniki makroekonomiczne
		- rozwój potencjału partnerskich LGD	- liczba LGD uczestniczących w projektach współpracy	Liczba projektów skierowanych do danej grupy celowej		
		- wykorzystanie rozwiązań cyfrowych i smart dla promocji produktu turystycznego - rozwój e-turystyki partnerskich LGD	Liczba operacji ukierunkowanych na innowacje	Liczba operacji		

Załącznik nr 3. Plan działania

Cel ogólny nr 1	Lata		2016 – 2018			2019 – 2021			2022 – 2023			Razem 2016 – 2023		Poddziałanie / zakres programu (PROW)
Przedsięwzięcie	**Nazwa wskaźnika**	**Jednostka miary**	**Wartość**	**% realizacji wskaźnika narastająco**	**Planowane wsparcie w PLN**	**Wartość**	**% realizacji wskaźnika narastająco**	**Planowane wsparcie w PLN**	**Wartość**	**% realizacji wskaźnika narastająco**	**Planowane wsparcie w PLN**	**Razem wartość wskaźników**	**Planowane wsparcie w PLN**	
Cel szczegółowy 1.1. Aktywizacja niepracującej młodzieży i absolwentów														
1.1.1. profesjonalne szkolenia, doradztwo, poradnictwo i kursy zawodowe	liczba szkoleń / kursów	sztuka	8	80	142144	2	100	45000	0	100	0	10	187144	Realizacja LSR
1.1.2. trening kompetencji miękkich (zarządzania czasem, komunikowania się, autoprezentacji, planowania kariery, motywacji, umiejętności poszukiwania pracy i in.)	liczba szkoleń / kursów	sztuka	6	60	147000	4	40	98000	0	100	0	10	245000	Realizacja LSR
Razem cel szczegółowy 1.1.					289144			143000			0		432144	
Cel szczegółowy 1.2. Podwyższanie kompetencji i kwalifikacji zawodowych														
1.2.1. edukacja i doradztwo, w tym w zakresie ochrony środowiska i zmian klimatu, w tym adaptacji do zmian klimatu	liczba szkoleń / kursów	sztuka	0	0	0	2	100	10000	0	100	0	2	10000	Realizacja LSR
1.2.2. szkolenia, warsztaty i poradnictwo z zakresu zakładania i prowadzenia działalności gospodarczej, w tym tworzenia biznesplanów i uwzględniania aspektów ekologicznych i klimatycznych	liczba szkoleń / kursów	sztuka	3	100	40958	0	100	0	0	100	0	3	40958	Realizacja LSR
1.2.3. szkolenia, warsztaty i doradztwo z zakresu rachunkowości i spraw podatkowych	liczba szkoleń / kursów	sztuka	0	0	0	2	100	45000	0	100	0	2	45000	Realizacja LSR
Razem cel szczegółowy 1.2					40958			55000			0		95958	
Cel szczegółowy 1.3. Animacja i organizacja zajęć dla dzieci i młodzieży oraz osób starszych i niepełnosprawnych														
1.3.1. przedsięwzięcia w zakresie animacji i organizacji czasu wolnego	liczba projektów	sztuka	5	29	25000	12	100	60000	0	100	0	17	85000	Realizacja LSR
1.3.2. przedsięwzięcia na rzecz aktywnej integracji	liczba projektów	sztuka	5	50	25000	5	100	25000	0	100	0	10	50000	Realizacja LSR

1.3.3. działania aktywizacyjne, motywacyjne, integracyjne i szkoleniowe	liczba projektów	sztuka	3	60	15000	2	100	10000	0	100	0	5	25000	Realizacja LSR
Razem cel szczegółowy 1.3					65000			95000			0		160000	
Cel 1.4. Rozwój wolontariatu, samopomocy i usług społecznych														
1.4.1. szkolenia dla wolontariuszy i tworzenie lokalnych centrów wolontariatu	liczba projektów	sztuka	1	50	45000	1	100	45000	0	100	0	2	90000	Realizacja LSR
1.4.2. tworzenie klubów samopomocy, grup samokształceniowych, świetlic środowiskowych i wsparcia wzajemnego,	liczba projektów	sztuka	1	50	45000	1	100	45000	0	100	0	2	90000	Realizacja LSR
1.4.3. tworzenie organizacji prospołecznych, partnerstw, inicjatyw partnerskich i projektów na rzecz włączenia społecznego	liczba projektów	sztuka	0	0	0	2	100	90000	0	100	0	2	90000	Realizacja LSR
Razem cel szczegółowy 1.4					90000			180000			0		270000	
Cel 1.5. Wzmocnienie potencjału LGD i jakości obsługi beneficjentów														
1.5.1 Utrzymanie biura LGD	lokal	M-ce	31	38	188182,45	36	82	172790	15	100	71350	82	432322,45	Bieżące
1.5.2. Utrzymanie biura LGD	etaty	M-ce	31	38	459717,55	36	82	605610	15	100	255892	82	1321219,55	Bieżące
1.5.3. szkolenia dla pracowników LGD - personelu biura	liczba osobodni szkoleń dla pracowników LGD	sztuka	3	37,5	13172,95	3	75	10000	2	100	4000	8	27172,95	Aktywizacja
1.5.4. szkolenia dla członków i partnerów LGD	liczba osobodni szkoleń dla organów LGD	sztuka	12	43	36914,20	12	86	34000	4	100	27958	28	98872,20	Aktywizacja
1.5.5. szkolenia dla wnioskodawców na temat zakresu wsparcia LSR i zasad ubiegania się o dofinansowanie	liczba spotkań informacyjno-konsultacyjnych LGD z mieszkańcami	sztuka	42	37,5	31059,90	42	75	17000	28	100	10000	112	58059,90	Aktywizacja
1.5.6. szkolenia tematyczne dla poszczególnych grup beneficjentów (grup defaworyzowanych) LSR	liczba spotkań informacyjno-konsultacyjnych LGD z mieszkańcami	sztuka	2	40	1550	2	80	2000	1	100	1000	5	4550	Aktywizacja
1.5.7. organizacja konsultacyjnego punktu spotkań dla grup docelowych i beneficjentów z obszaru LGD – działania komunikacyjne	liczba spotkań informacyjno-konsultacyjnych LGD z mieszkańcami	sztuka	30	43	15040,90	30	86	6000	10	100	2000	70	23040,90	Aktywizacja

1.5.8. interaktywne wsparcie informacyjne i doradcze dla wnioskodawców, grup sektorowych i beneficjentów z obszaru LGD - serwis platform i aplikacji elektronicznych, usługi online - działania komunikacyjne, edukacyjne, monitoringowe i ewaluacyjne	liczba kursów szkoleniowych i operacji monitoringowo-ewaluacyjnych	sztuka	31	38	171377,15	36	82	200000	15	100	82500	82	453877,15	Aktywizacja
1.5.9. Promocja LGD, pozostałe działania komunikacyjne i public relations	liczba wyemitowanych komunikatów i artykułów w formie tradycyjnej i elektronicznej	sztuka	100	40	15884,90	100	80	10000	50	100	5000	250	30884,90	Aktywizacja
Razem cel szczegółowy 1.5					932900			1057400			459700		2450000	
Razem cel ogólny nr 1					1418002			1530400			459700		3408102	
Razem planowane wsparcie na przedsięwzięcia dedykowane tworzeniu i utrzymaniu miejsc pracy w ramach poddziałania Realizacja LSR PROW														0% budżetu na realizację LSR

Cel ogólny nr 2	**Lata**		**2016 – 2018**			**2019 – 2021**			**2022 – 2023**			**Razem 2016 – 2023**		**Poddziałanie / zakres programu (PROW)**
Przedsięwzięcie	**Nazwa wskaźnika**	**Jednostka miary**	**Wartość**	**% realizacji wskaźnika narastająco**	**Planowane wsparcie w PLN**	**Wartość**	**% realizacji wskaźnika narastająco**	**Planowane wsparcie w PLN**	**Wartość**	**% realizacji wskaźnika narastająco**	**Planowane wsparcie w PLN**	**Razem wartość wskaźnikó**	**Planowane wsparcie w PLN**	
Cel szczegółowy 2.1. Rozwój i dywersyfikacja działalności gospodarczej														
2.1.1. wsparcie na zakładanie i rozwój działalności gospodarczej	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	sztuka	20	83	1000000	0	83	0	4	100	200000	24	1200000	Realizacja LSR
2.1.2. inwestycje zwiększające konkurencyjność mikro i małych firm	Liczba operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	sztuka	5	40	250000	5	80	250000	2	100	100000	12	600000	Realizacja LSR
2.1.3. rozwój działalności pozarolniczej i przetwórczej	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	sztuka	12	60	690925	5	84	317000	3	100	180000	20	1187925	Realizacja LSR

2.1.4. wzrost efektywnej, innowacyjnej i proekologicznej współpracy podmiotów gospodarczych	Liczba sieci w zakresie krótkich łańcuchów żywnościowych lub rynków lokalnych które otrzymały wsparcie w ramach realizacji LSR	sztuka	0	0	0	0	0	0	2	100	90000	2	90000	Realizacja LSR
2.1.5. rozwój usług prozdrowotnych i kosmetycznych	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	sztuka	2	28	100000	3	42	150000	2	100	100000	7	350000	Realizacja LSR
Razem cel szczegółowy 2.1.					2040925			717000			670000		3427925	
Cel szczegółowy 2.2. Wzrost jakości usług i produktów lokalnych														
2.2.1. wdrażanie innowacyjnych rozwiązań i technologii, w tym ekotechnologii w celu podniesienia jakości i konkurencyjności produktów i usług	Liczba operacji ukierunkowanych na innowacje	sztuka	0	0	0	1	100	65000	0	100	0	1	65000	Realizacja LSR
2.2.2. współpraca gospodarcza na rzecz rozwoju rynków zbytu i promocji produktów	Liczba sieci w zakresie krótkich łańcuchów żywnościowych lub rynków lokalnych które otrzymały wsparcie w ramach realizacji LSR	sztuka	0	0	0	1	100	60000	0	100	0	1	60000	Realizacja LSR
2.2.3. kreowanie marki produktu lokalnego i badanie rynku	Liczba operacji ukierunkowanych na innowacje	sztuka	1	50	60000	1	100	65000	0	100	0	2	125000	Realizacja LSR
2.2.4. uzyskiwanie certyfikatów i uczestnictwo w systemach jakości	Liczba operacji ukierunkowanych na innowacje	sztuka	0	0	0	2	100	125000	0	100	0	2	125000	Realizacja LSR
2.2.5. rozwój obiektów i infrastruktury na cele promocyjne	Liczba operacji ukierunkowanych na innowacje	sztuka	0	0	0	1	100	65000	0	100	0	1	65000	Realizacja LSR
Razem cel szczegółowy 2.2					60000			380000			0		440000	
Cel szczegółowy 2.3. Rozwój usług socjalnych i przedsiębiorczości społecznej														
2.3.1. rozwój usług opiekuńczych i wychowawczych dla dzieci	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	sztuka	0	0	0	3	100	190000	0	100	0	3	190000	Realizacja LSR
2.3.2. rozwój usług opiekuńczych,	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego	sztuka	0	0	0	7	100	500000	0	100	0	7	500000	Realizacja LSR

pielęgnacyjnych i rehabilitacyjnych dla osób starszych, chorych i niepełnosprawnych	przedsiębiorstwa													
Razem cel szczegółowy 2.3					0			690000			0		690000	
Cel szczegółowy 2.4. Dobre warunki komunikacyjne i inwestycyjne														
2.4.1. budowa dróg dojazdowych ułatwiających dostęp do obiektów użyteczności publicznej i rozwój infrastruktury okołodrogowej (parkingi, chodniki, oświetlenie)	Liczba operacji w zakresie infrastruktury drogowej w zakresie włączenia społecznego	sztuka	0	0	0	7	100	345000	0	100	0	7	345000	Realizacja LSR
2.4.2. budowa, przebudowa, modernizacja i adaptacja obiektów na potrzeby gospodarcze, promocyjne i marketingowe, w tym dla osób niepełnosprawnych	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	sztuka	0	0	0	1	100	50000	0	100	0	1	50000	Realizacja LSR
Razem cel szczegółowy 2.4					0			395000			0		395000	
Razem cel ogólny nr 2					2100925			2182000			670000		4952925	
Razem planowane wsparcie na przedsięwzięcia dedykowane tworzeniu i utrzymaniu miejsc pracy w ramach poddziałania Realizacja LSR PROW														41,36% budżetu na realizację LSR

Cel ogólny nr 3	Lata		2016 – 2018			2019 – 2021			2022 – 2023			Razem 2016 – 2023		/
Przedsięwzięcie	**Nazwa wskaźnika**	**Jednostka miary**	**Wartość**	**% realizacji wskaźnika narastająco**	**Planowane wsparcie w PLN**	**Wartość**	**% realizacji wskaźnika narastająco**	**Planowane wsparcie w PLN**	**Wartość**	**% realizacji wskaźnika narastająco**	**Planowane wsparcie w PLN**	**Razem wartość**	**Planowane wsparcie w PLN**	**Poddziałanie zakres programu (PROW)**
Cel szczegółowy 3.1. Reaktywacja, zachowanie i promocja lokalnego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego														
3.1.1. restauracja i renowacja zabytków, pamiątek i obiektów o znaczącej wartości historycznej i kulturowej	Liczba zabytków poddanych pracom konserwatorskim lub restauratorskim w wyniku wsparcia otrzymanego w ramach realizacji strategii	sztuka	6	100	300000	0	100	0	0	100	0	6	300000	Realizacja LSR
3.1.2. rekonstrukcja lokalnych podań, opowieści i legend, zachowanie i kultywowanie lokalnych tradycji i języka, upowszechnienie wiedzy o historii regionu i dziedzictwie kulturowym	Liczba operacji obejmujących wyposażenie podmiotów działających w sferze kultury	sztuka	7	63	344615	4	100	200000	0	100	0	11	544615	Realizacja LSR
3.1.3. zachowanie i promowanie ginących zawodów, rzemiosła, rękodzieła oraz sztuki i aktywności artystycznej	Liczba podmiotów działających w sferze kultury, które otrzymały wsparcie w ramach realizacji LSR	sztuka	0	0	0	0	0	0	3	100	145000	3	145000	Realizacja LSR
3.1.4. odnowa lub konserwacja lokalnych pomników historycznych i miejsc pamięci	Liczba zabytków poddanych pracom konserwatorskim lub restauratorskim w wyniku wsparcia otrzymanego w ramach realizacji strategii	sztuka	0	0	0	4	100	200000	0	100	0	4	200000	Realizacja LSR
3.1.5. lokalne wydarzenia kulturalne i artystyczne promujące historię regionu, promocja	Liczba podmiotów działających w sferze kultury, które otrzymały wsparcie w ramach realizacji LSR	sztuka	3	30	127347	7	100	385000	0	100	0	10	512347	Realizacja LSR
Razem cel szczegółowy 3.1.					771962			785000			145000		1701962	
Cel szczegółowy 3.2. Rozwój turystyki i ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury turystycznej														
3.2.1. budowa obiektów sportowych, rekreacyjno-wypoczynkowych i społeczno-kulturalnych	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	sztuka	5	60	238987	3	100	150000	0	100	0	8	388987	Realizacja LSR

3.2.2. budowa obiektów małej architektury, adaptacje i modernizacje na potrzeby turystyki obszaru LGD	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	sztuka	6	43	267666	8	100	405000	0	100	0	14	672666	Realizacja LSR
3.2.3. rozwój usług okołoturystycznych	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	sztuka	0	0	0	1	50	65000	1	100	45000	2	110000	Realizacja LSR
3.2.4. oznakowanie obiektów na potrzeby turystyki i promocji	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	sztuka	0	0	0	4	100	200000	0	100	0	4	200000	Realizacja LSR
3.2.5. rozwój szlaków turystycznych, dydaktycznych i ścieżek rowerowych	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	sztuka	3	50	134313	3	100	150000	0	100	0	6	284313	Realizacja LSR
3.2.6. aktywna informacja i promocja turystyki	Liczba operacji ukierunkowanych na innowacje	sztuka	0	0	0	1	100	50000	0	100	0	1	50000	Realizacja LSR
Razem cel szczegółowy 3.2					640966			1020000			45000		1705966	
Cel szczegółowy 3.3. Ekologizacja rolnictwa i życia na wsi														
3.3.1. przestawianie gospodarstw na ekologiczne lub integrowane metody produkcji rolnej na potrzeby działalności przetwórczej lub agroturystycznej	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	sztuka	0	0	0	2	66,66	120000	1	100	45000	3	165000	Realizacja LSR
3.3.2. promowanie produktów ekologicznych i lokalnych	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	sztuka	0	0	0	2	100	90000	0	100	0	2	90000	Realizacja LSR
3.3.3. budowa małych instalacji proekologicznych, w tym wykorzystujących OZE na potrzeby działalności gospodarczej, biogazowni rolniczych, biologicznych oczyszczalni ścieków	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	instalacja	2	40	120000	2	80	125000	1	100	45000	5	290000	Realizacja LSR

3.3.4. usługi techniczne i projektowe związane z wykorzystaniem OZE i inwestycjami proekologicznymi	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	sztuka	1	33,33	60000	1	66,66	65000	1	100	45000	3	170000	Realizacja LSR
3.3.5. wykorzystanie biomasy na cele energetyczne	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	sztuka	0	0	0	0	0	0	1	100	45000	1	45000	Realizacja LSR
3.3.6. rozwój usług na rzecz rolnictwa, leśnictwa i ochrony środowiska i przeciwdziałania niskiej emisji	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	sztuka	0	0	0	1	33,33	60000	2	100	110000	3	170000	Realizacja LSR
Razem cel szczegółowy 3.3.					180000			460000			290000		930000	
Cel szczegółowy 3.4 Ochrona wartości krajobrazowych i wzrost bioróżnorodności														
3.4.1 porządkowanie i renowacja terenów zieleni, parków, założeń ogrodowych i przestrzeni publicznych, zadrzewienia i wzrost bioróżnorodności, w tym przeciwdziałanie zanikaniu owadów zapylających	Liczba operacji ukierunkowanych na zachowanie dziedzictwa przyrodniczego	sztuka	9	90	431045	1	100	45000	0	100	0	10	476045	Realizacja LSR
3.4.2. proekologiczne zagospodarowanie zbiorników i cieków wodnych na potrzeby zwiększenia atrakcyjności turystycznej	Liczba operacji ukierunkowanych na zachowanie dziedzictwa przyrodniczego	sztuka	0	0	0	4	100	225000	0	100	0	4	225000	Realizacja LSR
3.4.3. ochrona krajobrazu, estetyki i zabudowy obszaru LGD	Liczba operacji ukierunkowanych na zachowanie dziedzictwa przyrodniczego	sztuka	0	0	0	1	100	50000	0	100	0	1	50000	Realizacja LSR
Razem cel szczegółowy 3.4					431045			320000			0		751045	
Cel szczegółowy 3.5. Rozwój współpracy na rzecz promocji produktu turystycznego														
3.5.1. realizacja projektów współpracy, w tym projektów współpracy międzynarodowej	- liczba zrealizowanych projektów współpracy, w tym projektów współpracy międzynarodowej	sztuka	0	0	0	0	0	0	0	100	0	0	0	Współpraca
3.5.2. rozwój potencjału partnerskich LGD	- liczba LGD uczestniczących w projektach współpracy	sztuka	1	100	110000	0	100	0	0	100	0	1	110000	Współpraca

3.5.3. wykorzystanie rozwiązań cyfrowych i smart dla promocji produktu turystycznego - rozwój e-turystyki partnerskich LGD	- liczba operacji ukierunkowanych na innowacje	sztuka	1	100	110000	0	100	0	0	100	0	1	110000	Współpraca
Razem cel szczegółowy 3.5					220000			0			0		220000	
Razem cel ogólny nr 3					2023973			2585000			480000		5088973	
Razem planowane wsparcie na przedsięwzięcia dedykowane tworzeniu i utrzymaniu miejsc pracy w ramach poddziałania Realizacja LSR PROW														8,64% budżetu na realizację LSR

Załącznik nr 4. Plan komunikacji

Termin	Cel komunikacji	Działanie komunikacyjne	Adresaci (grupy docelowe)	Środki przekazu	Wskaźnik produktu	Wskaźnik rezultatu
I poł. 2016 r.	Poinformowanie potencjalnych wnioskodawców o działaniach i celach LGD i LSR oraz ogólnie o planowanych do realizacji operacjach w perspektywie do 2022 roku.	Akcja informacyjna nt. LGD i LSR 2014 - 2020	wszyscy interesariusze i potencjalni wnioskodawcy i beneficjenci LSR	strona internetowa LGD, strony urzędów gmin i lokalnych NGOs, artykuły w prasie lokalnej i na portalach lokalnych i regionalnych	Liczba komunikatów (artykułów, ogłoszeń, informacji tekstowych): min. 30	Liczba odbiorców komunikatów/osób dobrze poinformowanych. Miernik: ankieta badawcza dot. stopnia poinformowania: min. 70%
Działanie cykliczne, co pół roku od I poł. 2016 do II poł. 2022	Informowanie o planowanych do realizacji w ramach LSR konkursach i tematyce operacji oraz zasadach aplikowania i kryteriach oceny	Stała kampania informacyjna, w podziale na komponenty adresowane do grup defaworyzowanych LSR	wszyscy interesariusze i potencjalni wnioskodawcy i beneficjenci LSR (z grupowaniem i fokusowaniem komunikatów na sektory i grupy docelowe)	strona internetowa LGD, strony urzędów gmin i lokalnych NGOs, artykuły w prasie lokalnej i na portalach lokalnych i regionalnych, platforma e-PIK	Liczba komunikatów (artykułów, ogłoszeń, informacji tekstowych): min. 280	Liczba odbiorców komunikatów/osób dobrze poinformowanych. Miernik: ankieta badawcza dot. stopnia poinformowania: min. 70%
Działanie ciągłe od I poł. 2016 do końca	Podtrzymanie komunikacji spersonalizowanej - organizacja punktu konsultacji i spotkań (PKS) dla grup celowych i defaworyzowanych, beneficjentów i wnioskodawców z obszaru LGD	Stały punkt informacyjno-konsultacyjny w siedzibie LGD dla beneficjentów, w tym osób młodych oraz kobiet	wszyscy interesariusze i potencjalni wnioskodawcy i beneficjenci LSR	stacjonarny punkt konsultacyjny, tel. stac., tel. kom., fax, e-mail, korespondencja pocztowa	Liczba udzielonych konsultacji	Liczba osób zadowolonych z uzyskanych informacji i obsługi: min. 90% (ankiety na miejscu)
Działanie cykliczne 2016 - 2022	Komunikacja spersonalizowana na miejscu w gminach beneficjentów - organizacja spotkań informacyjno-konsultacyjnych w gminach LGD	Spotkania informacyjno-konsultacyjne w terenie w podziale na grupy celowe i defaworyzowane	wszyscy interesariusze z danego obszaru (gminy), grupy defaworyzowane	prezentacje multimedialne, prelekcje, konsultacje, dyskusje, materiały drukowane, warsztaty robocze	Liczba spotkań w terenie	Liczba zadowolonych uczestników spotkań; min. 70% (ankiety ze spotkań)
Działanie cykliczne, co pół roku od I poł. 2016 do II poł. 2022	Określenie szczegółowych potrzeb w zakresie dokształcania i doskonalenia umiejętności składania aplikacji projektowych w konkursach LSR	Badanie potrzeb szkoleniowo-kompetencyjnych, w tym grup defaworyzowanych (docelowych)	wszyscy potencjalni wnioskodawcy (z grupowaniem i fokusowaniem komunikatów na sektory i grupy docelowe)	Instrument badawczy online, e-PIK	Sondy i ankiety badawcze online	Precyzyjne określenie potrzeb informacyjnych, kompetencyjnych i szkoleniowych
Działanie okresowe, min. 1 raz w roku od 2016 do 2022	Podniesie poziomu wiedzy, umiejętności i kompetencji w zakresie celów szczegółowych i obszarów tematycznych przedsięwzięć LSR	Organizowanie tematycznych warsztatów stacjonarnych	wszyscy potencjalni wnioskodawcy i interesariusze (z grupowaniem i fokusowaniem na grupy docelowe)	Szkolenia stacjonarne w terenie lub siedzibie LGD	Liczba warsztatów stacjonarnych	Liczba zadowolonych uczestników, min. 70%. Miernik: ankiety
Działanie		Wspierające, interaktywne	wszyscy potencjalni	E-learning na platformie e-	Liczba tematycznych	Liczba absolwentów e-kursów - zaliczeń

cykliczne, min. raz na kwartał od 2016 do 2022		kursy e-learningowe w podziale na adresatów (grupy celowe i defaworyzowane)	wnioskodawcy i interesariusze (z grupowaniem i fokusowaniem kursów na grupy docelowe i sektory: pozarządowy, publiczny, prywatny i mieszkańcy)	PIK	kursów e-learningowych (min. 30); liczba zapytań online	testów online (min 70%); liczba udzielonych odpowiedzi merytorycznych w cyklu kursowym
Działanie okresowe, min. 1 raz w roku od 2016 do 2022	Podniesienie poziomu umiejętności tworzenia poprawnych formalnie, metodycznie i merytorycznie aplikacji projektowych	Organizowanie tematycznych warsztatów stacjonarnych	wszyscy potencjalni wnioskodawcy i interesariusze (z grupowaniem i fokusowaniem działań na grupy docelowe)	Szkolenia stacjonarne w terenie lub w siedzibie LGD	Liczba warsztatów stacjonarnych	Liczba zadowolonych uczestników, min. 70%. Miernik: ankiety
Działanie cykliczne, min. raz na kwartał od 2016 do 2022		Wspierające, interaktywne kursy e-learningowe w podziale na adresatów (grupy celowe i defaworyzowane)	wszyscy potencjalni wnioskodawcy i interesariusze (z grupowaniem i fokusowaniem kursów na grupy docelowe i sektory: pozarządowy, publiczny, prywatny i mieszkańcy)	E-learning na platformie e-PIK	Liczba tematycznych kursów e-learningowych (min. 10); liczba zapytań online	Liczba absolwentów e-kursów - zaliczeń testów online (min 70%); liczba udzielonych odpowiedzi merytorycznych w cyklu kursowym
Działanie cykliczne raz w roku.	Zbadanie opinii społeczności LGD nt. skuteczności i sprawności prowadzonych konkursów na wybór operacji oraz przydatności działań wspierających, w tym szkoleniowych	Badania ewaluacyjne	Społeczność obszaru LGD w podziale na grupy sektorowe i docelowe	Instrument badawczy online, e-PIK	Sondy i ankiety badawcze online	Precyzyjne określenie opinii beneficjentów
Działanie ciągłe, od I poł. 2016 r.	Systematyczne podnoszenie świadomości ekologiczno-klimatycznej społeczności lokalnej	Tematyczne szkolenia e-learningowe z zakresu z zakresu ekologiczno-klimatycznego	Społeczność obszaru LGD, grupy sektorowe, docelowe i defaworyzowane	Platforma e-PIK	Liczba tematycznych kursów e-learningowych (min. 30); liczba zapytań online	Liczba absolwentów e-kursów - zaliczeń testów online (min 70%); liczba udzielonych odpowiedzi merytorycznych w cyklu edukacyjnym

Załącznik nr 5. Kryteria szczegółowe - lokalne

Szczegółowe kryteria wyboru mają ułatwić wybór projektów (operacji), które najpełniej przyczynią się do realizacji przyjętych w Lokalnej Strategii Rozwoju celów. Mają również gwarantować, że dofinansowanie otrzymują te operacje, które są zgodne z przyjętymi kierunkami rozwoju obszaru i odpowiadają na problemy i potrzeby określone w diagnozie społecznej i analizie SWOT zawartej w LSR oraz są zgodne z celami PROW 2014 - 2020.

L.p.	Kryterium	Adekwatność do diagnozy i analizy SWOT	Punktacja
1	Doświadczenie wnioskodawcy lub partnera deklarującego udział w projekcie w realizacji projektów dofinansowanych z funduszy krajowych lub UE (0-3 pkt)	Zapewnienie odpowiedniej jakości realizowanych operacji	3 pkt. - zrealizowanie 3 lub więcej projektów 2 pkt. - zrealizowanie 2 projektów 1 pkt - zrealizowany 1 projekt 0 pkt. - brak zrealizowanego projektu
2	Wnioskodawca uczestniczył w szkoleniach stacjonarnych lub e-learningowych organizowanych przez LGD PM związanych z naborami wniosków ogłaszanymi przez LGD PM w ramach PROW 2014 - 2020 (0-3 pkt)	Odpowiednią jakość wniosków i operacji zapewniają właściwie przygotowani wnioskodawcy	3 pkt. - uczestniczył min. w 3 szkoleniach stacjonarnych lub e-learningowych 2 pkt. - uczestniczył w 2 szkoleniach stacjonarnych lub e-learningowych 1 pkt - uczestniczył w 1 szkoleniu stacjonarnym lub e-learningowym 0 pkt. - nie uczestniczył w szkoleniach
3	Partnerstwo z innymi podmiotami sektora prywatnego, społecznego lub publicznego (0-3 pkt)	Wskazano na potrzebę rozwoju współpracy i współdziałania oraz partnerstwa gospodarczego	3 pkt. - przy realizacji projektu przewidziano współpracę z min. 3 podmiotami 2 pkt. - przewidziano współpracę z 2 podmiotami 1 pkt - przewidziano współpracę z 1 podmiotem sektorowym 0 pkt. - nie przewidziano współpracy z żadnym podmiotem
4.	Operacja dotyczy zakładania lub rozwijania działalności gospodarczej w zakresie powstawania produktów i usług lokalnych bazujących na potencjale lokalnych zasobów (technicznych, gospodarczych, przyrodniczych, kulturowych) (0-2 pkt)	Niedostateczny stopień ekonomicznego wykorzystania lokalnych zasobów obszaru LGD	2 pkt. - bezpośredni związek operacji z lokalnymi zasobami 0 pkt. - brak związku operacji z lokalnymi zasobami
5	Realizacja operacji spowoduje utworzenie miejsc pracy w przeliczeniu na pełen etat średniorocznie (0-6 pkt)	W diagnozie wskazano na niewystarczającą ilość miejsc pracy	6 pkt. - 3 miejsca pracy 4 pkt. - 2 miejsca pracy 2 pkt. - 1 miejsce pracy 0 pkt. - operacja nie powoduje powstania miejsca pracy
6	Czy wnioskodawca jest osobą z grupy defaworyzowanej lub tworzy miejsce pracy dla w/w grupy (osoby bezrobotne zarejestrowane oraz niepracujące: - do 29 r. ż., - kobiety 50+, - niepełnosprawni) (0-3 pkt)	W diagnozie wyszczególniono grupy defaworyzowane ze względu na dostęp do rynku pracy	3 pkt. - tak 0 pkt. - nie
7	Operacja ma charakter innowacyjny (0-10 pkt)	Preferowane będą operacje innowacyjne, w tym ekoinnowacyjne i związane z zastosowaniem technik informacyjno-komunikacyjnych, które wykorzystują nie praktykowane dotąd zastosowanie: zasobów, technik i technologii, systemów zarządzania i organizacji lub realizujące nowe usługi/produkty na obszarze LGD	4 pkt. - operacja związana jest z zastosowaniem ekoinnowacji 3 pkt. - operacja związana jest z wykorzystaniem nowoczesnych technik informacyjno-komunikacyjnych lub wykorzystaniem nowoczesnych technologii lub systemów zarządzania i organizacji 2 pkt. - projekt zakłada uruchomienie nowych usług lub produktów na obszarze LGD 1 pkt - operacja zakłada nowatorski sposób wykorzystania zasobów lokalnych (naturalnych, przyrodniczych, kulturowych, społecznych) lub nowe sposoby angażowania społeczności lokalnych 0 pkt. - operacja nie posiada cech innowacyjności
8	Zastosowanie rozwiązań sprzyjających ochronie środowiska lub podejmowanie	Wskazano na potrzebę ekologizacji działalności gospodarczej, rozwoju	4 pkt. - zastosowanie rozwiązań sprzyjających ochronie środowiska bezpośrednio (wymierny efekt

	działań, w tym szkoleń, na rzecz ochrony środowiska i zapobiegania zmianom klimatycznym (0-6 pkt)	świadomości i postaw proekologicznych podejmowaniu działań przyjaznych środowisku i bioróżnorodności	ekologiczny) 2 pkt. – operacja związana jest pośrednio z działaniami na rzecz ochrony środowiska i zapobieganiu zmianom klimatycznym 0 pkt. - nie dotyczy
9	Zastosowanie w uruchamianej lub rozwijanej działalności gospodarczej rozwiązań sprzyjających ochronie i/lub adaptacji do zmian klimatu (0-4 pkt)	Wskazano na potrzebę działań w zakresie przeciwdziałania zmianom klimatu, zmniejszenia emisyjności oraz adaptacji do zmian klimatu	4 pkt. - zastosowanie rozwiązań sprzyjających ochronie klimatu i niskoemisyjności lub adaptacji do tych zmian 0 pkt. - nie zastosowanie rozwiązań w zakresie niskoemisyjności i adaptacji do zmian klimatu
10	Zintegrowanie i komplementarność (0-2 pkt)	Operacje realizowane w ramach LSR powinny być komplementarne, nie powielać się i sprzyjać osiąganiu efekty synergii	2 pkt. - operacja jest komplementarna w stosunku do innych projektów zrealizowanych na obszarze gminy w ramach PROW 2007-2013 lub PROW 2014-2020 0 pkt. - operacja nie jest komplementarna
11	Wpływ na rozwój turystyki na obszarze LGD (0-4 pkt)	Stwierdzono potrzebę stymulowania rozwoju turystyki na obszarze LGD	4 pkt. - operacja ma bezpośredni związek z rozwojem turystyki 2 pkt. - operacja ma pośredni związek z rozwojem turystyki 0 pkt. - operacja nie ma żadnego związku z rozwojem turystyki lub nie dotyczy
12	Wpływ na promocję obszaru LGD (0-2 pkt)	Istnieje potrzeba promocji obszaru LGD	2 pkt. - operacja przewiduje promocję obszaru LGD 0 pkt. - operacja nie przewiduje promocji obszaru LGD lub nie dotyczy
13	Biznesplan (jeśli dotyczy) jest racjonalny, realny oraz nie budzący wątpliwości (0-3 pkt)	Dobrze opracowany biznesplan jest warunkiem ekonomicznego powodzenia przedsięwzięcia	3 pkt. - tak 0 pkt. - nie lub nie dotyczy
14	Operacja w zakresie infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej, kulturalnej lub drogowej realizowana jest w miejscowości zamieszkanej przez mniej niż 5 tys. mieszkańców (0-3 pkt)	Wsparcie mniejszych miejscowości	3 pkt. - tak 0 pkt. - nie lub nie dotyczy
15	Operacja podnosi umiejętności i kompetencje interpersonalne lub kwalifikacje zawodowe wnioskodawcy (dot. osób ubiegających się o premie lub osób fiz. prowadzących działalność gospodarczą lub wspólników spółek cyw.) (0-2 pkt)	Niedostateczne dopasowanie podaży pracy do potrzeb rynku pracy	2 pkt. - tak 0 pkt. - nie lub nie dotyczy
16	Operacja wpłynie na osiągnięcie wyższego wskaźnika rezultatu, niż minimalny określony w ogłoszeniu o konkursie (0-1 pkt)	Efektywność realizacji LSR	1 pkt - tak 0 pkt. - nie
17	Efekty operacji będą trwałe ponad minimalny zakres trwałości efektów operacji (0-1 pkt)	Efektywność realizacji LSR	1 pkt - tak 0 pkt. - nie
18	Efekt operacji będzie miał charakter modelowy i wzorcowy dla innych tego typu przedsięwzięć (0-1 pkt)	Efektywność realizacji LSR	1 pkt - tak 0 pkt. - nie
19	Operacja przyczyni się do zmniejszenia wykluczenia społecznego (0-2 pkt)	Efektywność społeczna realizacji LSR	2 pkt. - tak 0 pkt. - nie lub nie dotyczy
20	Operacja związana jest z promocją produktów i usług lokalnych lub zawiera elementy promocji produktów i usług lokalnych (0-4 pkt)	Promowanie lokalnych produktów i przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu	4 pkt. - operacja dotyczy promocji produktów i usług lokalnych 2 pkt. - w ramach operacji promowane będą między innymi produkty i usługi lokalne 0 pkt. - nie lub nie dotyczy
21	Operacja wspiera rozwój ekonomii społecznej i partnerstwa międzysektorowego (0-2 pkt)	Wspieranie rozwoju ekonomii społecznej i partnerstwa międzysektorowego	2 pkt. - tak 0 pkt. - nie lub nie dotyczy